Bonaventura

S. BONAVENTURÆ

EXIMII ECCLESIÆ DOCTORIS

OPUSCULA DUO PRÆSTANTISSIMA

BREVILOQUIUM

ET

ITINERARIUM MENTIS AD DEUM.

EDIDIT

CAROLUS JOSEPHUS HEFELE,

SS. THEOLOGIÆ DOCTOR ET PROFESSOR PUBL. ORD.

EDITIO TERTIA.

TUBINGÆ,

IN BIBLIOPOLIO LAUPPIANO.

MDCCCLXI.

EX OFFICINA HENRICI LAUPP.

PRÆFATIO EDITORIS.

Joannes Fidanza Balneoregii *(Bagnarea)* in pontificia ditione anno 1221 honestis sed pauperibus ortus est parentibus. Quum annum quartum agens in gravem morbum incidisset, mater sollicita ad S. Franciscum Assisinatem confugiens, piis ejus precibus filium dilectissimum commendavit, et intime vovit, si salvus e vitae periculo puer evasisset, se illum Ordini Franciscanorum fore dicaturam. Sanitate igitur recuperata Joannes, cui S. Franciscus nomen *Bonaventurae* (i. e. o bona ventura!) imposuerat, annum XXII agens regulae Fratrum Minorum nomen dedit (1242 vel 1243), et paulo post Lutetias Parisiorum missus est, ut clarissimo Alexandro Alensi duce literis operam navaret, tanta jam morum integritate et innocentia excellens, ut Alensis dicere soleret, videri sibi Adamum in Bonaventura non peccasse. Sed per tres tantum annos egregio hoc praeceptore Noster frui poterat, nam anno jam 1245 e vivis decessit Alexander, cathe-

*

dram Joanni Rupellae (de la Rochelle) relinquens, sub cujus auspiciis Bonaventura studia sua continuasse videtur. Quod tam felici successu praestitit, ut anno 1253, cedente Rupella, Parisiensem theologiae cathedram ipse susciperet et eodem die cum S. Thoma Aquinate Doctoratus laurea coronaretur. Novo autem munere tanto omnium applausu est functus, ut Gersonius dixerit: „nescio si unquam talem Doctorem, sicut Bonaventuram, habuerit studium Parisiense“ [1]).

Quum vero tribus annis post Joannes Parmensis, Fratrum Minorum Minister generalis, munere et onere cederet, ipso hortante Bonaventura noster, annos tantum XXXIV agens, in capitulo generali, quod in monasterio Aracoeli anno 1256 Romae celebratum est, Ordinis Minorum Minister generalis est electus. Fuit autem in hujus muneris administratione mitis admodum ac benignus; mansuetudine potius, cohortationibus et admonitionibus, quam minis aut poenarum acerbitate in viam bene agendi revocavit aberrantes. Paterna vero caritate et clementia singulari usque eo usus est, ut non defuerint, qui in Capitulis tam generalibus quam provincialibus id vitio plane ei objectarint [2]).

1) *Wadding,* Annales Minorum, T. III. p. 310.
2) *Wadding,* Annales Minorum, T. IV. p. 12.

Anno 1265 S. Bonaventura a Clemente IV, Pontifice maximo, archiepiscopus Eboracensis *(York)* est creatus, sed nuntio hoc accepto concito gressu ad Pontificem abiit, oraturus, ne tantum ipsi indigno onus imponeret; atque adeo efficaciter et constanter oravit, ut tandem vicerit Pontificem [1]. Clementis autem successor, Gregorius X, suadente maxime Bonaventura electus, Nostrum frustra renitentem anno 1273 galero rubro insignivit et Cardinalem Episcopum Albanensem elegit.

Paulo post Bonaventura Lugdunum ad Concilium XIV generale est profectus, ut jussu Pontificis primas ibi post Papam partes teneret, peculiaribus Cardinalium sessionibus et privatis coetibus praeesset et principaliter Concilii negotia pertractaret. Praesertim conversioni et unioni Graecorum enixe studebat, eorum animos sibi conciliabat et magnum nomen *Eutychii* publica eorum acclamatione obtinebat.

Praeterea Noster Pontificem adjuvabat in permultis decretis conscribendis, quae in illo Concilio sapienter atque utiliter edita, deinde in sextum librum Decretalium ordine relata sunt. His aliisque rebus praeclare et feliciter gestis, summo omnium dolore et magno rei christianae detrimento vitae

1) *Wadding,* l. c. p. 253.

finem posuit Bonaventura, in ipso Concilio ante celebratam sessionem quintam, 15. Julii a. 1274. Exequiis ejus Papa ipse cum omnibus Praelatis interfuit, qui erant in Concilio, et tota Curia. Sequenti autem die in publica omnium sessione Pontifex allocutus est Concilium de inaestimabili damno, quod ecclesia ex obitu Bonaventurae sit perpessa. Sixtus denique quartus anno 1482 Nostrum numero Sanctorum adscripsit.

Fuit autem Bonaventura praestanti forma, statura eminens, majestate corporis eximia, vultu decoro et gravi, sermone placidus, conversatione benignus, corporis et animi dotibus excellens, valetudine raro pulsatus adversa, indolis supra quam dici possit egregiae, non alio aspectu, quam e coelo missi angeli videbatur, tanta siquidem in vultu elegantia cum benignitate conjuncta erat, ut non solum amabilis cunctis, sed etiam admirabilis redderetur [1]).

Bonaventuram ut inter Sanctos, ita etiam inter Doctores ecclesiae eminere et titulo Doctoris Seraphici insignitum esse nemo nescit, tantusque operum et librorum ejus est numerus, ut editio Romana non minus quam VIII tomos in folio complectatur. Eruditionis autem ejus et doctrinae testem afferam cla-

1) *Wadding*, l. c. p. 397 sqq. 402.

rissimum Gersonium Cancellarium quondam Parisiensem. „Si quaeratur a me", inquit, „quis inter ceteros Doctores plus videatur idoneus, respondeo sine praejudicio, quod D. Bonaventura, quoniam in dicendo solidus est et securus, pius et justus et devotus. Praeterea recedit a curiositate quantum potest, non immiscens positiones extraneas vel doctrinas seculares, dialecticas aut physicas, terminis theologicis obumbratas, more multorum. Sed dum studet illuminationi intellectus, totum refert ad pietatem et religiositatem affectus. Unde factum est, ut ab indevotis scholasticis, quorum, proh dolor! major est numerus, ipse minus exstiterit frequentatus; cum tamen nulla sublimior, nulla divinior, nulla salubrior atque suavior pro Theologis sit doctrina" [1]). Et alio loco: „nescio si praecipuus inter omnes numerandus sit Eustachius (*lege:* Eutychius); ita enim nomen istud suum vulgatum Bonaventura videor posse tradere; ille enim singulariter inter omnes Doctores catholicos, pace omnium salva, videtur idoneus et securissimus ad illuminandum intellectum et inflammandum affectum" [2]).

1) *Gerson*, de examinatione doctrinarum. Ed. Antwerp. 1706. T. I. p. 21.
2) *Gerson*, de libris a Monacho legendis. Consid. 5. l. c. T. II. p. 709.

Simile praeclarum testimonium Trithemius, Abbas doctissimus, Bonaventurae nostro praebuit, dicens: „vir (erat) in divinis scripturis eruditissimus, et in seculari philosophia nobiliter doctus, ingenio subtilis et clarus eloquio. Scripsit multa et profunda et devotissima opuscula, quibus ardentia verba proferens, non minus affectum legentis in Christi amore accendit, quam intellectum doctrinis sanctis illuminat. Omnes enim sui temporis Doctores *utilitate* operum facile praecellit, si spiritum divini amoris et Christianae devotionis in eo loquentem attendas. *Profundus* est, non verbosus; *subtilis*, non curiosus; *disertus*, non vanus; *flammantia*, non inflantia verba proferens, unde et securius legitur, facilius ab amante intelligitur, utilius frequentatur, dulcius et fructuosius retinetur... Si ergo et doctus vis esse et devotus, illius opusculis esto intentus“ [1]).

Inter opuscula autem S. Bonaventurae duo praesertim omnium temporum sunt maxima laude ornata, *Breviloquium* dico et *Itinerarium mentis ad Deum*; illud theologiae scholasticae, hoc mysticae exemplar celeberrimum. Audiamus Gersonium. „Bonaventurae“, inquit, „opuscula duo tanta sunt

1) *Trithemius*, de scriptoribus ecclesiasticis, c. 464 apud *Fabric.*, Bibl. eccles. p. 113.

arte compendii divinitus composita, ut supra ipsa nihil. Breviloquium noto et Itinerarium, in quibus processum est duabus viis cognoscendi Deum. Primus namque horum duorum tractatuum procedit a primo principio, quod Deus est, usque ad alias veritates sub Deo creditas et habitas. Alius e contra progreditur a creaturis ad creatorem, per sex gradus scalares usque ad anagogicos excessus. Qui licet sint difficiliores et rariores, debet tamen omnis Christianus ad illos aspirare ..... A triginta annis et amplius citra volui habere familiares mihi praedictos tractatulos, saepe legendo, saepe ruminando, etiam usque ad verba, nedum sententias. Et ecce hac aetate, hoc otio, velut ad votum vix perveni, ad initium gustus eorundem, qui et repetiti semper mihi nòvi fiunt et placent“ [1]).

Simili elogio nostris temporibus vir doctissimus, Baumgarten-Crusius, theologiae professor Jenensis anno 1843 demortuus, Breviloquium Bonaventurae honoravit, illud optimam medii aevi Dogmaticam appellans [2]).

Hujus libelli praestantia jam ante XV et iterum ante XIII annos me movit, ut eum typis evulgarem.

1) *Gerson*, de libris legendis etc. Consid. 5 et 6 l. c. p. 709.
2) Compendium der christlichen Dogmengeschichte. Th. I. p. 282. Not. k.

Tertiae autem, quae nunc prodit, editioni *Itinerarium* illud S. Bonaventurae adjungendum putabam.

Tertiae *Breviloquii* editionis adornandae curam vir doctissimus *J. G. Krabingerus* Monacensis, repetitis et meis et amicissimi *Rulandi* precibus obsecundans, suscipere pollicitus, eaque qua inter omnes claruit egregia in conferendis codicibus dexteritate, diligentia et acribia rem agressus est. Quod eam non perfecerit, mortem culpabis, quae senem meritissimum aestate praeterlapsa et suis et nobis et litteris eripuit, mediis codicibus vetustisque editionibus Breviloquii perscrutandis occupatum. Quas inde labore indefesso jam collegerat varias lectiones, XLIV foliis conscripsit, quae post mortem ejus in celeberrimam illam regiam Bibliothecam Monacensem, cui per plurimos annos et *Custos* et *Praefectus* inservivit et praefuit, sunt translata. Mihi autem cordi fuit, ut ex his Krabingeri τȣ̃ μακαρίȣ manuscriptis, humanissime mecum communicatis, eas, quae majoris momenti videbantur, varias lectiones seligerem et in nova hac editione annotarem. His addenda videbantur ea, quae nos ipsi tum vetustissimam editionem *Venetam* anni 1477 conferentes, tum exemplaria Argentoratense et Augustanum, quibus jam Krabingerus usus erat, denuo evolventes, in hunc usum collegimus.

Caeterum et in Breviloquio et in Itinerario Romanam editionem anni 1596, ad cujus normam omnes praestantiores sunt exaratae, secuti, multis eam locis emendavimus, indicem et notas adjecimus, locos s. Scripturae et Patrum, a S. Bonaventura laudatos, accuratius indicavimus, et rejecta veteri interpunctione inepta falsaque membra orationis ita distinximus, ut sensus eo clarior appareret.

Elenchus codicum Monac., quos contulit Krabingerus.

A = Cod. Monac. 22273 sive Windberg. 73., membr. Saec. XIII. 4 min. fol. 1—40.

B = Cod. Monac. 16067 sive San-Nicolit. 67., membr. Saec. XIV. 4 min. fol. 1—54.

C = Cod. Monac. 9659 sive Oberaltac. 159, membr. Saec. XIV. 4 min. fol. 23—74.

D = Cod. Monac. 2633 sive Aldersbac. 103, membr. Saec. XIV. 8. fol. 1—49.

E = Cod. Monac. 2649 sive Aldersbac. 119, membr. Saec. XV. 8. fol. 74—145.

F = Cod. Monac. 2694 sive Aldersbac. 164, membr. Saec. XIV. 4. fol. 1—94^{b}.

G = Cod. Monac. 14827 sive Rat. S. Emmeram. 1. b., nov. sign. 827, membr. Saec. XIV. 8. fol. 221—275.

H = Cod. Monac. 13102 sive Rat. civ. 102, olim Prüflingensis, membr. Saec. XIV. (ann. 1384). 4. fol. 111—166.

K = Cod. Monac. 18652 sive Tegerns. 652, chart. Saec. XV. 4. fol. 23—149^b.

Signa editionum veterum.

ed. Arg. = editio Argentoratensis s. Eggesteyn, s. l. et a. fol.

ed. Arg. 1479 = ed. Argent. Martini Flach.

ed. Aug. = Augustana Antonii Sorg, s. l. et a. fol.

ed. Nor. = Norimbergensis s. Sensenschmid, 1472. fol.

ed. Ven. = Veneta anni 1477 impensis Joannis de Colonia etc. 4.

ed. Rom. = Romana anni 1596 ex typographia Vaticana, fol.

SANCTI BONAVENTURÆ

BREVILOQUIUM.

„Bonaventurae opuscula duo, ***Breviloquium*** et ***Itinerarium*** tanta sunt arte compendii divinitus composita, ut supra ipsa nihil.“

Gerson.

„Das Breviloquium ist leicht die beste Dogmatik des Mittelalters.“

Baumgarten-Crusius.

PROŒMIUM [1].

§ 1. De ortu, progressu et statu s. scripturae.

„Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in coelo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriae suae virtutem, corroborari per spiritum ejus in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris, in caritate radicati et fundati, ut

1) *Breviloquium, quod ex eo appellatur, quia summatim ac breviter theologiae instituta ac praecepta exponit, in Proœmium et Tractatum dividitur. Proœmium sacrae scripturae ortum, progressum, statum, latitudinem, longitudinem, sublimitatem, profunditatem, procedendi eamque interpretandi modum demonstrat. Tractatus vero septem partibus continetur. Prima est de Deo trino et uno. Secunda de creatura mundi. Tertia de corruptela peccati. Quarta de incarnatione Verbi. Quinta de gratia Spiritus sancti. Sexta de sacramentorum medicina. Septima denique de statu finalis judicii. Materia primae partis tractatur a S. Bonaventura etiam in primo libro* Sententiarum; *secundae et tertiae in secundo; quartae in tertio; quintae partim in secundo et partim in tertio; sextae vero et septimae in quarto.* Edit. Rom.

possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum; scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei" [1]. Magnus doctor gentium et praedicator veritatis, divino repletus spiritu, tanquam vas electum et sanctificatum, in hoc verbo aperit sacrae scripturae, quae theologia dicitur, *ortum, progressum et statum;* insinuans *ortum* scripturae attendi secundum influentiam beatissimae Trinitatis, *progressum* autem secundum exigentiam humanae capacitatis, *statum* vero sive fructum secundum superabundantiam superplenissimae felicitatis.

Ortus namque non est per humanam investigationem, sed per divinam revelationem, quae fluit a Patre luminum [2], ex quo omnis paternitas in coelo et in terra nominatur [3], a quo per filium ejus Jesum Christum manat in nos Spiritus sanctus; et per Spiritum sanctum dividentem et distribuentem dona singulis, sicut vult [4], datur fides [5], et per fidem habitat Christus in cordibus nostris [6]. Haec est notitia Jesu Christi, ex qua originaliter manat firmitas et intelligentia totius scripturae sacrae [7]. Unde et impossibile est, quod aliquis in ipsam

1) Eph. 3, 14—19. 2) Jac. 1, 17. 3) Eph. 3, 15.
4) 1 Cor. 12, 11. 5) 1 Cor. 12, 9. 6) Eph. 3, 17.
7) Sacrae scripturae *et infra* fidem Christi *ABCDEFHK et editt. Arg. Nor. Ven. Transpositiones ejusmodi in codicibus Monac. et in editionibus istis saepissime reperies.*

ingrediatur agnoscendam, nisi prius Christi fidem habeat sibi infusam, tanquam [1]) totius scripturae lucernam et januam et etiam fundamentum. Est enim ipsa fides omnium supernaturalium illuminationum, quamdiu peregrinamur a Domino, et fundamentum stabiliens et lucerna dirigens et janua introducens; secundum cujus etiam mensuram necesse est mensurari sapientiam nobis divinitus datam, ne quis sapiat plus quam oportet sapere, sed [2]) ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei [3]). Mediante igitur hac fide datur nobis notitia sacrae scripturae, secundum influentiam beatissimae Trinitatis [4]), juxta quod expresse insinuat Apostolus in prima parte auctoritatis prius inductae.

Progressus autem sacrae scripturae non est coartatus ad leges ratiocinationum [5]), definitionum et divisionum, juxta morem aliarum scientiarum, et non est coartatus ad partem universitatis, sed potius cum secundum lumen supernaturale procedat ad dandam homini viatori notitiam rerum sufficientem, secundum quod expedit ad salutem [6]), partim per plana verba, partim per mystica; describit totius

1) *Ad fidem codd. Monac.* ipsius *post* tanquam *delevi et ante* januam *addidi* et.

2) *Codices Monac. ommittunt* sapiat *post* sed.

3) Rom. 12, 3.

4) Trinitatis beatae *BCEFHK et editt. Nor. Arg.*

5) Et *ante* definitionem *om. ABCDEFHK et editt. Nor. Arg.*

6) Ei *ante* ad salutem *om. ABCDEFHK et editt. Nor. Arg.*

universi continentiam, quasi in quadam summa, in quo attenditur latitudo; describit decursum, in quo attenditur longitudo; describit excellentiam finaliter salvandorum, in quo attenditur sublimitas; describit miseriam damnandorum [1]), in quo profunditas consistit, non solum ipsius universi, verum etiam divini judicii. Et sic describit totum universum, quantum expedit de ipso habere notitiam ad salutem, secundum ipsius latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum [2]). Ipsa etiam habet in suo progressu [3]) haec quatuor, secundum quod posterius declarabitur, quia sic exigebat conditio capacitatis humanae, quae magna et multa nata est magnifice et multipliciter capere, tanquam speculum quoddam nobilissimum, in quo nata est describi, non solum naturaliter verum etiam supernaturaliter, rerum universitas mundanarum, ut sic progressus sacrae scripturae attendatur secundum exigentiam capacitatis humanae.

Status vero sive fructus sacrae scripturae non est quicunque, sed plenitudo aeternae felicitatis. Nam haec est scriptura, in qua verba sunt vitae aeternae, quae ideo scripta est, non solum ut credamus, verum etiam ut vitam possideamus aeternam, in qua

1) Damnandorum *ABCDHK et edit. Nor.*; damuatorum, *ed. Rom.*
2) Profundum *ABDEFHK*, profunditatem *editt. Rom. et Ven.*
3) Processu *et infra lin. 9.* processus *ABCDEFHK et editt. Arg. Nor. cfr infra p. 14: Not. 2.*

quidem videbimus, amabimus, et universaliter omnia desideria nostra implebuntur. Quibus impletis, vere tunc sciemus supereminentem scientiae caritatem, et ita impleti erimus in omnem plenitudinem Dei. Ad quam quidem plenitudinem conatur nos divina introducere scriptura, juxta praedictae sententiae apostolicae veritatem. Hoc igitur fine, hac etiam [1]) intentione sacra scriptura perscrutanda est et docenda et etiam audienda. Et ut ad istum fructum et terminum recto perveniamus progressu, per viam recti itineris scripturarum, inchoandum est ab exordio, hoc est, ut cum mera fide ad Patrem luminum accedamus, flectendo genua cordis nostri, ut ipse per Filium suum in Spiritu sancto det nobis veram notitiam Jesu Christi, et cum notitia amorem ejus [2]), ut sic ipsum cognoscentes et amantes [3]), et tanquam in fide solidati et in caritate radicati possimus ipsius scripturae noscere [4]) latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum [5]), et per hanc notitiam pervenire ad plenissimam notitiam [6]) et excessivum amorem beatissimae Trinitatis, quo Sanctorum desideria tendunt, in quo est status et complementum omnis veri et boni.

1) Etiam *om. ABDEG et editt. Arg. Aug. Nor.*
2) *Ita codd. Monac. et ed. Nor.*; ipsius *ed. Rom.*
3) Et *ante* tanquam *om. ACDFH.*
4) *Ita codd. Monac. et editt. Arg. Nor. Alii:* scripturae sacrae nosse.
5) *Ita codd. Monac. et ed. Nor. Alii:* profunditatem.
6) *Post* notitiam *omitt.* et excellentissimum *ACDEFGHK.*

§ 2. De latitudine sacrae scripturae.

Hujus sacrae scripturae fine concupito et intento, et principio credito simul et invocato, videndus est progressus, quantum ad ipsius latitudinem, longitudinem, sublimitatem et profundum [1]), secundum viam et ordinem apostolici documenti. Consistit autem ipsius latitudo in multitudine suarum partium; longitudo vero in descriptione temporum et aetatum; altitudo in decriptione hierarchiarum, gradatim ordinatarum; profunditas in multitudine mysticorum sensuum et intelligentiarum.

Si igitur velimus latitudinem sacrae scripturae speculari, prima fronte occurrit nobis sacra [2]) scriptura secanda in duo testamenta, scilicet vetus et novum. Vetus autem occurrit cum multitudine librorum; habet enim libros legales, historiales, sapientiales et prophetales, ita quod primi sunt quinque secundi decem, tertii quinque, quarti sunt sex, ac per hoc in universo viginti sex. Novum similiter testamentum habet libros his correspondentes, secundum quadruplicem formam; nam legalibus correspondent libri evangelici, historialibus actus apostolici, sapientialibus epistolae Apostolorum et maxime Pauli, prophetalibus correspondet liber Apocalypsis, ut sic mira sit conformitas inter vetus et

1) *Cfr supra p. 7. Not. 5.*
2) Sacra *omitt. ABDEGHK.*

novum testamentum, non solum in continentia sensuum, verum etiam in quadriformitate partium. In cujus figuram et consignationem vidit Ezechiel rotam quatuor facierum, et rotam in medio rotae, quia vetus est in novo, et econverso [1]. Nam in libris legalibus et evangelicis est facies leonis, propter excellentiam auctoritatis; in historialibus est facies bovis, propter exempla virtutis; in sapientialibus est facies hominis, propter prudentiam sagacem; in libris prophetalibus est facies aquilae, propter intelligentiam perspicacem.

Recte autem sacra scriptura dividitur in vetus et novum testamentum, et non in theoricam et practicam, sicut philosophia, quia cum sacra scriptura fundetur proprie super cognitionem fidei [2], quae virtus est et fundamentum morum et justitiae et totius rectae vitae, non potest in ea sequestrari notitia rerum sive credendorum a notitia morum. Secus autem est de philosophia, quae non tantum de veritate morum, verum etiam agit de vero nuda speculatione considerato. Quoniam igitur scriptura sacra est notitia movens ad bonum, et revocans a malo, et hoc est per timorem et amorem; ideo dividitur in duo testamenta, quorum brevis differentia est timor et amor. Et quia quadrupliciter potest quis moveri ad bonum et revocari a malo,

1) Ezech. 1, 15 seqq.
2) Sacra *ante* scriptura *hic et in multis aliis locis om. ABCDEFGHK et editt. Nor. Ven.*

scilicet per praecepta potentissimae majestatis, vel per documenta sapientissimae veritatis, vel per exempla et beneficia innocentissimae bonitatis, vel ex his omnibus in unum collectis [1]), ideo tam in novo quam in veteri testamento sunt quadriformiter traditi libri continentes sacram scripturam, secundum correspondentiam ad quatuor praemissa. Nam libri legales movent per praecepta majestatis omnipotentissimae, historiales per exempla bonitatis innocentissimae, sapientiales per documenta veritatis providentissimae [2]), prophetales movent ex omnium praedictorum aggregatione, sicut manifeste in eis apparet [3]); unde ipsi sunt quasi rememorativi totius legalis sapientiae et doctrinae. Est igitur scriptura sacra similis fluvio latissimo, qui ex concursu aquarum multarum aggregatur magis ac magis, secundum quod longius decurrit. Nam cum primo in scriptura essent libri legales, postea [4]) supervenit aqua sapientiae historialium librorum, tertio vero superadvenit doctrina sapientissimi Salomonis, post hoc etiam doctrina sanctorum Prophetarum, et tandem doctrina evangelica revelata, per os carnis Christi prolata, per Evangelistas conscripta, per sanctos Apostolos divulgata; additis etiam documentis, quae Spiritus sanctus super eos veniens

1) His *om. ABCDEFGHK.*
2) *Ita BDEFGHK. Alii:* prudentissimae *seu* sapientissimae.
3) *Ita omnes codd. Monac.;* in eis manifestissime apparet *ed. Rom.*
4) Post *ABCDEFGHK.*

docuit nos per eos, ut sic, omnem veritatem per Spiritum sanctum juxta divinum promissum edocti [1], omnis veritatis salutaris doctrinam ecclesiae Christi darent, et sacram scripturam consummando veritatis notitiam dilatarent.

§ 3. De longitudine sacrae scripturae.

Habet etiam haec sacra scriptura longitudinem, quae consistit in descriptione tam temporum quam aetatum, a principio scilicet mundi usque ad diem judicii. Describit enim [2] per tria tempora mundum decurrere, scilicet per tempus legis naturae, legis scriptae, et legis gratiae. Et in his tribus temporibus septem distinguit aetates; quarum prima est ab Adam usque ad Noe, secunda a Noe usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad David, quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis [2], quinta a transmigratione Babylonis usque ad Christum, sexta a Christo usque ad finem mundi, septima decurrit cum sexta, quae incipit a quiete Christi in sepulcro usque ad resurrectionem universalem, quando incipiet resurrectionis octava. Et sic scriptura est longissima, quia in tractando incipit a mundi et temporis exordio in principio Genesis, et pervenit usque

1) Joann. 16, 13.
2) Autem *pro* enim *ABCDEFGHK et editt. Arg. Aug. Nor.*
3) Babylonis *om. utroque ACDEFGHK et editt. Arg. Aug. Nor.*

ad finem mundi et temporis, scilicet in fine Apocalypsis. Recte autem universum tempus, quod decurrit secundum triplicem legem, scilicet inditam interius [1], datam exterius, et desuper infusam, decurrit per septem aetates, et consummatur in fine sextae, ut sic mundi decursus respondeat mundi exordio [2], et majoris mundi decursus correspondeat decursui vitae minoris mundi, scilicet hominis, propter quem etiam factus est. Nam prima aetas mundi, in qua facta est ipsius mundi formatio, casus daemonum et confirmatio angelorum, recte respondet primae diei, in qua facta est lux et distincta [3] a tenebris; secunda, in qua per arcam et diluvium salvati sunt boni et deleti mali, respondet secundae diei, in qua per firmamentum facta est distinctio aquarum ab aquis; tertia, in qua vocatus est Abraham et inchoata synagoga, quae fructificare et generare debebat prolem ad Dei cultum, correspondet diei tertiae, in qua apparuit terra, et protulit herbam virentem; quarta, in qua viguit regnum et sacerdotium, quia David rex ampliavit cultum divinum, correspondet quartae diei, in qua facta est formatio luminarium et stellarum; quinta, in qua transmigrantes inter populos multos versati sunt et tribulati,

1) Interius *et postea* desuper *om. ACDEFGHK et editt. Arg. Aug. Nor.*

2) *Omnes codd. Monac. om.* mundi *ante* exordio, *et* etiam *ante* factus est.

3) *Ita omnes codd. Monac. et editt. Arg. et Nor.*; divisa *ed. Rom.*

correspondet diei quintae, in qua facta est formatio piscium ex aquis; sexta aetas, in qua natus est Christus in effigie hominis, qui vere est imago Dei, correspondet sextae diei, in qua formatus est homo primus; septima, in qua [1]) est quies animarum non habens finem, correspondet septimae diei, in qua requievit Deus ab omni opere, quod patrarat. Et sic distinguuntur hae septem aetates propter insignia facta, quae fuerunt in earum exordiis, ratione quorum correspondent diebus formationis mundi. Vocatur autem prima aetas *infantia*, quia, sicut infantia tota oblivione deletur, sic illa prima aetas per diluvium est consumpta; secunda *pueritia*, sicut enim in pueritia loqui incipimus, sic in secunda aetate facta est distinctio linguarum; tertia dicitur *adolescentia*, quia, sicut vis generativa tunc incipit in actum suum exire, sic tunc vocatus est Abraham, et data est ei circumcisio, et facta est ei promissio de semine [2]); quarta dicitur *juventus*, quia sicut in juventute floret hominis aetas, sic in [3]) quarta aetate sub regibus floruit synagoga; quinta dicitur [4]) *senectus*, quia, sicut in senectute vires minuuntur et decidit pulchritudo, sic et in transmigratione factum est de Judaeorum sacerdotio; sexta aetas dicitur *senium*, quia, sicut illa est, quae copulatur cum

1) Quae est quies *ABCDFGHK.*
2) Ei *ante* promissio *om. ABEGHK.*
3) In *om. ABCDEFGHK et editt. Arg. Aug. Nor.*
4) Dicitur *om. ABDEFGHK et editt. Arg. Nor.*

morte, habens tamen magnam lucem sapientiae, sic sexta aetas mundi terminatur cum die judicii, et in ea viget sapientia per doctrinam Christi. Sic igitur totus ille [1] mundus ordinatissimo decursu a scriptura describitur procedere a principio usque ad finem, ad modum cujusdam pulcherrimi carminis ordinati, ubi potest quis speculari, secundum decursum temporis, varietatem et multiplicitatem et aequitatem, ordinem, rectitudinem et pulchritudinem multorum divinorum judiciorum, procedentium a sapientia Dei gubernante mundum. Unde sicut nullus potest videre pulchritudinem carminis, nisi aspectus ejus feratur super totum versum, sic nullus videt pulchritudinem ordinationis et regiminis universi, nisi eam totam speculetur. Et quia nullus homo tam longaevus est, quod totam possit videre oculis carnis suae, nec futura potest per se praevidere, providit nobis Spiritus sanctus librum scripturae sacrae, cujus longitudo commetitur se decursui regiminis universi.

§ 4. De sublimitate sacrae scripturae.

Habet nihilominus scriptura sacra in suo processu [2] sublimitatem, quae consistit in descriptione hierarchiarum gradatim ordinatarum; quae sunt hierarchia ecclesiastica, angelica et divina, seu subcoelestis, coelestis et supercoelestis; ita, quod primam

1) Iste *ABEFGHK et editt. Arg. Aug.*
2) *Cfr supra p. 6. Not. 3.*

describit patenter, secundam aliquantulum magis occulte, et tertiam adhuc magis occulte. Ex descriptione ecclesiasticae hierarchiae est alta, ex descriptione angelicae altior, ex descriptione divinae altissima; ita ut possimus dicere illud prophetae: „mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, et non potero ad eam“ [1]. Et hoc quidem satis recte; nam cum res habeant esse in materia vel natura [2], habeant etiam esse in anima per notitiam acquisitam, habeant etiam esse in ea per gratiam, habeant etiam esse in ea per gloriam, et habeant etiam esse in arte aeterna; philosophia quidem agit de rebus, ut sunt in natura, seu in anima secundum notitiam naturaliter insitam, vel etiam acquisitam; sed theologia tanquam scientia super fidem fundata et per Spiritum sanctum revelata agit et de eis, quae spectant ad gratiam et gloriam, et etiam ad sapientiam aeternam. Unde ipsa substernens [3] sibi philosophicam cognitionem, et assumens de naturis rerum, quantum sibi opus est ad fabricandum speculum, per quod fiat repraesentatio divinorum, quasi scalam erigit, quae in sui infimo tangit terram, et in suo cacumine tangit coelum; et hoc totum per illum unum hierarcham Jesum Christum, qui non tantum ratione naturae humanae assumptae est hierarcha in ecclesiastica hierarchia, verum etiam in angelica,

1) Ps. 138, 6.
2) Vel-natura *om.* *ABCDEGHK*.
3) Subjiciens *ACDFG*.

et est media persona in illa supercoelesti hierarchia beatissimae Trinitatis; ita quod per ipsum a summo capite Deo descendit unctionis gratia non solum in barbam, verum etiam in oram vestimenti, quia non tantum in Hierusalem supernam, verum etiam usque in ecclesiam militantem. Est enim pulchritudo magna in machina mundana, sed longe major in ecclesia, pulchritudine sanctorum charismatum adornata, maxima autem in Hierusalem superna, supermaxima autem in illa Trinitate summa et beatissima. Ideo ipsa scriptura sacra non tantum habet altissimam materiam, per quam delectat et per quam in altum levat intelligentiam mentis, verum etiam ipsa est venustissima, et miro quodam modo intellectum nostrum delectat, et sic magis ac magis delectando adsuefacit ad divinorum spectaculorum contuitus et anagogias.

§ 5. De profunditate sacrae scripturae.

Habet postremo ipsa sacra scriptura profunditatem, quae consistit in multiplicitate mysticarum intelligentiarum. Nam praeter litteralem sensum habet in diversis locis exponi tripliciter, scilicet allegorice, moraliter et anagogice. Est autem allegoria, quando per unum factum indicatur aliud factum, secundum quod credendum est. Tropologia sive moralitas est, quando per id, quod factum est, datur intelligi aliud, quod facientum est. Anagogia quasi

sursum ductio est, quando datur intelligi illud, quod desiderandum est, scilicet aeterna felicitas beatorum. Recte autem hic triplex sensus debet esse in sacra scriptura praeter intelligentiam litteralem, quia sic competit ipsius scripturae subjecto, ipsius [1] auditori seu discipulo, ipsius origini, ipsius etiam fini. *Subjecto,* inquam, competit, quia ipsa est doctrina, quae est de Deo, de Christo, de operibus reparationis, et de credibili. Subjectum enim illius quoad substantiam Deus, quoad veritatem Christus, quoad operationem reparationis opus, quoad omnia haec est ipsum credibile. Deus autem est trinus et unus; in essentia unus, in personis trinus. Ideo scriptura, quae est de ipso, habet in unitate litterae triformitatem intelligentiae. Christus etiam cum sit unum Verbum, omnia per ipsum facta dicuntur, et in ipso relucent, ita quod ejus sapientia est multiformis et una. Opera reparationis cum sint multa, omnia ad Christi oblationem principaliter [2] habent aspectum. Credibile autem [3], ut credibile, diversimode relucet, secundum diversum statum credentium. Ideo propter conformitatem ad omnia praemissa sacra scriptura in una littera multiformem parit intelligentiam. Competit etiam hoc *auditori,* quia nullus est conveniens ejus auditor, nisi humilis, mundus, fidelis et studiosus. Ideo sub cortice litterae apertae occultatur

1) *Omnes Codd. Monac.:* ipsi.
2) Principalem *ABDEFGHK et editt. Nor. Aug.*
3) Autem *om. ABDEFGHK et edit. Arg.*

mystica et profunda intelligentia, ad comprimendum superbiam, ut ipsius profunditate, in humilitate litterae latente, et superbi comprimantur, et immundi repellantur, et fraudulenti declinentur, et negligentes excitentur ad intelligentiam mysteriorum. Et quia auditor doctrinae istius non est unius generis, sed cujuslibet, omnes enim salvandos oportet aliqua de doctrina hac scire; ideo ipsa multiformem habet intelligentiam, ut sic omnem intellectum capiat et omni intellectui condescendat, omnem intellectum superexcedat et omnem intellectum sibi diligenter intendentem multitudine radiositatis suae illuminet pariter et accendat. Competit etiam *principio*, a quo est, quia est a Deo per Christum et Spiritum sanctum, loquentem per ora Prophetarum et aliorum, qui hanc doctrinam scripserunt [1]. Quoniam autem Deus non tantum loquitur per verba, verum etiam per facta, quia ipsius dicere facere est, et ipsius facere dicere [2], et omnia creata tanquam Dei effectus innuunt suam causam; ideo in scriptura divinitus tradita non tantum debent significare verba, verum etiam facta. Christus etiam doctor licet esset humilis in carne, altus tamen erat in deitate; ideo decebat ipsum et ejus doctrinam habere humilitatem in sermone cum profunditate sententiae, ut, sicut Christus fuit panniculis involutus, ita sapientia Dei in scriptura figuris quibusdam humilibus involveretur. Spi-

1) Sumpserunt *ACDFG*.
2) Et ipsius facere dicere *om. ABCDEFGHK*.

ritus etiam sanctus diversimode illustrabat et revelationes faciebat in cordibus Prophetarum, ipsum etiam nullus latere potest intellectus, qui missus erat omnem docere veritatem; ideo competebat ejus doctrinae, ut in uno sermone multiplices laterent intelligentiae. Competit nihilominus ipsi *fini*, quia scriptura data est, ut per ipsam [1]) dirigatur homo in cognoscendis et agendis, ut tandem perveniat ad optata. Et quia omnes creaturae ad hoc factae sunt, ut serviant homini tendenti ad supernam patriam; ideo scriptura assumit ipsarum creaturarum species diversas, ut sic per ipsas [2]) doceat nos sapientiam dirigentem nos ad aeterna. Et quia homo non dirigitur ad aeterna, nisi cognitiva agnoscat verum credendum, et operativa faciat bonum operandum, et affectiva suspiret ad Deum videndum et amandum et perfruendum; hinc est, quod scriptura sacra per Spiritum sanctum data assumit librum creaturae, referendo in finem secundum triplicem modum intelligentiae, ut sic per tropologiam habeamus notitiam agendorum moraliter, per allegoriam credendorum veraciter, per anagogiam desiderandorum delectabiliter, ut sic purgati per virtuosam operationem, illuminati per radiosam fidem et perfecti per ardentissimam caritatem, perveniamus tandem ad bravium felicitatis aeternae.

1) *Codd. Monac.:* eam.
2) *Codd. Monac. et editt. Arg. Aug. Nor.:* per illas.

§ 6. De modo procedendi ipsius sacrae scripturae.

In tanta igitur multiformitate sapientiae, quae in ipsius sacrae scripturae continetur latitudine, longitudine, altitudine et profundo, unus est communis modus procedendi authenticus, videlicet intra quem continetur modus narrativus, praeceptorius, prohibitivus, exhortativus, praedictivus, comminatorius, promissivus, deprecatorius et laudativus. Et omnes hi modi sub uno modo authentico reponuntur; et hoc quidem satis recte. Quia enim haec doctrina est, ut boni fiamus et salvemur, et hoc non fit per nudam considerationem, sed potius per inclinationem voluntatis; ideo scriptura divina eo modó debuit tradi, quo modo magis possemus inclinari. Et quia magis movetur affectus ad exempla, quam ad argumenta, magis ad promissiones, quam ad ratiocinationes, magis per devotiones, quam per definitiones; ideo scriptura ista non debuit habere modum definitivum, divisivum et collectivum, ad probandum passiones aliquas de subjecto, ad modum aliarum scientiarum, sed oportuit, quod haberet modos proprios secundum varias inclinationes animorum, diversimode animos inclinantes, ut si quis non movetur per praecepta et prohibita, saltem moveatur per exempla narrata; si quis non per haec movetur, moveatur per beneficia sibi ostensa; si quis nec per haec movetur, moveatur per monitiones sagaces, per

promissiones veraces, per comminationes terribiles, ut sic saltem excitetur ad devotionem et Dei laudem, in qua percipiat gratiam, per quam dirigatur circa opera virtuosa. Quoniam igitur hi modi narrativi non possunt fieri per viam certitudinis rationum, quia particularia gesta probari non possunt; ideo ne scriptura ista tanquam dubia vacillaret, ac per hoc minus moveret loco certitudinis rationis, providit Deus huic scripturae certitudinem auctoritatis, quae adeo magna est, quod omnem perspicacitatem [1] humani ingenii superexcellit. Et quia non est certa auctoritas ejus, qui potest fallere vel [2] falli, nullus autem sit [3], qui falli non possit et fallere nesciat, nisi Deus et Spiritus sanctus; hinc est, quod ad hoc, quod sacra scriptura modo sibi debito esset perfecte authentica, non per humanam investigationem est tradita, sed per revelationem divinam. Ideo nihil in ipsa contemnendum tanquam inutile, nihil respuendum tanquam falsum, nihil repudiandum tanquam iniquum; pro eo quod Spiritus sanctus ejus auctor perfectissimus nihil potuit dicere falsum, nihil superfluum, nihil diminutum, et propterea „coelum et terra transibunt, verba scripturae sacrae non praeteribunt, quin impleantur“ [4]; „donec enim coelum et terra transeat, jota unum aut unus apex non

1) *Ita ABCDEF.*; perspicuitatem *ed. Rom.*
2) *Ita omnes codd. Monac.*; et *ed. Rom.*
3) Sit *om. ABCDEG.*
4) Matth. 24, 35.

praeteribit a lege, donec omnia fiant", salvatore testante [1]. „Qui ergo solverit ea, quae scriptura docet, et docuerit sic homines, hic [2] minimus vocabitur in regno coelorum; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum" [3].

§ 7. De modo exponendi sacram scripturam.

Quemadmodum autem scriptura haec specialem habet modum procedendi, sic juxta suum procedendi modum speciali suo modo debet intelligi et exponi. Cum enim ipsa sub una littera multiplicem tegat intelligentiam, expositor debet abscondita producere in lucem, et illam eductam manifestare per aliam scripturam magis patentem. Sicut si exponerem illud Psalmi [4]: „apprehende arma et scutum, et exurge in adjutorium mihi", et velim explicare, quae sint arma divina, dicam, quod ejus veritas et bona voluntas; et quod ita sit, probatur per scripturam apertam; nam et scribitur alibi: „scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos" [5], et iterum: „scuto circumdabit te veritas ejus" [6]. Ad quod non potest quis de facili pertingere, nisi per assuefactionem lectionis textum et litteram bibliae commendet memoriae. Alioquin in expositione scripturarum nun-

1) Matth. 5, 18.
2) Hic *om.* *ABDFGHK.*
3) Matth. 5, 19.
4) Ps. 34, 2.
5) Ps. 5, 13.
6) Ps. 90, 5.

quam poterit esse potens. Unde sicut qui dedignatur prima addiscere [1]) elementa, ex quibus dictio integratur, nunquam potest noscere [2]) nec dictionum significatum, nec rectam legem constructionum; sic qui litteram sacrae scripturae spernit, ad spirituales ejus intelligentias nunquam assurget. Attendat autem expositor, quod non ubique requirenda est allegoria, nec omnia sunt mystice exponenda. Propter quod notandum est [3]), quod scriptura sacra quatuor habet partes. Una est, in qua secundum litteram agit de mundanis naturis, et per illas significat reparationem nostram, sicut apparet in descriptione formationis mundi. Alia est, in qua agit de actibus et processibus illius populi israëlitici, et per illos significat reparationem generis humani. Tertia est, in qua nudis verbis significat et exprimit ea, quae pertinent ad nostram salutem, quantum ad fidem vel mores. Quarta est, in qua praenunciat nostrae salutis mysterium, partim verbis nudis, partim aenigmaticis et obscuris; et propterea scriptura in his locis variis non est uniformiter exponenda.

Debet autem expositor dirigi in expositione sacrae scripturae secundum triplicem regulam, quae trahi potest de verbis beati Augustini in doctrina christiana [4]). Prima est haec: ubicumque in hac

1) *Ita codd. Monac.*; ediscere *ed. Rom.*
2) Noscere *BDEFGHK.* cognoscere *ed. Rom.*
3) Est *om. ACDFGHK.*
4) Augustin., *de Doctr. christ. lib. III. c. 10 sqq.*

scriptura prima verborum significatio significat res creationis, sive singulares actus humanae conversationis, ibidem res significatae per verba primo significantur, deinde nostrae reparationis mysteria. Ubi vero prima significatio verborum exprimit fidem sive caritatem, ibi nulla est allegoria quaerenda. Secunda regula est ista: ubi verba hujus scripturae significant res creationis aut conversationis populi israëlitici, ibi quaerat ex alio scripturae loco, quid quaelibet res significet, et deinde significationem suam eliciat per verba nude significantia fidei veritatem, vel morum etiam honestatem. Utpote si dicatur: „oves pariunt gemellos foetus" [1]), ostendat, quod oves significant ibi homines, et geminus foetus geminam caritatem. Tertia regula est ista: quando aliqua scriptura habet aliquem intellectum litteralem et spiritualem, debet discutere expositor, utrum illa attributio conveniat historico an spirituali significato, si forte utrique non poterit convenire. Si autem utrique competit, tunc litteraliter et spiritualiter debet affirmari. Si vero altero modo tantum, tunc spiritualiter solum debet intelligi; sicut sabbatum legis esse perpetuum, sacerdotium aeternum, possessionem terrae aeternam, et pactum circumcisionis esse aeternum, quae omnia ad spirituale significatum referenda sunt.

Ad hoc autem, quod per sacrarum scripturarum silvam quis secure incidendo et exponendo incedat,

1) Cantic. 4, 2.

opus est, ut prius noverit ipsius sacrae scripturae veritatem per verba explicita, videlicet ut attendat, quomodo scriptura describat initium, progressum et consummationem duplicis corporis, quasi ex opposito se respicientium; bonorum scilicet, qui hic se humiliant, ut exaltentur sempiternaliter in futuro, et malorum, qui se hic exaltant, ut aeternaliter deprimantur. Unde ipsa agit de toto universo, quantum ad summum et imum, primum et ultimum, et quantum ad decursum intermedium, sub forma cujusdam crucis intelligibilis, in qua describi habet et quodammodo videri lumine mentis tota machina universi, ad quam quidem intelligendam oportet nosse rerum principium, scilicet Deum [1]), ipsarum rerum creationem, lapsum, redemtionem per sanguinem Jesu Christi, reformationem per gratiam, curationem per sacramenta, et tandem retributionem per poenam et gloriam sempiternam.

Et quia haec doctrina tam in scriptis Sanctorum, quam etiam Doctorum sic diffuse tradita est, ut ab accedentibus ad scripturam sacram audiendam non possit per longa tempora videri nec audiri, propter quod etiam novi theologi frequenter ipsam scripturam sacram exhorrent tanquam incertam et inordinatam et tanquam [2]) silvam opacam; rogatus a sociis, ut de paupertaticula [3]) scientiolae nostrae ali-

1) Scilicet *et infra* Jesu Christi *om. ABCDEFGHK.*
2) Quandam *ante* silvam *add. ADEFGHK.*
3) *Ita plures Codd. Krabb. Alii:* paupere portiuncula.

quid breve in summa dicerem de veritate theologiae, eorumque precibus devictus assensi breviloquium quoddam facere, in quo summatim non omnia, sed aliqua magis opportuna ad tenendum breviter tangerentur, addens simul cum hoc rationem aliquam ad intelligendum, secundum quod occurrebat pro tempore. Quia vero theologia sermo est de Deo et de primo principio, utpote quia ipsa, tanquam scientia et doctrina altissima, omnia resolvit in Deum, tanquam in principium primum et summum; ideo in assignatione rationum in omnibus, quae in hoc toto opusculo vel tractatulo continentur, conatus sum rationem sumere a primo principio, ut sic ostenderem, veritatem sacrae scripturae esse a Deo, et de Deo, et secundum Deum, et propter Deum, ut merito ista scientia appareat una esse et ordinata et theologia non immerito nuncupata. Si quid igitur imperfectum vel obscurum vel superfluum vel minus rectum ibi fuerit, venia occupationi et brevitati temporis et pauperculae scientiae concedatur; si quid vero rectum, soli Deo honor et gloria referatur. Ut autem sequentia clarius elucescant, titulos particulares capitulorum praemittere curavi [1]), ad faciliorem memoriam et lucidiorem contuitum dicendorum, quae septem partitionibus et septuaginta duobus capitulis distinguuntur.

1) *Titulos hos singulis capitulis superposuimus.*

PRIMA PARS,

IN QUA DE TRINITATE DEI AGITUR.

Cap. 1. De illis septem, de quibus est theologia in summa.

In principio intelligendum est, quod sacra doctrina, scilicet [1] theologia, quae principaliter agit de primo principio, scilicet de [2] Deo trino et uno, de septem agit in universo, scilicet de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de incarnatione Verbi, de gratia Spiritus sancti, de medicina sacramentali, et de statu finalis judicii. Ratio autem ad intelligentiam [3] hujus veritatis haec est: quia cum sacra scriptura sive theologia sit scientia, dans sufficientem notitiam de primo principio, secundum statum viae, secundum quod necessarium est ad salutem [4], et Deus non tantum sit rerum principium

1) Videlicet *AEHK*.
2) De *om. ABCDGHK*.
3) Ad intelligentiam *om. ABCEFG*.
4) Juxta quod expedit ad salutem *ABEHK*.

et exemplar effectivum in creatione, sed etiam refectivum in redemptione, et perfectivum in retributione; ideo non tantum agit de Deo creatore, sed etiam de creatore et creatura. Et quia creatura rationalis, quae est quodammodo finis omnium, non stetit, sed suo casu indiguit reparari; ideo agit de corruptela peccati, medico, sanitate et medicina, et tandem de curatione perfecta, quae erit in gloria, impiis projectis in poenam; ideo ipsa sola est scientia perfecta, quoniam incipit a primo, quod est primum principium, et pervenit ad ultimum, quod est praemium aeternum: incipit a summo, quod est Deus altissimus creator omnium, et pervenit ad infimum, quod est infernale supplicium. Ipsa etiam sola est sapientia perfecta, quae incipit a causa summa, ut est principium causatorum, ubi terminatur cognitio philosophica; et transit per eam, ut est remedium peccatorum; et reducit in eam, ut est praemium meritorum et finis desideriorum. Et in hac cognitione est sapor perfectus, vita, et salus animarum; et ideo ad eam addiscendam inflammari debet desiderium omnium christianorum. Ex his patet, quod licet theologia sit de tot et tam variis; est tamen scientia una, cujus subjectum, ut a quo omnia, est Deus; ut per quod omnia, Christus; ut ad quod omnia, opus reparationis [1]; ut circa quod omnia, unicum caritatis vinculum, quo coelestia et

1) Reparatorium *ABCDFGHK*.

terrestria connectuntur; ut de quo omnia in libris canonicis comprehensa, credibile ut credibile; ut de quo omnia in libris expositorum, credibile ut intelligibile. Secundum Augustinum: „Quod credimus, debemus auctoritati; quod intelligimus rationi“ [1]).

Cap. II. Quid tenendum de Trinitate personarum et unitate essentiae.

Primo igitur de Trinitate Dei sunt tria consideranda, scilicet, qualiter unitas substantiae et naturae simul stet cum pluralitate personarum; secundo, qualiter cum pluralitate apparitionum; tertio, qualiter cum pluralitate appropriatorum.

De pluralitate ergo personarum in unitate naturae hoc dictat recta fides esse tenendum [2]), quod in unitate naturae sunt tres personae, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus. Quarum prima a nulla est, secunda est a sola prima, per generationem, tertia vero est a prima et secunda, per spirationem sive processionem; ita quod Trinitas personarum non excludit ab essentia divina summam unitatem, simplicitatem, immensitatem, aeternitatem, incommutabilitatem, necessitatem et etiam primitatem; quin potius includit summam foecunditatem, caritatem,

1) *Aug.,* lib. de utilit. cred. c. 11.
2) Scilicet *om. ABCFGHK.*

liberalitatem, aequalitatem, germanitatem, conformitatem et inseparabilitatem; quae omnia sana fides intelligit esse in beata Trinitate.

Ratio autem hujus veritatis haec est: quia fides, cum sit principium cultus Dei, et fundamentum ejus, quae secundum pietatem est doctrinae, dictat de Deo esse sentiendum altissime et piissime. Non autem sentiret altissime, si non crederet, quod Deus posset se summe communicare; non sentiret piissime, si crederet, quod posset et nollet; et ideo, ut altissime et piissime sentiat, dicit, Deum se summe communicare, aeternaliter habendo dilectum et condilectum, ac per hoc Deum unum et trinum. Huic autem fidei, in quantum dictat, de Deo piissime sentiendum esse, attestatur tota sacra scriptura, quae dicitur doctrina secundum pietatem; quia Deum fatetur habere prolem, quam summe diligit, Verbum sibi coaequale, quod ab aeterno genuit, in quo cuncta disposuit, per quod cuncta produxit et gubernat, per quod etiam carnem factum pro summa benignitate hominem redemit pretiosissimo ejus sanguine, redemptumque cibavit; per quod etiam in fine mundi summam misericordiam impertiendo, ab omni miseria liberabit; et per Christum omnes electi sunt filii summi Patris, in quo erit omnis pietatis consummatio, et Dei ad nos et e converso. In quantum autem fides dictat de Deo sentiendum altissime, non tantum attestatur ei sacra scriptura, verum etiam omnis

creatura, juxta quod dicit Augustinus [1]: „neque enim divinorum librorum tantummodo auctoritas praedicat esse Deum, sed omnis, quae nos circumstat, ad quam nos etiam pertinemus, universa ipsa rerum natura proclamat, habere se praestantissimum conditorem, qui nobis mentem rationemque naturalem [2] dedit, qua viventia non viventibus, sensu praedita non sentientibus, intelligentia non intelligentibus, immortalia mortalibus, potentia impotentibus, justa injustis, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilibus, immutabilia mutabilibus, invisibilia visibilibus, incorporalia corporalibus, beata miseris praeferenda videamus [3]. Ac per hoc, quoniam rebus creatis creatorem sine dubitatione praeponimus, oportet, ut eum [4] et summe vivere, et cuncta sentire atque intelligere, et mori, corrumpi mutarique non posse, nec corpus esse, sed spiritum omnipotentissimum, justissimum, speciosissimum, optimum, beatissimumque fateamur“ [5]. Ecce in his duodecim includuntur altissimae nobilitates essentiae divinae [6]. Sed post, ut ipse ostendit, haec duodecim reducuntur ad tria, scilicet ad aeternitatem, sa-

1) XV. De trinitate *add. ABCDEFH et editt. Nor. Aug.*
2) Naturalem *om. BCDEFGHK.*
3) Judicamus *ACDEFGHK.*
4) Ut est *ed. Rom. male.* Ut eum *ex operibus S. Augustini restitui.*
5) August. *lib. XV. de trinit. c. 4.*
6) Esse divini *AB. Et statim:* quae tamen possunt ad tria reduci, scilicet *etc. AB.*

pientiam et beatitudinem; et haec tria ad unum, scilicet ad sapientiam, in qua includuntur mens generans, verbum nascens, et amor utrumque nectens, in quibus fides dictat beatissimam consistere Trinitatem. Et quoniam summa sapientia ponit Trinitatem, ponit etiam nihilominus omnes prius habitas nobilissimas conditiones, videlicet unitatem, simplicitatem et caeteras sequentes; necesse est omnes praedictas nobilitates divini esse [1]) simul stare cum beatissima Trinitate.

Cap. III. De istius fidei intelligentia sana.

Ad istius autem fidei intelligentiam sanam, docet doctrina sacra, quod in divinis sunt duae emanationes, tres hypostases, quatuor relationes, quinque notiones, et ex his tantum tres proprietates personales.

Ratio autem ad praedictorum intelligentiam haec est: quia cum primum et summum principium, hoc ipso, quod primum, sit simplicissimum, hoc ipso, quod summum, sit perfectissimum; ideo perfectissime se communicat, quia perfectissimum; et indivisionem omnimodam servat hoc ipso, quod simplicissimum. Et ideo salva unitate naturae, sunt ibi modi emanandi perfecte [2]). Modi autem emanandi

1) *I. e. divinae essentiae.*
2) Perfecte *ABCDFGHK;* perfecti *ed. Rom.*

perfecte [1]) sunt duo tantum, scilicet per modum naturae, et per modum voluntatis. Primus est generatio, secundus spiratio sive processio, et ideo hi sunt ibi. Et quia duabus emanationibus substantificis necesse est emanare duas hypostases, necesse est etiam ponere, hypostasim primo producentem ab alio non emanare, ne sit in infinitum abire; et [2]) ideo sunt ibi tres hypostases. Et quia cuilibet emanationi respondet duplex habitudo relativa; ideo sunt ibi quatuor relationes, scilicet paternitas, filiatio, spiratio, et processio. Et quia per has habitudines innotescunt nobis divinae hypostases, et praeter hoc etiam hypostasis illa, in qua est prima ratio principiandi, innotescit nobis [3]), quia non producitur, nam hoc est nobilitatis in ipsa; ideo sunt quinque notiones, scilicet quatuor relationes praedictae cum innascibilitate. Et quia quaelibet personarum unam habet proprietatem, per quam principaliter innotescit; ideo tantum tres sunt proprietates personales, quae his nominibus exprimuntur proprie et principaliter, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus. Cum enim proprium sit Patris, esse innascibilem sive ingenitum, esse principium non de principio, et [4]) esse Patrem: innascibilitas notificat ipsum per modum negationis, licet ex consequenti per modum positionis, quia innascibilitas in Patre ponit fontalem

1) Perfecte *ABCGHK*; perfecti *ed. Rom.*
2) Et *om. ADEFGHK*.
3) Nobis *om. ABCDEFGHK*.
4) Et *om. ABCDG et ed. Nor.*

plenitudinem: principium non de principio, per modum positionis cum negatione: esse Patrem, per modum positionis et habitudinis, proprie, complete et determinate. Similiter cum Filius sit imago, Verbum et Filius: imago nominat illam personam, ut similitudinem expressam: Verbum, ut similitudinem expressivam: Filius, ut similitudinem hypostaticam. Rursus imago, ut similitudinem conformem: Verbum, ut similitudinem intellectualem: Filius, ut similitudinem connaturalem. Per hunc modum cum proprium sit Spiritus sancti, esse donum, esse nexum seu caritatem amborum, esse etiam Spiritum sanctum: donum nominat ipsum [1], ut datum voluntarium: caritas sive nexus, ut datum voluntarium et praecipuum: Spiritus sanctus, ut datum voluntarium praecipuum et hypostaticum. Hinc est, quod per haec tria nomina, quae sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus, trium personarum proprietates personales insinuantur. Haec igitur tenenda sunt ad fidei Trinitatis intelligentiam sanam.

Cap. IV. De istius fidei expressione catholica.

Ad istius etiam fidei expressionem catholicam tenendum est, secundum sacrorum Doctorum docu-

1) Ipsum *om. CDEFGHK.*

menta, quod in divinis sunt duo modi praedicandi, scilicet per modum substantiae, et relationis; tres modi supponendi, scilicet essentiae, personae, notionis; quatuor modi significandi substantiam, scilicet nomine essentiae, substantiae, personae, hypostasis; quinque modi dicendi, scilicet quis, qui, quae, quod et quid; tres modi differendi, scilicet secundum differentem modum existendi, secundum differentem modum se habendi, et secundum differentem modum intelligendi.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit perfectissimum simul et simplicissimum, omnia, quae perfectionis sunt, de ipso dicuntur proprie et vere, quae autem imperfectionis sunt, aut non dicuntur, aut si dicuntur, secundum assumtionem humanae naturae dicuntur, vel transumtive [1]. Cum igitur decem sint pradicamenta, scilicet substantia, quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, ubi, quando, situs et habitus; quinque ultima spectant proprie ad corporalia, seu mutabilia. Ideo non attribuuntur Deo, nisi transumtivo modo et figurativo. Alia vero quinque praecedentia Deo attribuuntur secundum id quod completionem dicunt, ita tamen, quod divinam simplicitatem non impediant. Omnia ergo haec praedicta praedicamenta sunt idipsum, quod est illud, de quo praedicantur; et ita per comparationem ad subjectum, in quo sunt omnia, dicuntur transire in substantiam, relatione tamen

1) Translative *ABCDEFGHK*.

excepta; quae cum duplicem habeat comparationem, scilicet ad subjectum in quo, ad terminum ad quem: primo modo transit, ne faciat compositionem, sed secundo modo manet, ut faciat distinctionem. Et hinc est, quod substantia continet unitatem, et relatio multiplicat trinitatem; et ideo manent ibi hi tantum duo modi praedicandi differentes, de quibus talis datur regula: quae dicuntur secundum substantiam, de omnibus dicuntur, et singillatim, et simul, et singulariter; quae vero secundum relationem, aut non de omnibus dicuntur, aut si de pluribus, pluraliter, ut relati, distincti, similes, aequales, propter relationem intrinsecam. Nomen autem Trinitatis comprehendit utrumque. Et quoniam plures possunt esse relationes in una persona, sicut sunt plures personae in una natura; ideo distinctio in notione non infert diversificationem personae, nec distinctio personae plurificationem naturae. Et propterea non quidquid convenit essentiae, convenit notioni vel personae, nec e converso; et hinc est, quod sunt ibi tres modi supponendi, de quibus talis consuevit dari regula: supposita essentia, non supponitur notio nec persona; et supposita notione, non supponitur essentia nec persona; et supposita persona, non supponitur essentia nec notio, sicut patet per exempla.

Et quoniam vera distinctio est in suppositis substantiae, manente essentia una, ideo necesse est, ibi multipliciter significari substantiam, scilicet ut communicabilem et incommunicabilem. Ut com-

municabilem per modum abstractionis, per nomen essentiae; et per modum concretionis, per nomen substantiae: ut incommunicabilem vero, vel ut distinguibilem per nomen hypostasis; vel ut distinctam per nomen personae. Vel aliter, scilicet vel ut distinctam qualitercumque, et sic hypostasis; vel notabiliter et perfecte, et sic persona. Exempla horum quatuor sunt in creatura: humanitas, homo, aliquis homo, Petrus. Primum essentiam, secundum substantiam, tertium hypostasim, quartum personam dicit.

Et quia in persona, quae distinguitur, non solum est considerare eum, qui distinguitur, sed illud, quo distinguitur, et hoc est proprietas sive notio; ideo necesse est, quod in divinis sint quinque modi dicendi pariter et quaerendi, scilicet: quis, ratione personae, qui, ratione hypostasis, quia dicit suppositum [1] substantiae indistinctae, quae, ratione notionis, quod, ratione substantiae, quid sive quo, ratione essentiae. Et quoniam omnes hi modi in unitate essentiae radicantur, quia quidquid est in Deo, et ipse Deus, unus et solus; ideo non ponunt ibi differentiam, nec secundum essentiam, nec secundum esse. Et propterea sunt ibi tantum tres modi differendi, scilicet secundum modos essendi sive emanandi, sicut differt persona a persona; secundum modos se habendi, sicut differt persona et essentia, quia una persona ad alteram refertur, et ideo distinguitur, essentia vero non refertur ad

1) Subjectum, *edit. Nor.*

alteram, et ideo non distinguitur; secundum modos etiam intelligendi, sicut differt una proprietas substantialis ab altera, ut bonitas et sapientia. Prima differentia est perfectissima et summa, quae possit reperiri in divinis. Est enim in suppositis, ita quod unum non dicitur de altero. Secunda differentia est minor, quia est in attributis, licet enim unum possit dici de altero, ut persona de essentia, aliquid tamen dicitur de uno, quod non de altero, ut persona distinguitur et refertur, essentia vero non. Tertia vero differentia minima est, quia est in connotatis; licet enim unum de altero dicatur ad invicem, et idem possit dici de utrisque, non tamen item connotatur utrobique, nec per idem intelligi datur utrumque. Ex primo modo differendi oritur pluralitas personarum; ex secundo modo pluralitas praedicationum substantialium et relativarum; ex tertio pluralitas proprietatum essentialium et notionum, sive ab aeterno sive ex tempore, sive proprie sive transsumtive, sive communiter sive appropriate. Dictorum exempla manifesta sunt. His intellectis claret satis, et quid sentiendum, et qualiter loquendum sit de summa Trinitate divinarum personarum.

Cap. V. De unitate divinae naturae in multiformitate apparitionum.

Secundo autem de pluralitate apparitionum docet divina doctrina hoc esse tenendum. Cum Deus sit

incircumscriptibilis, invisibilis et incommutabilis, nihilominus tamen habitat in sanctis viris specialiter. Apparuit Patriarchis et Prophetis, descendit de coelis, misit etiam Filium et Spiritum sanctum ad salutem humani generis. Et licet in Deo sunt [1]) indivisa natura, virtus et operatio Trinitatis; missio tamen vel apparitio unius personae, non est missio vel apparitio alterius. Licet etiam sit ibi summa aequalitas, solius tamen est Patris mittere, et non mitti; Spiritus sancti est tantummodo mitti, respectu divinarum personarum, nisi forte dicatur mittere hominem assumptum; Filii autem est mittere et mitti, sicut ex scripturis potest colligi [2]).

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia licet primum principium sit immensum et incircumscriptibile, sit incorporeum et invisibile, sit aeternum et incommutabile; principium tamen est rerum spiritualium et corporalium, naturalium et gratuitarum, ac per hoc rerum etiam mutabilium, sensibilium et circumscriptarum, per quas, licet ipse sit immutabilis, insensibilis, incircumscriptibilis [3]), seipsum reddit manifestum et notum. Reddit autem se manifestum et notum generaliter per universitatem suorum effectuum ab ipso emanantium, in quibus dicitur esse per essentiam, potentiam et praesentiam, quod se extendit ad omnia creata. Reddit etiam se

1) Sint *ABCDEFG*.
2) Sicut ex praedictis apparet, *ed. Venet.*
3) Incircumscriptus, *ed. Venet.*

specialiter notum per aliquos effectus, qui in ipsum specialiter ducunt, ratione quorum dicitur habitare [1], apparere, descendere, mitti et mittere. Habitare namque dicit effectum spiritualem et [2] specialem cum acceptatione; sicut est effectus gratiae gratum facientis, quae est deiformis, et in Deum reducit, et Deum facit nos habere, et haberi a nobis, ac per hoc et inhabitare in nobis. Et quia gratiae effectus communis est omnibus personis, ideo una persona non habitat sine alia; immo simul tota Trinitas. Apparere vero dicit effectum sensibilem cum expressa significatione; sicut Spiritus sanctus apparuit in columba. Et quoniam sicut personae divinae distinctae sunt, sic distincte significari possunt et signis et nominibus; ideo quaelibet persona potest per se apparere, et apparitio potest omnibus competere, sive insimul, sive cuilibet personae per se [3]. Unde quod Spiritus sanctus dicitur in linguis igneis et columba apparuisse, hoc non est propter novum vinculum, vel effectum specialem, sed propter unionem, quae est inter signum et signatum, sibi specialiter et modo et origine deputatum. Descendere autem dicit utrumlibet effectuum praedictorum cum inchoatione. Deus enim beatissimis angelis semper est praesens in coelis, quia in eis semper habitat et apparet. Peccatoribus autem in terris est modo ut

1) Inhabitare, *ed. Ven.*
2) Spiritualem et *omit. ed. Ven.*
3) Et apparitio potest cuilibet competere sive omnibus simul, sive cuilibet per se, *ed. Ven.*

absens, et quantum ad gratiam, et quantum ad notitiam; ideo cum incipit apparere vel inhabitare, de praesente coelis et quasi absente nobis, fit praesens terris; et ideo licet in se non mutetur, tamen dicitur descendere nobis. Mitti vero dicit effectus praedictos cum aeterna productione. Tunc enim Pater mittit Filium, cum faciendo eum nobis praesentem, per notitiam vel gratiam, insinuat [1]), quod ab ipso procedit. Et quia Pater a nullo procedit, ideo nusquam dicitur mitti. Quia vero Filius et producit et producitur, ideo mittit et mittitur. Quia vero Spiritus sanctus aeternaliter producitur, sed non producit, nisi ex tempore, ideo ipsius est proprie mitti, et non mittere [2]), nisi respectu creaturae. Ex quo apparet, quod hae sunt improprie exponendae [3]): „Spiritus sanctus mittit se, Spiritus sanctus mittit filium, Filius mittit seipsum"; nisi intelligatur, in quantum est de Virgine natus. Patet etiam, quare mittere et mitti non competit omnibus, quia licet dicat effectum in creatura, dicit tamen relationem intrinsecam; ita quod mittere dicit auctoritatem, mitti subauctoritatem, ratione productionis aeternae interius importatae.

1) Innuit, *ed. Ven.*
2) Mittere vero non competit sibi, nisi etc. *ed. Ven.*
3) *Ita edit. Arg. — Aliae:* impropriae et exponendae.

Cap. VI. De unitate divinae naturae in multiplicitate appropriatorum.

Tertio vero de pluralitate appropriatorum hoc docet sacra scriptura esse tenendum, quod licet omnia essentialia omnibus personis aequaliter et indifferenter conveniant, tamen Patri dicitur appropriari unitas, Filio veritas, Spiritui sancto bonitas. Et juxta hanc sumitur secunda appropriatio Hilarii [1]), scilicet aeternitas in Patre, species in imagine, et usus in munere. Et juxta hanc sumitur tertia, scilicet in Patre ratio principiandi, in Filio ratio exemplandi, in Spiritu sancto ratio finiendi. Et juxta hanc sumitur quarta, scilicet omnipotentia Patri, omniscientia Filio, voluntas seu benevolentia Spiritui sancto. Haec autem dicuntur appropriari, non quia fiant propria, cum semper sint communia; sed quia ducunt ad intelligentiam et notitiam propriorum, scilicet trium personarum.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia enim primum principium est nobilissimum et perfectissimum, ideo conditiones entis nobilissimae et generalissimae in eo reperiuntur in summo. Hae autem sunt: unum, verum, bonum, quae non contrahunt ens secundum supposita, sed secundum rationem. Nam unum nominat ens, ut connumerabile, et hoc habet per indivisionem sui in se. Verum,

1) *Hilar*, de Trinit. Lib. II. § 1.

secundum quod cognoscibile, et hoc habet per indivisionem sui a propria specie. Bonum, secundum quod communicabile, et hoc habet per indivisionem sui a propria operatione. Et quia haec triplex indivisio se habet secundum ordinem quantum ad rationem intelligendi, ita quod verum praesupponit unum, et bonum praesupponit verum et unum; hinc est, quod haec attribuuntur primo principio in summo, quia perfecta et generalia, et appropriantur [1]) tribus personis, quia ordinata; et ideo summe unum Patri, qui est origo personarum; summe verum Filio, qui est a Patre, ut verbum; summe bonum Spiritui sancto, qui est ab utroque, ut amor et donum.

Et quia summe unum est summe primum [2]), quia caret omni incoeptione; et quia summe verum summe aequale et pulchrum; et quia summe bonum est summe utile et proficuum: hinc oritur secunda appropriatio Hilarii [3]), quae est aeternitas in Patre, quia non habet principium, sed est omnino primum; species in imagine, idest in Verbo, quia summe pulchrum; usus in munere, id est, in Spiritu sancto, quia summe proficuum et communicativum. Quod per alia verba sic insinuat Augustinus: „In Patre unitas, in Filio aequalitas, in Spiritu sancto unitatis aequalitatisque concordia“ [4]).

1) Attribuuntur, *ed. Ven.*
2) Summum primum, *ed. Ven.*
3) *Hilar.*, l. c.
4) *Aug.*, de doct. Christ. Lib. I. c. 5.

Rursus, quia summe unum et primum tenet rationem principiandi et originandi; quia summe pulchrum et speciosum tenet rationem exprimendi et exemplandi; quia summe proficuum et bonum tenet rationem finiendi, quia bonum et finis idem: hinc oritur tertia ratio appropriandi efficientiam Patri, exemplaritatem Filio, finalitatem Spiritui sancto.

Rursus, quia a primo et summo principio fluit omne posse, a primo et summo exemplari fluit omne scire, et ad summum finem tendit omne velle; ideo necesse est, primum principium [1]) esse omnipotentissimum, omnisapientissimum et benevolentissimum [2]). Unitas autem prima et summa, rediens supra seipsam reditione [3]) completa et perfecta, est omnipotentissima, sic et veritas sapientissima, et bonitas benevolentissima; et haec appropriantur, quia ordinem insinuant. Voluntas enim dat praeintelligere cognitionem, et voluntas et cognitio praesupponunt potentiam et virtutem; quia posse scire est aliquid posse. Ex his apparet, quae sint appropriata, et quibus, et qua de causa. Haec tamen ultima, scilicet potentia et sapientia et voluntas, sunt potissime illa, ex quibus in scripturis laudatur Trinitas summa. Et ideo de his aliquid dicendum est breviter et summatim.

1) Principium *restit. ex ed. Ven.*
2) Omnibenevolentissimum, *ed. Ven.*
3) Reductione, *ed. Ven. I.*

Cap. VII. De omnipotentia Dei.

Igitur de omnipotentia Dei secundum doctrinam sacram haec tenenda sunt: videlicet quod Deus est omnipotens, ita tamen, quod ei non attribuuntur actus culpabiles, utpote mentiri et male velle, nec actus poenales, ut metuere et dolere, nec actus corporales sive materiales, ut dormire et ambulare, nisi forte transumptive, nec actus inconvenientes, utpote posse facere majorem se, vel alium Deum sibi aequalem, vel infinitum actu, et consimilia; quia, ut dicit Anselmus, „quodlibet inconveniens, etiam minimum, apud Deum est impossibile“ [1]. Licet autem, hoc non possit, est tamen omnipotens vere et proprie et perfecte.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia primum principium est potens potentia, quae est potentia simpliciter, et ideo distributio addita ei distribuit pro his, quae posse est posse simpliciter. Haec autem sunt, quae egrediuntur a potentia completa et ordinata. Potentiam autem completam dico, quae non potest deficere, nec potest succumbere, nec potest indigere. Potentia autem incompleta in peccando deficit, in patiendo succumbit, in corporalibus actionibus indigentiam includit. Divina autem potentia, quia potentia summa et perfectissima, ideo nec est de nihilo, nec est sub aliquo, nec eget aliquo alio; ac per hoc nec cul-

1) *Anselm.*, de fide Trinitatis c. 5.

pabilia, nec poenalia, nec materialia potest; et hoc quia omnipotens est potentia completa. Potentiam autem ordinatam contingit tripliciter dici, vel secundum actum, vel secundum aptitudinem ex parte creaturae [1], vel secundum aptitudinem ex parte solius virtutis increatae. Quod possibile est potentiae primo modo dictae, est non tantum possibile, sed etiam actuale. Quod secundo modo, et non primo, est possibile simpliciter, licet non actuale. Quod autem tertio modo, et non primo modo vel secundo, est possibile Deo, sed impossibile creaturae. Quod autem nullo praedictorum modorum est possibile, sicut illud, quod directe repugnat ordini secundum rationes, et causas primordiales et aeternas, simpliciter est impossibile; sicut quod Deus faciat aliquod actu infinitum, quod simul faciat aliquid esse, et nullo modo esse, quod faciat id, quod fuit, non fuisse, et cetera talia; quae posse, est contra ordinem et complementum divinae potentiae. Ex his patet, respectu quorum est divina potentia; patet etiam, quae debent dici simpliciter possibilia, et quae simpliciter impossibilia, et quod aliquorum impossibilitas simul stet cum vera omnipotentia.

1) Ex parte creaturae *om. ed. Ven. et sequentia sic habet:* vel secundum possibilitatem, quae quidem possibilitas est ex parte solius virtutis increatae.

Cap. VIII. De Dei sapientia, praedestinatione et praescientia.

De sapientia vero Dei haec tenenda sunt: scilicet quod ipsa divina sapientia limpidissime cognoscit omnia bona et mala, praeterita, praesentia et futura, actualia et potentialia [1]), ac per hoc incomprehensibilia nobis et infinita; ita tamen, quod ipsa in se nullo modo diversificatur, licet diversa nomina sortiatur. Inquantum enim est cognoscitiva [2]) omnium possibilium, dicitur scientia sive cognitio; inquantum est cognoscitiva omnium, quae in universo fiunt, dicitur visio; inquantum est cognoscitiva omnium, quae bene fiunt, dicitur approbatio; inquantum est cognoscitiva eorum, quae futura sunt, dicitur praescientia sive praevisio; inquantum est cognoscitiva eorum, quae ab ipso Deo fienda sunt [3]), dicitur dispositio; inquantum est cognoscitiva eorum, quae praemianda sunt, dicitur praedestinatio; inquantum vero est cognoscitiva eorum, quae damnanda sunt, dicitur reprobatio.

Et quia ipsa non tantum est cognoscitiva, sed est etiam ratio cognoscendi omnia; ideo inquantum est ratio cognoscendi omnia cognita, dicitur lux; inquantum ratio cognoscendi visa et approbata,

1) Possibilia *ABH et editt. Arg. Aug. Nor. et Ven.*
2) In se *post* cognoscitiva *add. ed. Ven.*
3) *In edit. Veneta post* fienda sunt *statim sequitur:* dicitur praedestinatio, *omissis:* in quantum est cog. eor. quae praemianda sunt.

dicitur speculum; inquantum est ratio cognoscendi praevisa et disposita, dicitur exemplar; inquantum est ratio cognoscendi praedestinata et reprobata, dicitur liber vitae. Est igitur liber vitae respectu rerum, ut redeuntium; exemplar, ut exeuntium; speculum, ut euntium; lux vero respectu omnium.

Ad exemplar autem spectat idea, verbum, ars et ratio. Idea, secundum actum praevidendi; verbum, secundum actum proponendi; ars, secundum actum prosequendi; ratio, secundum actum perficiendi, quia superaddit intentionem finis. Quia vero haec omnia unum sunt in Deo, ideo frequenter accipitur unum pro alio.

Et licet divina sapientia, ratione diversitatis scitorum et connotatorum diversa sortiatur vocabula, non tamen diversificatur secundum rationem intrinsecam. Cognoscit enim contingentia infallibiliter, mutabilia immutabiliter, futura praesentialiter, temporalia aeternaliter, dependentia independenter, creata increate, alia a se in se et per se. Et cum infallibiliter contingentia cognoscat, simul stat libertas et vertibilitas voluntatis cum praedestinatione et praescientia.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quoniam primum principium, hoc ipso quod primum est et summum, cognitionem habet simul simplicissimam et perfectissimam. Quia perfectissimam, ideo cognoscit omnia distinctissime, sub omnibus conditionibus, quas res habent, vel habere

possunt; et propterea futura scit esse futura, et praesentia praesentia, et bona scit approbanda, mala reprobanda. Hinc est, quod diversa sortitur vocabula, secundum quod dictum est supra. Sed quia simul stat perfectio sapientiae cum summa simplicitate; hinc est, quod omnia alia a se cognoscit in se et per se; ex quo sequitur secundum, quod creata cognoscit increate; ex quo sequitur tertium, quod dependentia cognoscit independenter; ex quo oritur quartum, quod temporalia cognoscit aeternaliter; ex quo sequitur quintum, quod futura cognoscit praesentialiter; ex quo oritur sextum, quod mutabilia cognoscit immutabiliter; ex quo sequitur septimum, quod contingentia cognoscit infallibiliter. Et ita contingentia, manentia contingentia, sunt divinae sapientiae prorsus infallibilia, tam in contingentibus, quae subjacent naturae, quam libertati voluntatis humanae.

Unde qui vult hoc verum intelligere, quo modo simul stet libertas voluntatis creatae cum infallibilitate praedestinationis aeternae, resolvendo [1]) ab hoc ultimo procedat per illos septem gradus usque ad primum, quod primum principium perfectissime cognoscit omnia per seipsum, quod est verum certissimum; ex quo caetera praedicta ratiocinando infallibiliter concluduntur. Sicut autem divinae cognitionis certitudo simul stat cum contingentia rerum cognitarum, quia simul est simplicissima et perfec-

1) Revolvendo *ed. Ven.*

tissima divina sapientia; sic unitas simul stat cum multiformitate rationum et idearum ex eadem causa. Quia enim perfectissima est, ideo distinctissime et perfectissime cognoscit universa et singula, et illa omnia distinctissime et perfectissime repraesentat; et ideo singulorum dicitur habere rationes et ideas, tanquam rerum similitudines perfectissime expressivas. Quia vero simplicissima est, ideo omnes similitudines illae sunt unum in ipsa. Unde sicut Deus una virtute omnia producit ex tempore secundum omnimodam rerum integritatem, sic una virtute omnia exprimit sempiternaliter. Et sicut una est in Deo altissimo operatio activa secundum rem, dicuntur tamen plures rerum productiones, ratione pluralitatis productorum; sic una est veritas unius actus intelligentiae in Deo, dicuntur tamen plures similitudines, ideae et rationes, ratione pluralitatis ideatorum, vel existentium, vel futurorum, vel possibilium. Hae autem rationes vel ideae, licet sint una veritas et lux in essentia, non tamen dicuntur esse una ratio vel idea. Ratio enim vel idea dicitur ut ad alterum, secundum rationem intelligendi. Nominat enim similitudinem cogniti, quae realiter tenet se ex parte Dei, licet secundum rationem intelligendi dicere videatur aliquid ex parte ideati. Si autem hujus simile in creatura requiratur, dicendum, quod hoc est ipsius exemplaris proprium, quia sicut dictum est, simul est simplex et infinitum et perfectissimum. Quo praeintellecto caetera consequenter

innotescunt. Quia enim exemplar illud est simplicissimum et perfectissimum, ideo actus purus; quia vero infinitum et immensum, ideo extra omne genus. Et hinc est, quod existens unum, potest esse similitudo expressiva multorum.

Cap. IX. De voluntate Dei et providentia.

De voluntate [1]) Dei haec tenenda sunt, quod ipsa sic est recta, ut [2]) nullo modo possit obliquari; sic est efficax, ut nullo modo possit impediri; sic est una, ut tamen multiformiter habeat significari. Significatur enim divina voluntas, quae est voluntas beneplaciti, per voluntatem signi, secundum quinque differentias signorum, quae sunt praeceptio, prohibitio, consilium, impletio, permissio; secundum quae disponuntur a voluntate beneplaciti quaecunque in universo fiunt. Est enim voluntas Dei prima et summa causa omnium specierum et motionum [3]). Nihil enim fit visibile aut intelligibile in ista totius creaturae amplissima quadam universaque [4]) republica, quod non de illa imperiali aula summi imperatoris aut jubeatur aut permittatur, secundum ineffabilem justitiam praemiorum

1) Autem *post* voluntate *add. ABCEFGH et edit. Nor.*
2) Ut *ABDEGH et editt. Nor. et Ven.*; quod *ed. Rom.*
3) Omnium specierum corporalium et notionum, *ed. Ven.*
4) Immensaque *editt. Nor. et Ven.*

atque poenarum, retributionum et gratiarum. Et quia ista voluntas, ratione regulata, dicitur providentia; hinc est, quod omnia, quae in universo fiunt, aguntur et reguntur divina providentia, quae per omnia est irreprehensibilis, quae nihil praecipit, prohibet, vel consulit, nisi juste, nihil agit, nisi bene, nihil permittit injuste.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: primum principium cum sit summe nobile, et voluntatem habet, et nobili modo habet. Cum igitur voluntas de se dicat illud, secundum quod in agentibus a proposito attenditur regula rectitudinis, et efficacia operationis; necesse est, quod voluntas in Deo sit rectissima et efficacissima. Ideo autem rectissima, quia idem est in Deo voluntas et veritas; ideo efficacissima, quia idem prorsus in Deo est voluntas et virtus, sive potestas. Et quia non potest divina voluntas carere veritate, ideo non tantum est recta [1], verum etiam regula rectitudinis. Quia vero nullo modo potest carere virtute, ideo non tantum est efficax, verum etiam fons et origo totius efficaciae; ita ut nihil sine illa possit effici, nihil contra illam possit fieri, nihil etiam sit, a quo valeat impediri. Et quia rectissima est, nullus potest esse rectus, nisi conformetur ei. Nullus autem potest ei conformari, nisi voluntas illa innotescat sibi. Oportuit ergo voluntatem divinam, regulam rectitudinis, notificari nobis. Rectitudo autem quaedam est ne-

1) Dicitur recta, *ed. Ven.*

cessitatis, et haec est in faciendo bonum necessarium, et declinando malum; quaedam autem est perfectionis, et haec est in supererogando ultra debitum; et secundum hoc innotescit nobis per triplex signum, scilicet praeceptionem, prohibitionem et consilium. Quod quidem significat divinum beneplacitum acceptare tanquam justum, quod fit secundum divinum praeceptum, quod declinatur secundum divinam prohibitionem, et adimpletur secundum divinum consilium. Signa vero haec infallibilia signa sunt divinae voluntatis, ut est regula rectitudinis.

Rursus, quia efficacissima est, nullo modo potest aliquis aliquid efficere nisi ipsa cooperante et coefficiente; nullus deficere vel peccare potest, nisi ipsa juste deserente. Et secundum hoc duo sunt signa ejus, scilicet impletio, quod est signum voluntatis ut efficientis, et permissio, quod est signum voluntatis juste deserentis. Juste autem deserit, quia justum est, ut sic administret res, quas condidit, ut non infringat leges, quas indidit, et sic cooperetur rebus, quas creavit, ut tamen eas agere proprios motus sinat; et ideo si liberum arbitrium, ad utrumque vertibile de lege naturae, in malum dimittat cadere, hoc non permittit nisi juste. Rursus, et [1] si per gratiam praeveniat et sustentet, nulli injuriam facit; ideo non agit injuste, nec omnino juste secundum exigentiam meritorum; quia merita ad hoc non sufficiunt, sed gratis et miseri-

1) Et *ante* si *om*. *ADDEG et editt. Nor. Arg. Aug.*

corditer et quodam modo juste, quantum est ex condecentia bonitatis suae. Cum ergo damnat et reprobat, operatur secundum justitiam; quando vero praedestinat, secundum gratiam et misericordiam, quae non excludit justitiam. Quia ergo omnes secundum quod de massa perditionis erant, debebant damnari, ideo plures reprobantur, quam eligantur; ut ostendatur, quod salvatio est secundum gratiam specialem, sed damnatio secundum justitiam communem. Nullus ergo potest conqueri de divina voluntate, quia omnia agit rectissime, immo in omnibus debemus gratias agere et honorificare regimen divinae providentiae. Si quis autem quaerat, quare magis uni peccatori gratiam largiatur, quam alteri, hic oportet silentium imponere humanae loquacitati, et exclamare cum Apostolo: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen* [1]).

1) *Rom.*, 11, 33—36.

SECUNDA PARS,
IN QUA DE CREATURA MUNDI AGITUR.

Cap. I. De productione mundi totalis.

His summatim praeintellectis de Trinitate Dei, dicenda sunt aliqua de creatura mundi. Circa quam haec tenenda sunt in summa: videlicet, quod universitas machinae mundialis producta est in esse ex tempore, et de nihilo ab uno primo principio solo et summo, cujus potentia licet sit immensa, *disposuit tamen omnia in certo pondere, numero et mensura* [1]. Haec generaliter intelligenda sunt circa rerum productionem, ex quibus et veritas colligitur et error repudiatur. Per hoc enim, quod dicitur: ex tempore, excluditur error ponentium mundum esse [2] aeternum. Per hoc, quod dicitur: de nihilo, excluditur error ponentium aeternitatem circa principium materiale. Per hoc, quod dicitur: ab uno principio, excluditur error Manichaeorum, ponentium pluralitatem principiorum [3]. Per hoc,

1) Sap. 11, 21.
2) Esse *om. ACDEFG et editt. Nor. Arg. Aug.*
3) *Aug.,* de haeres. ad Quodvul. haer. 46.

quod dicitur: solo et summo, excluditur error ponentium, Deum produxisse inferiores creaturas per ministerium intelligentiarum [1]). Per hoc, quod additur: in certo pondere, numero et mensura, ostenditur, quod creatura est effectus Trinitatis creantis, sub triplici genere causalitatis: efficientis, a quo est in creatura unitas, modus et mensura: exemplaris, a quo est in creatura veritas, species et numerus: finalis, a quo est in creatura bonitas, ordo et pondus. Quae quidem reperiuntur in omnibus creaturis, tanquam vestigium creatoris, sive corporalibus, sive spiritualibus, sive ex utrisque compositis.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia ad hoc, quod sit ordo perfectus et status in rebus, necesse est, quod omnia reducantur ad unum principium, quod quidem sit primum, ut det ceteris statum, et perfectissimum, ut det ceteris omnibus [2]) complementum. Quoniam igitur primum principium, in quo est status, non potest esse nisi unum solum, si mundum producit, cum non possit ipsum producere de seipso, necesse est, quod producat ipsum ex nihilo. Et quia productio ex nihilo ponit esse post non esse, ex parte producti, et immensitatem in virtute producente, ex parte principii; cum hoc sit solius Dei, necesse est, quod creatura mundi sit producta ex tempore ab ipsa virtute

1) Platonis error in Timaeo.
2) Omnibus *om. ABCDEFG et editt. Arg. Aug. Nor.*

immensa; agente per se et immediate. Rursus quoniam principium perfectissimum, a quo manat perfectio universorum, necesse est agere a se, et secundum se, et propter se, et quia nullo in agendo indiget extra se; necesse est, quod habeat intentionem triplicis causae, respectu cujuslibet creaturae, scilicet efficientis, exemplaris et finalis. Necesse est etiam, omnem creaturam secundum hanc triplicem habitudinem comparari ad causam primam. Omnis enim creatura constituitur in esse ab efficiente, et conformatur ad exemplar, et ordinatur ad finem; ac per hoc est una, vera, bona, modificata, speciosa, ordinata, mensurata, discreta et ponderata; est enim pondus inclinatio ordinativa. Et haec quidem generaliter dicta sunt de omni creatura, sive corporea, sive incorporea, sive ex utrisque constituta [1]), sicut est natura humana.

Cap. II. De natura corporali, quantum ad fieri.

Natura vero corporea nobis consideranda est quantum ad fieri, et quantum ad esse, et quantum ad operari. De natura vero corporea quantum ad fieri, haec specialiter tenenda sunt, scilicet quod sex diebus sit in esse producta, ita quod in principio ante omnem diem creavit Deus coelum et terram.

1) Composita vel constituta *ADEH et editt. Nor. Arg. Aug.*

Prima vero die formata est lux; secunda firmamentum factum est in medio aquarum; tertia die separatae sunt aquae a terra, et congregatae in locum unum; quarta vero die coelum ornatum est luminaribus; quinta aër et aqua volatilibus et piscibus; sexta terra animalibus et hominibus; septima vero die requievit Deus, non a labore, nec.[1]) opere, cum usque nunc operetur, sed a novarum specierum conditione, quia omnia fecerat vel in simili, sicut illa quae propagantur, vel in seminali ratione, sicut illa, quae aliis modis introducuntur in esse.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia enim res manant a primo principio et perfectissimo, tale autem est omnipotentissimum, sapientissimum et benevolentissimum; ideo oportuit, quod sic producerentur in esse, ut in earum productione reluceret triplex nobilitas praedicta et excellentia. Et ideo triformis fuit operatio divina ad mundanam machinam producendam, scilicet creatio, quae appropriate respondet omnipotentiae; distinctio, quae respondet sapientiae; ornatus, qui respondet bonitati largissimae. Et quoniam creatio est de nihilo, ideo fuit in principio ante omnem diem, tanquam omnium rerum et temporum fundamentum.

Rursus, quia distinctio corporum mundi attenditur secundum triplicem modum, ideo facta fuit per triduum. Est enim distinctio naturae luminosae

1) Ab opere *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

a perspicua et opaca, et haec facta est in prima die in divisione lucis a tenebris; et est distinctio naturae perspicuae a perspicua, et haec facta est secunda die, in divisione aquarum ab aquis; et est distinctio naturae perspicuae ab opaca, et haec facta est tertia die, in divisione aquarum a terris. In his autem implicite datur intelligi distinctio coelestium et elementarium, secundum quod post declarabitur. Sic igitur distinctio fieri debuit per triduum.

Et quia ornatus correspondet distinctioni, ideo similiter tribus diebus debuit consummari. Est enim ornatus naturae luminosae, et hic factus est quarta die, in formatione stellarum et solis et lunae; et est ornatus naturae perspicuae, et hic factus est quinta die, in qua ex aquis facti sunt pisces et aves ad ornatum aëris et aquae; et est ornatus naturae opacae, scilicet terrae, et hic factus est sexta die, in quo factae sunt bestiae, facta sunt et reptilia, facta est etiam ad consummationem omnium natura humana.

Haec autem omnia, licet potuerit Deus facere in instanti, maluit tamen per successionem temporum, tum propter distinctam et claram repraesentationem potentiae, sapientiae, bonitatis; tum propter convenientem correspondentiam dierum sive temporum et operationum; tum etiam, ut sicut in prima mundi conditione fieri debebant seminaria operum fiendorum, sic fierent et praefigurationes

temporum futurorum. Unde in illis sex [1] diebus quasi seminaliter praecessit distinctio omnium temporum, quae explicantur per decursum sex [2] aetatum. Et hinc est, quod sex diebus operum additur septimus quietis; qui dies non scribitur habere vesperam, non quia non habuit dies illa noctem succedentem, sed ad praefigurandum animarum quietem, quae nunquam habebit finem [3]. Si autem diceretur alio modo, quod omnia essent simul facta, tunc omnes hi septem dies ad considerationem angelicam referentur. Veruntamen primus modus dicendi est magis scripturae consonus et auctoritatibus Sanctorum, et qui praecesserunt et etiam qui secuti sunt beatum Augustinum.

Cap. III. De natura corporali, quantum ad esse.

De natura vero corporea quantum ad esse tenendum est, quod corporalis mundi machina tota consistit in natura coelesti et elementari, ita quod coelestis distincta est in tres coelos principales, scilicet empyreum, crystallinum et firmamentum. Intra firmamentum autem, quod est coelum stellatum, continentur septem orbes septem planetarum, qui sunt Saturnus, Jupiter, Mars, Sol, Venus, Mer-

1) Sex *ed. Ven.*, septem *ed. Rom.*
2) *Cfr. Not. 1.*
3) *Aug.*, Epist. 55 ad Januarium c. 9.

curius, Luna. Natura vero elementaris in quatuor sphaeras distinguitur, scilicet: Ignis, Aëris, Aquae et Terrae; et sic procedendo a summo cardine coeli usque ad centrum terrae, decem concurrunt orbes coelestes, et quatuor sphaerae elementares, ex quibus integratur et constituitur tota machina mundi sensibilis, distincte, perfecte et ordinate.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum natura corporalis ad perfectionem sui, et expressionem sapientiae multiformis primi principii, requirat multiformitatem formarum, sicut apparet in mineralibus, plantis et animalibus, necesse fuit, ponere aliqua corpora simplicia, quae multiformiter possunt misceri, ad introductionem formarum multiformium, et talis est natura subjecta contrarietati, et haec est elementaris. Necesse etiam fuit fieri naturam, per quam haberent haec contraria in mixto [1] conciliari, et talis est natura elongata a contrarietate, cujusmodi est natura lucis et corporis supercoelestis.

Et quoniam mixtio fieri non potest, nisi per contraria agentia et patientia; ideo necesse fuit duplicem contrarietatem fieri in elementis, scilicet quantum ad qualitates activas, quae sunt calidum et frigidum, et quantum ad passivas, quae sunt humidum et siccum. Et quia quodlibet elementum agit et patitur; ideo quodlibet habet duas qualitates, unam activam, et aliam passivam; ita tamen,

1) Immixta *editt. Nor. Ven.*

quod unam principalem et propriam, alteram accidentalem vel acquisitam [1]; ac per hoc necesse est, tantum quatuor esse elementa secundum quatuor qualitates praedictas, quadrupliciter combinatas [2].

Natura autem coelestis aut est uniformis et immobilis, et haec est empyreum, quia lux pura; aut mobilis et multiformis, et sic est firmamentum; aut mobilis et uniformis, et sic coelum medium inter empyreum et stellatum, quod est coelum crystallinum. Quartum membrum, scilicet quod sit multiforme et immobile, non potest stare, quia multiformitas disponit ad motus varietatem, non ad uniformem quietem. Sunt igitur tres coeli, quorum primum per totum est luminosum, scilicet empyreum; secundum per totum perspicuum, scilicet crystallinum; tertium ex utroque conjunctum, scilicet firmamentum. Cum igitur tres sint coeli incorruptibiles, et quatuor elementa variabilia, ut fiat debita connexio, concordia et correspondentia, disposuit Deus septem orbes planetarum, qui sua varietate motuum, et incorruptibilitate formarum, quasi quoddam vinculum essent et junctura inferiorum elementarium orbium, et superiorum coelestium, ad perficiendum et decorandum universum, quod secundum numerales proportiones [3] ordinatum dicitur et connexum denario coelestium orbium, et

1) Alteram accid. vel acq. *restitui ex edit. Ven.*

2) Combinatas *ABCDEF et editt. Nor. Arg. Aug. Ven.;* concubinatas *ed. Rom.*

3) Mirabiles proportiones, *ed. Ven.*

quaternario elementorum, reddentibus ipsum proportionaliter tam pulchrum, quam perfectum et ordinatum, ut suo modo suum repraesentet principium.

Cap. IV. De natura corporali, quantum ad operari et influere.

De natura corporali quantum ad operari, hoc tenendum est, scilicet quod coelestia influunt in terrestria et elementaria, quantum ad distinctivam significationem temporum, scilicet dierum, mensium et annorum. Sic enim dicit scriptura, quod *sint in signa et tempora et dies et annos* [1]. Influunt etiam quantum ad effectivam productionem rerum generabilium et corruptibilium, scilicet mineralium, vegetabilium, sensibilium, et corporum humanorum. Sic tamen sunt in signa temporum et regimen operationum, ut non sint certa signa futurorum contingentium, nec influant super liberum arbitrium per vim constellationum, quam dixerunt aliqui philosophi esse fatum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum in corporibus coelestibus propter proximitatem ad primum principium sit lux, motus, calor et virtus; lux ratione suae formae et speciei; motus respectu superioris influentis; calor respectu inferioris naturae suscipientis; virtus vero omnibus

1) *Gen.* 1, 14.

modis praedictis: cum, inquam, ita sit, coelestia corpora per lumen et motum sunt in distinctiones temporum, scilicet diei, secundum lucem solis et motum firmamenti; mensis, secundum motum lunae in circulo obliquo; anni, secundum motum solis in eodem circulo; temporum vero, secundum varium planetarum motum, distantiam et concursum, ascensum et descensum, retrogradationem et statum, ex quibus oritur diversitas in temporibus. Per virtutem autem et calorem influunt ad productionem eorum, quae ex elementis generantur [1]), excitando, promovendo, conciliando; ita quod secundum conciliationem contrariorum ab aequalitate remotam influunt in mineralia, secundum conciliationem ab aequalitate minus longinquam in vegetabilia, secundum conciliationem aequalitati proximantem in sensibilia, secundum vero conciliationem aequalem in corpora humana, quae disposita sunt ad nobilissimam formam, quae est anima rationalis; ad quam ordinatur et terminatur appetitus omnis naturae sensibilis et corporalis, ut per eam, quae est forma, ens vivens, sentiens et intelligens quasi ad modum circuli intelligibilis reducatur ad suum principium, in quo perficiatur et beatificetur. Et quoniam in illud tendit per liberum arbitrium, ideo, quantum ad arbitrii libertatem, praecellit omnem virtutem corporalem; ac per hoc cuncta nata sunt sibi servire, nihil autem sibi dominari babet, nisi solus

1) Ex *ante* elementis, *editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

Deus, non fatum, sive vis positionis siderum [1]. Et propterea indubitanter verum est [2], quod sumus finis omnium eorum, quae sunt, et omnia corporalia facta sunt ad humanum obsequium, ut ex illis omnibus accendatur homo ad laudandum et amandum factorem universorum, cujus providentia cuncta disponuntur. Haec autem sensibilis corporalium machina est tanquam quaedam domus a summo opifice homini fabricata, donec ad *domum veniat non manu factam in coelis* [3], ut sicut anima modo ratione corporis et status meriti nunc est in terris, sic aliquando corpus ratione animae et status praemii sit in coelis.

Cap. V. De modo describendi praedicta in sacra scriptura.

Ex jam dictis colligitur, quod sicut Deus res ordinate condidit, quantum ad tempus, et ordinate disposuit, quantum ad situm; sic etiam ordinate gubernat, quantum ad influentiam, et scriptura ordinate narrat, quantum ad doctrinae sufficientiam; licet non ita explicite describat distinctionem orbium, nec coelestium, nec elementarium, et [4] parum aut nihil dicat de motibus et virtutibus corporum superiorum, et de mixtionibus elemen-

1) Seu dispositio siderum, *ed. Ven.*
2) Verum est indubitabiliter *ABCDEGH et ed. Nor.*
3) II. Cor. 5, 1.
4) Et *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*

torum et elementatorum; et quod plus est, nihil explicite narrat de conditione supernorum spirituum, maxime cum describit istud universum in esse productum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium reddat se nobis cognoscibile et per scripturam et per creaturam; per librum creaturae se manifestat ut principium effectivum, per librum scripturae ut principium reparativum, et principium reparativum non potest cognosci, nisi cognoscatur et effectivum. Ideo sacra scriptura, licet principaliter agat de operibus reparationis, debet nihilominus agere de opere conditionis, inquantum tamen ducit in cognitiónem primi principii efficientis et reficientis; et ideo ipsa est cognitio sublimis et salutaris. Sublimis, quia de primo principio effectivo, quod est Deus creator; salutaris, quia de primo principio reparativo, quod est Christus Salvator et mediator.

Rursus quia sublimis est, utpote, quia agit de primo principio et ente summo, ideo non descendit ad describendas speciales entium naturas, motus, virtutes et differentias; sed stat in quadam generalitate, in qua implicantur specialia, describendo scilicet conditionem mundi, quantum ad dispositionem et influentiam, quoad naturam luminosam, opacam et pèrviam in generalitate quadam. Et quoniam primum principium, de quo agit, habet in se ordinem naturae in existendo, ordinem sapientiae in dispo-

nendo, ordinem bonitatis in influendo, ita quod ordo naturae habet in se [1] simultatem et aequalitatem, ordo sapientiae considerat prioritatem et posterioritatem, ordo influentiae superioritatem et inferioritatem; ideo ad insinuandum ordinem naturae determinat scriptura, juxta quod Deum operari decebat, quod in principio ante temporis decursum fuerit illa triplex natura de non esse in esse producta, cum dicit: *in principio creavit Deus coelum et terram*, et: *Spiritus Dei ferebatur super aquas* [2]. Ubi nomine coeli insinuatur natura luminosa, nomine terrae natura opaca, nomine aquae natura pervia sive perspicua sive contrarietati subjecta sive supra contrarietatem elevata. Ubi etiam insinuatur Trinitas aeterna, scilicet Pater in nomine Dei creantis, Filius in nomine principii, Spiritus sanctus in nomine spiritus Dei. Et sic intelligendum est illud, quod dicitur: *qui vivit in aeternum, creavit omnia simul* [3]; non quia ea creavit in chaos omnimodae confusionis, secundum quod finxerunt poëtae, cum produxerit hanc triplicem naturam, summam in summo, mediam in medio, et infimam in infimo; nec etiam creavit in esse omnimodae distinctionis, cum coelum esset perfectum, et terra incomposita, natura vero media, quasi medium tenens, nondum esset ad perfectam distinctionem deducta. Ad insinuandum autem ordinem

1) In se *om. ABCD et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
2) Gen. 1, 1. 2. 3) Eccli. 18, 1.

sapientiae in disponendo determinat, quod haec triplex natura non simul fuit distincta et ornata, sed juxta triplicis naturae creatae exigentiam per triduum distincta, et per triduum aliud ornata; ut sicut Deus in principio triplicem naturam simul creavit in primordio temporis, sic successione temporis in triplici mensura temporis, scilicet triplicis diei, triplicem faceret distinctionem naturae triplicis creatae; et rursus in alio triduo, triplicem ornatum triplicis naturae distinctae. Ad insinuandum vero ordinem bonitatis in influendo determinat, quod haec triplex natura collocata est in mundo secundum sub, medium [1]), et supra, juxta suam dignitatem et influentiam. Et quia luminosum plurimum habet de specie, ideo sibi debetur circumferentia; quia vero opacum minimum habet de specie, ideo sibi debetur centrum; sed quia natura pervia tenet medium, ideo medium sortita est situm. Et quoniam natura corporis pervii et perspicui, communis est naturae coelesti et elementari, et rursus luminosa utrique convenit; ideo recte dicitur firmamentum factum in medio aquarum, non quia aquae super coelos sint aquae fluxibiles, frigidae, graves et corruptibiles, sed quia subtiles et incorruptibiles et perviae, et super omnem contrarietatem sublimatae; ac per hoc coelestes naturae, et in coelestibus collocandae ratione nobilitatis formae, collocantur etiam ratione virtutis et influentiae. Quia enim

1) Medium *om. ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug.*

omnis actio corporalis in rebus inferioribus, regulam, originem et vigorem sumit a natura coelesti, cum duae sint qualitates activae, scilicet calidum et frigidum, et aliquod sit coelum principaliter influens in calidum, sicut[1]) coelum sidereum ratione luminositatis; congruum fuit, quod aliquod influeret super frigidum, et sic crystallinum. Et sicut coelum sidereum, licet influat ad calorem, non tamen est formaliter calidum; sic etiam coelum, quod dicitur aqueum sive crystallinum, non est essentialiter frigidum. Unde, quod Sancti dicunt, quod aquae sunt ibi constitutae ad reprimendum calorem superiorum corporum, et cetera consimilia[2]), non secundum formalem praedicationem, sed secundum efficientiam et influentiam sunt intelligenda. Competit ergo conditio creaturae, secundum ordinem praedictum, et ordini creatricis sapientiae et divinae scripturae, quae est scientia sublimis.

Rursus, quia ipsa est scientia salutaris, ideo non determinat de opere conditionis, nisi propter opus reparationis. Et quoniam angeli sic conditi sunt, ut labentes nullatenus reparentur, sicut apparebit in sequentibus, ideo tacetur secundum litteram exteriorem angelorum lapsus et conditio, quia non debebat subsequi reparatio. Quia vero sublimitatem sacrae scripturae non decebat prorsus reticere de conditione sublimissimae creaturae, ideo

1) Utpote *pro* sicut *ABE et editt. Aug. Nor.*
2) Similia *ABH et editt. Nor. Aug.*

sic sacra scriptura describit rerum conditiones [1]), juxta quod exigit scientia sublimis et salutaris, ut tamen secundum spiritualem intelligentiam tota conditio litteraliter descripta, spiritualiter referatur ad describendam hierarchiam et angelicam et ecclesiasticam; ideo secundum spiritualem intellectum, describitur in illis tribus naturis primo productis hierarchia angelica nomine coeli, et ecclesiastica nomine terrae, et gratia, per quam irrigatur utraque, nomine aquae. Rursus per septenarium numerum [2]) dierum intelligitur septiformis Ecclesiae status, secundum decursum septem aetatum. Per eundem etiam septenarium intelligitur septiformis conversio angelorum a creatura ad Deum. Et sic ex praedictis apparet sufficientia et veritas scripturae in diversis opinionibus Sanctorum, scilicet Augustini et aliorum, qui sibi non contradicunt, cum verae sint, si recte intelligantur.

Cap. VI. De productione supernorum spirituum.

Consequenter vero agendum est de natura spirituali et incorporea, cujusmodi est angelica, de qua considerari oportet, quantum ad conditionem supernorum spirituum, quantum ad ruinam daemo-

1) Conditionem *ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug.*
2) Numerum *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*

num, et quantum ad confirmationem bonorum angelorum. Sciendum est igitur, quod angelis a primordio suae conditionis quatuor sunt attributa: scilicet simplicitas essentiae; personalis discretio propter rationem insitam; memoria, intelligentia et voluntas; et libertas arbitrii ad eligenda bona et respuenda mala. Haec autem quatuor attributa principalia alia quatuor comitantur, scilicet virtuositas in operando, officiositas in ministrando, perspicacitas in cognoscendo, et immutabilitas post electionem, sive in bono sive in malo.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium hoc ipso, quod primum, omnia de nihilo produxit; ideo non tantum prope nihil, sed etiam prope se, non tantum substantiam a se longinquam, scilicet naturam corpoream producere debuit, verum etiam propinquam, et haec est substantia intellectualis et incorporea, quae hoc ipso, quod Deo simillima est, simplicitatem habet naturae, et discretionem personalem, ut Deo assimiletur ex parte substantiae sive communis sive individuae. Habet etiam in mente imaginem Trinitatis secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem. Habet etiam voluntatis libertatem, ut assimiletur Deo, ex parte potentiae sive naturalis sive electivae; ut sic potentia naturalis insignita sit Dei imagine, electiva vero arbitrii libertate. Nequaquam enim perveniret meritorie ad praemium gloriosum, quod facit quem-

quam beatum, nisi haberet liberum voluntatis arbitrium; hoc autem esse non potest nisi in substantia rationali, quam comitatur memoria, intelligentia et voluntas. Ubi autem est ratio, oportet quod sit rationalis naturae substantia individua. Necesse est etiam, quod sit substantia spiritualis et incorporea, ac per hoc simplex carens omni divisione quantitativa. Talis autem substantia hoc ipso, quod simplex est, virtuosa est in operando; hoc ipso, quod virtuosa est et personaliter discreta, competit ei distinctio officii in ministrando; hoc ipso, quod simplex et virtuosa, competit ei perspicacitas in discernendo; hoc ipso autem, quod perspicax et simplex est habens intellectum deiformem, ideo stabilitatem habet post electionem in electo, sive in bono sive in malo. Et hae conditiones ipsam generalem conditionem supernorum spirituum generaliter comitantur.

Cap. VII. De apostasia daemonum.

De apostasia vero daemonum hoc est tenendum, scilicet quod Deus angelos omnes fecit bonos, tamen medios inter summum bonum et commutabile bonum, quod est creatum; ita quod si converterentur ad amandum, quod est supra, ascenderent ad statum gratiae et gloriae; si vero ad bonum commutabile, quod est infra, hoc ipso ruerent in

malum culpae et poenae; quia non est dedecus peccati sine decore justitiae. Primus autem Lucifer inter angelos, praesumens de privato bono, privatam appetiit excellentiam, volens aliis superferri, et ideo cecidit cum ceteris consentientibus sibi. Cadens antem factus est impoenitens, obstinatus et excaecatus, et exclusus a Dei contemplatione, et deordinatus in operatione, toto nitens conamine ad subvertendum hominem per tentationem multiplicem.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit summe bonum, nihil facit, nisi quod sit bonum [1]), quia a bono non procedit nisi bonum; quod tamen fit ab ipso, hoc ipso minus est eo, et ideo non potest esse summum bonum. Fuit igitur angelus a Deo conditus bonus quidem, sed non summus; perficiendus tamen, si affectu tenderet in summum. Et quoniam per liberum arbitrium voluntatis poterat tendere in bonum summum, vel converti ad bonum privatum, Lucifer suae pulchritudinis et altitudinis consideratione excitatus ad se diligendum et suum privatum bonum, praesumpsit de altitudine habita, et ambivit excellentiam propriam, non tamen obtentam; ac per hoc praesumendo constituit se sibi principium summum, in seipso gloriando; et ambiendo constituit se sibi summum bonum, in seipso quiescendo.

1) Nihil facit, quod non sit bonum, *ABDEFG et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

Cum autem ipse non esset summum principium [1]), nec summum bonum; necesse fuit, ut inordinato ascensu appetito, descensu rueret pari ratione, et omnes in hoc consentientes. Et quia non est dedecus peccati sine decore justitiae, ideo statim cum cecidit in peccatum, cum ceteris adhaerentibus sibi perdidit locum summum, scilicet coelum [2]) empyreum, descendens ad imum, scilicet caliginosum aërem, vel infernum; ita quod lapsus in culpam fuit per liberum arbitrium, lapsus vero in poenam per divinum judicium. Et quia immutabilitatem habuit post electionem, ideo statim obstinatus est in malo, et per hoc excaecatus a vero; deordinatus est in operatione, et infirmatus in virtute; ideo voluntas ejus impia et actio aversa a Deo, conversa est ad hominis odium et invidiam; et perspicacitas rationis a vero lumine excaecata, conversa est ad deceptiones per divinationes et cautelas; et officiositas in ministrando a vero ministerio amota, conversa est ad tentamenta; et virtuositas immutata et coartata, quantum permittitur, convertitur ad miracula facienda per transmutationes repentinas, quas facit circa corporeas creaturas. Et quia haec omnia fuerunt deordinata per voluntatem depravatam per superbiam; ideo haec omnia convertit ad fomentum suae superbiae, quaerens ab hominibus

1) Nec summum esset principium *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

2) Coelum *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

coli et honorari et adorari ad modum Dei. Hinc est, quod omnia male agit, quod tamen justo judicio Deus permittit ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, sicut apparebit per finale judicium.

Cap. VIII. De confirmatione bonorum Angelorum.

De confirmatione vero bonorum angelorum tenendum est, quod sicut angeli a Deo aversi statim sunt obstinati per impoenitentiam, sic angeli ad Deum conversi statim fuerunt confirmati per gratiam et gloriam in voluntate; perfecte illuminati in ratione secundum cognitionem matutinam et vespertinam; perfecte fortificati in virtute, sive motiva sive operativa; et perfecte ordinati in operatione sive contemplativa sive ministrativa, et hoc secundum triplicem hierarchiam, scilicet supremam, mediam et infimam. Ad supremam autem spectant Throni, Cherubim, et Seraphim; ad mediam autem Dominationes, Virtutes, Potestates; ad infimam vero Principatus, Archangeli, Angeli. Ex quibus plurimi sunt in ministerium missi, et ad custodiam hominum deputati, quibus ministrant purgando, illuminando, perficiendo, secundum imperium voluntatis Dei.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum angeli propter expressam similitu-

dinem et propinquitatem ad primum et summum principium habeant intellectum deiformem et immutabilem [1], — post consensum ex libertate arbitrii, divina superveniente gratia ad summum bonum conversi, cum totaliter in Deum tenderent, per gloriam fuerunt confirmati pariter et perfecti —; ideo quantum ad voluntatem, fuerunt stabiles et felices, quantum ad rationem, perspicaces; ita ut non tantum cognoscerent res in proprio genere, sed etiam in ipsa arte aeterna, ac per hoc non tantum haberent cognitionem vespertinam, sed etiam matutinam, vel etiam diurnam, propter illius lucis plenitudinem et omnimodam puritatem, respectu cujus omnis creatura merito potest dici tenebra. Quantum autem ad virtuositatem, perfecte fortificati, sive in imperando sive in exequendo sive in contemplando, vel assumpto corpore vel etiam non assumpto. Quantum vero ad operationem, perfectissime ordinati, ut jam non possint deordinari, nec ascendendo ad contemplationem Dei, nec descendendo ad ministrandum homini; quia cum Deum facie ad faciem contemplentur, quocunque mittantur, intra Deum currunt. Aguntur enim et agunt secundum ordinem hierarchicum, in eis initiatum per naturam, et consummatum per gloriam, quae stabiliendo liberi arbitrii vertibilitatem, illustravit perspicacitatem, ordinavit officiositatem, et roboravit virtutem, secundum

1) *Ita recte ed. Ven.;* immutatibilem *Nor.;* immutabilitatem *ed. Rom.*

quatuor attributa superius nominata. Perspicacitas autem rationis in contemplando aut principaliter respicit ad majestatem divinam venerandam, aut ad veritatem intelligendam, aut ad bonitatem desiderandam; et secundum hoc sunt tres ordines in prima hierarchia, scilicet Throni, ad quos spectat reverentia, Cherubim, ad quos sapientia, et Seraphim, ad quos spectat benevolentia. Ad perfectam autem virtuositatem spectat virtus imperativa, virtus executiva, et virtus expeditiva. Prima ad Dominationes, secunda ad Virtutes, tertia vero ad Potestates spectat, quarum est arcere potestates contrarias. Ad perfectam vero officiositatem spectat regere, revelare et relevare. Primum est Principatuum, secundum Archangelorum, tertium Angelorum, quia custodiunt, ne stantes cadant, et cadentes adjuvant, ut resurgant. Et sic patet, quod haec omnia sunt in beatis angelis, secundum plus et minus gradatim a superioribus descendendo usque ad ima. Ordo autem denominari debet ab eo, quod excellentius accipit in munere.

Cap. IX. De productione hominis, quantum ad spiritum.

Post naturam vero corpoream et incorpoream dicenda sunt aliqua de natura ex utrisque composita; primo ex parte mentis, secundo ex parte

carnis, tertio ex parte totius hominis. De anima igitur rationali haec in summa tenenda sunt, secundum sacram doctrinam, scilicet quod ipsa est forma ens, vivens, intelligens et libertate utens. Forma quidem ens, non a seipsa, nec de divina natura, sed a Deo de nihilo per creationem in esse deducta. Forma autem vivens, non ex natura extrinseca, sed a [1]) seipsa, non vita mortali, sed vita perpetua. Forma vero intelligens, non tantum creatam, sed etiam creatricem essentiam, ad cujus imaginem facta est per memoriam, intelligentiam et voluntatem. Forma libertate utens, quia semper est libera a coactione. A miseria vero et coactione libera fuit in statu innocentiae, licet non in statu naturae lapsae [2]). Haec libertas a coactione nihil aliud est, quam facultas voluntatis et rationis, quae sunt potentiae animae principales.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit beatissimum et benevolentissimum; ideo sua summa benevolentia beatitudinem suam communicat creaturae, non tantum spirituali et proximae, sed etiam corporali et longinquae. Corporali tamen et longinquae communicat mediate; quia lex divinitatis haec est, ut infima per media reducantur ad summa. Et ideo

1) *Ita ed. Arg.*

2) Annotarunt Editores, Bonaventuram hic respexisse ad Opus S. Augustini de Spiritu et anima, c. 35. Sed liber hic non est S. Augustini, sed Alcheri, monachi Cisterciensis, ut annotarunt monachi Maurini. Opp. S. August. T. VI. Append. p. 34.

non tantum spiritum angelicum et separatum fecit beatificabilem, sed etiam spiritum conjunctum, scilicet humanum. Est igitur anima rationalis forma beatificabilis. Et quia ad beatitudinis praemium pervenire non est gloriosum, nisi per meritum, nec mereri contingit, nisi in eo, quod voluntarie et libere fit; ideo animae rationali libertatem arbitrii dari oportuit, per remotionem omnis coactionis; quia hoc est de natura voluntatis, ut nullatenus possit cogi, licet per culpam misera efficiatur et serva peccati. Rursus quia forma beatificabilis est capax Dei per memoriam, intelligentiam et voluntatem, et hoc est esse ad imaginem Trinitatis, propter unitatem in essentia et trinitatem in potentiis; ideo animam hominis necesse fuit esse intelligentem Deum et omnia, ac per hoc imagine Dei insignitam. Et quia nihil beatum potest beatitudinem amittere, nihil poterat esse beatificabile, nisi esset incorruptibile et immortale; necesse igitur fuit, animam rationalem immortali vita de sui natura esse viventem. Postremo, quia omne, quod ab alio beatificabile est, et immortale, est mutabile secundum bene esse, et incorruptibile secundum esse; ideo anima nec a se est, nec de divina natura, quia mutabilis; nec producta de aliquo, nec per naturam generata, quia est immortalis et incorruptibilis. Et ita haec forma non potest per generationem in esse introduci, quia omne naturaliter generabile, est naturaliter corruptibile. Ex his apparet, qua-

liter finis beatitudinis necessitatem imponit praedictarum conditionum ipsi animae ad beatitudinem ordinatae.

Quoniam autem natura [1]) beatificabilis, est immortalis; ideo cum unitur corpori mortali, potest ab eo separari; ac per hoc non tantum forma est, verum etiam hoc aliquid: et ideo non tantum unitur corpori ut perfectio, verum etiam ut motor, et sic perficit per essentiam, quia movet pariter per potentiam. Et quoniam ipsa non tantum dat esse, verum etiam vivere et sentire et intelligere; ideo potentiam habet vegetativam et [2]) sensitivam et intellectivam; ita quod per potentiam vegetativam generat, nutrit et augmentat. Generat ut quid, nutrit ut quale, augmentat ut quantum. Per sensitivam vero apprehendit sensibilia, retinet apprehensa, componit et dividit retenta. Apprehendit quidem per sensitivam exteriorem quinque partitam, secundum correspondentiam ad quinque mundi corpora principalia; retinet per memoriam; componit et dividit per phantasiam, quae est prima virtus collativa. Per intellectivam autem discernit verum, refugit malum et appetit bonum. Verum quidem discernit per rationalem, malum repellit per irascibilem, bonum appetit per concupiscibilem. Rursus, quia discretio est veri cognitio, fuga et appetitus est affectio; ideo tota anima dividitur in cognitivam

1) Natura *ed. Ven., recte; ed. Rom.:* ut.
2) Et *om. ABEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*

et affectivam. Amplius, quoniam cognitio veri est duplex, vel veri ut veri, vel veri ut boni, et hoc, vel aeterni, quod est supra animam, vel temporalis, quod est infra; hinc est, quod potentia cognitiva, utpote intellectus et ratio dividuntur, ita quod intellectus in speculativum et practicum, ratio in superiorem portionem et inferiorem, quae potius nominant diversa officia, quam diversas potentias. Postremo, quoniam appetitus dupliciter potest ad aliquid ferri, scilicet secundum naturalem instinctum, vel secundum deliberationem et arbitrium; hinc est, quod potentia affectiva dividitur in voluntatem naturalem et voluntatem electivam, quae proprie voluntas dicitur. Et quoniam talis electio indifferens est ad utramque partem, ideo est a libero arbitrio. Et quoniam haec indifferentia consurgit ex deliberatione praeambula, et voluntate adjuncta; hinc est, quod liberum arbitrium est facultas rationis et voluntatis, ita quod, sicut dicit Augustinus, omnes praedictas rationales potentias comprehendit [1]. Ait enim: Cum de libero arbitrio loquimur, non de parte animae loquimur, sed certe de tota anima [2]. Ex concursu namque illarum potentiarum, rationis supra seipsam redeuntis, et voluntatis concomitantis, consurgit integritas libertatis, quae est principium meriti vel demeriti, secundum electionem boni vel mali.

1) Similia reperies in libro s. Aug. de Spiritu et anima capp. 13. 34. 35.

2) Anima *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

Cap. X. De productione hominis, quantum ad corpus.

De corpore autem humano in statu primae conditionis tenenda sunt haec secundum doctrinam fidei orthodoxae: videlicet quod corpus primi hominis sic conditum fuit, et de limo terrae formatum, ut tamen esset animae subjectum, et suo modo proportionabile. Proportionabile, inquam, quantum ad complexionem aequalem, quantum ad organisationem [1]) pulcherrimam et multiformem, et quantum ad staturae rectitudinem; subjectum autem, ut esset obtemperans sine rebellione, esset etiam propagans et propagabile sine libidine, esset vegetabile sine defectione, esset et immutabile ad omnimodam incorruptionem, non interveniente morte; et secundum hoc datus est sibi locus paradisi terrestris in habitationem tranquillam. Formata est mulier de latere viri, in consortium et adjutorium ad propagationem immaculatam; datum est lignum vitae ad vegetationem continuam, et tandem ad immutationem perfectam per immortalitatem perpetuam.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit in producendo potentissimum, sapientissimum et optimum, et in omnibus effectibus suis hoc aliquo modo manifestet, potissime debuit hoc manifestare in ultimo effectu et nobilissimo, cujusmodi est homo, quem inter

1) *Ita ABCDEFGH et ed. Ven.;* originationem *ed. Rom.*

ceteras creaturas produxit ultimo, ut in hoc potissime appareret et reluceret divinorum operum consummatio. Ut igitur in homine manifestaretur Dei potentia, ideo fecit eum ex naturis maxime distantibus, conjunctis in unam personam et naturam, cujusmodi sunt corpus et anima, quorum [1]) unum, scilicet corpus [2]), est substantia corporea, alterum vero, scilicet anima, substantia spiritualis et incorporea, quae distant maxime in genere substantiae. Ut vero ibidem manifestaretur Dei sapientia, fecit tale corpus, quod proportionem suo modo haberet ad animam. Quoniam ergo corpus unitur animae, ut perficienti et moventi et ad beatitudinem sursum tendenti, ideo ut conformaretur animae vivificanti, habuit complexionem aequalem, non a pondere vel mole, sed ab aequalitate naturalis justitiae, quae disponit ad nobilissimum modum vitae. Ut autem conformaretur moventi per multiformitatem potentiarum, habuit multiformitatem organorum, cum summa venustate et artificiositate et ductibilitate, sicut patet in facie et in manu, quae est organum organorum. Ut autem conformaretur animae sursum tendenti ad coelum, habuit rectitudinem staturae, et sursum erectum caput, ut sic corporalis rectitudo attestaretur rectitudini mentali. Postremo, ut in homine manifestaretur Dei bonitas et benevolentia,

1) Quorum *ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug.*; quarum *ed. Rom. Ven.*

2) Scilicet corpus *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

ideo fecit hominem absque omni macula et culpa, et absque omni poena sive miseria. Cum enim primum principium simul sit optimum et justissimum; quia optimum, non debuit facere hominem, nisi bonum, ac per hoc innocentem et rectum; quia vero justissimum, non debuit infligere poenam ei, qui nullum omnino habebat peccatum, ac per hoc illi animae rationali tale corpus constituit, quod sibi esset ita obtemperans, ut nulla esset in eo pugna rebellionis, nulla pronitas libidinis, nulla imminutio vigoris, nulla corruptio mortis; ita etiam esset animae conforme, ut sicut anima erat innocens, et tamen poterat cadere in culpam, sic corpus esset impassibile, et tamen posset cadere in poenam; et ideo poterat non mori, et poterat mori; poterat habere sufficientiam, et poterat habere indigentiam; poterat obtemperare, et poterat habere rebellionem et pugnam. Et propterea in statu illo corpus erat tale, ut ab eo fieret decisio seminalis ad propagationem prolis, per adminiculum sexus muliebris, pariter et comprincipiantis; fieret etiam humoris nutrimentalis consumtio, per actionem caloris; fieret nihilominus restauratio per alimentum lignorum paradisi, restaurato seu praeservato per lignum vitae humido radicali; quod quidem lignum hanc virtutem habuit, ob quam, ut dicit Augustinus, fuit non solum in cibum, verum etiam in sacramentum [1]. Incorruptio igitur et immortalitas corporis Adae

1) *Aug.*, de Gen. ad litt. Lib. VIII. c. 4 sqq.

principaliter veniebet ab anima, sicut a continente et influente; a corporis bona et aequali complexione, sicut a disponente et suscipiente; a ligno autem vitae, sicut a vegetante et adminiculante; a regimine vero divinae providentiae, sicut interius conservante et exterius protegente.

Cap. XI. De productione hominis, quantum ad totum conjunctum.

De toto autem homine in paradiso collocato haec tenenda sunt, videlicet quod datus est ei duplex sensus, scilicet interior et exterior [1], mentis et carnis. Datus est ei duplex motus, scilicet imperativus in voluntate, et executivus in corpore. Datum est ei duplex bonum, unum visibile, et alterum invisibile. Datum est ei duplex praeceptum, scilicet naturae et disciplinae. Praeceptum naturae: *crescite et multiplicamini* [2]; praeceptum disciplinae: *de ligno scientiae boni et mali ne comedas* [3]. Juxta quae datum est sibi quadruplex adjutorium, scilicet scientiae, conscientiae, synteresis [4] et gratiae, ex quibus sufficienter habuit,

1) Scilicet *ante* mentis *om. ABCDEF et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

2) *Gen.* 1, 28. 3) *Gen.* 2, 17.

4) Synteresis (συντήρησις) est vis animae appetitiva, suscipiens immediate a Deo naturalem quandam inclinationem ad bonum; stimulus naturalis ad bonum. Ita *Gerson.* Cfr. *Tennemann,*

ut posset stare in bono et proficere, et a malo cavere et declinare.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium fecit mundum istum sensibilem, ad declarandum seipsum, videlicet ut homo per illum, tanquam per speculum et vestigium, reduceretur in Deum artificem amandum et laudandum. Et secundum hoc duplex est liber, unus scilicet scriptus intus, qui est Dei aeterna ars et sapientia, et alius scriptus foris, scilicet mundus sensibilis. Cum igitur esset una creatura, quae sensum habebat intus ad cognitionem libri interioris, ut angelus, et alia, quae totum sensum habebat foris, ut quodlibet animal brutum; ad perfectionem universitatis debuit fieri creatura, quae hoc sensu duplici esset praedita, ad cognitionem *libri scripti intus et foris* [1]), id est sapientiae et sui operis. Et quia in Christo simul concurrit aeterna sapientia, et ejus opus in una persona; ideo dicitur liber scriptus intus et foris, ad reparationem generis humani. Et quia cuilibet sensui correspondet [2]) motus, ideo duplex est homini datus motus: unus secundum instinctum rationis in mente, alius secundum instinctum sensualitatis in carne. Primi est imperare, secundi vero [3]) est obtemperare secundum rectum

Gesch. d. Philos. T. VIII. P. II. p. 532. et *Münchner gelehrte Anz.* 1846. n. 76. et infra p. 88 lin. 4.

1) *Ezech.* 2, 9. et *Apoc.* 5, 1.

2) Respondet *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*

3) Vero *om. ABCDEFH et editt. Arg. Aug. Nor.*

ordinem; quando autem fit econverso, tunc rectitudo et regimen animae praecipitatur de statu suo. Et quia cuilibet motui et sensui respondet appetitus ad aliquod bonum; ideo duplex bonum praeparatum est homini, unum scilicet visibile et alterum invisibile, unum temporale et aliud aeternum, unum carni et alterum spiritui. Ex his autem bonis Deus unum dedit, alterum promisit; ut unum gratis possideretur, alterum vero per meritum acquireretur. Et quia frustra bonum datur, nisi custodiatur, frustra promittitur, nisi ad ipsum perveniatur; ideo duplex fuit praeceptum homini datum, scilicet unum naturae ad custodiendum bonum datum, aliud disciplinae ad promerendum bonum promissum, quod nullo modo poterat mereri melius, quam per meram obedientiam. Obedientia autem mera est, quando praeceptum ex se solo obligat, non ex aliqua causa alia, et tale dicitur praeceptum disciplinae, quia per ipsum discitur quanta sit virtus obedientiae, quae suo merito ducit ad coelum, suo autem demerito praecipitat in infernum. Non ergo datum est illud mandatum homini propter indigentiam aliquam, quam Deus haberet de humano obsequio; sed ad dandam viam merendi coronam, per meram et voluntariam obedientiam. Et quoniam homo ratione naturae defectivae ex nihilo formatae, nec per gloriam confirmatae, poterat cadere; benignissimus Deus quadruplex contulit ei adjutorium, scilicet duplex naturae, et duplex gratiae. Duplicem enim indidit

rectitudinem ipsi naturae, videlicet unam ad recte judicandum, et haec est rectitudo conscientiae; aliam ad recte volendum, et haec est rectitudo [1]) synteresis [2]), cujus est remurmurare contra malum, et stimulare ad bonum. Duplicem etiam superaddidit perfectionem gratiae, unam gratiae gratis datae, quae fuit scientia illuminans intellectum ad cognoscendum seipsum, et Deum suum, et mundum istum, qui factus fuerat propter ipsum; aliam vero gratiae gratum facientis, quae fuit caritas habilitans affectum ad diligendum Deum super omnia, et proximum sicut seipsum. Et sic ante lapsum homo perfecta habuit naturalia, supervestita nihilominus gratia divina. Ex quo manifeste colligitur, quod si cecidit, non aliunde fuit, nisi ex sua culpa, quia obedire contempsit.

Cap. XII. De completione et ordinatione totius mundi consummati.

Ex praedictis colligi potest, quod creatura mundi est quasi quidam liber, in quo relucet, repraesentatur et legitur Trinitas fabicatrix secundum triplicem gradum expressionis; scilicet per modum vestigii, imaginis et similitudinis, ita, quod ratio vestigii reperitur in creaturis omnibus, ratio ima-

1) Rectitudo *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
2) *Cfr. supra p. 85. Not. 4.*

ginis solum in intellectualibus sive spiritibus rationalibus, et ratio similitudinis in solis deiformibus; ex quibus, quasi per quosdam scalares gradus, natus est intellectus humanus gradatim ascendere in summum principium, quod est Deus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum omnes creaturae respectum habeant et dependentiam ad suum creatorem, tripliciter possunt comparari ad ipsum, scilicet, aut sicut ad principium creativum, aut sicut ad objectum motivum, aut sicut ad donum inhabitativum. Primo modo comparatur ad ipsum omnis ejus effectus, secundo modo omnis intellectus, tertio modo omnis spiritus justus et Deo acceptus. Omnis enim effectus, quantumcunque parum habens de esse, habet Deum sicut principium. Omnis intellectus, quantumcunque parum habens de lumine, natus est per cognitionem et amorem Deum capere. Omnis spiritus justus et sanctus habet donum Spiritus sancti infusum sibi. Et quoniam creatura habere non potest Deum sicut principium, quin configuretur ei secundum unitatem, veritatem et bonitatem; nec Deum sicut objectum, quin eum capiat per memoriam, intelligentiam et voluntatem; nec Deum sicut donum infusum, quin configuretur ei per fidem, spem et caritatem, sive per triplicem dotem; et prima conformitas est longinqua, secunda propinqua, tertia proxima: hinc est, quod prima dicitur vestigium Trinitatis, secunda imago, tertia simili-

tudo. Est igitur spiritus rationalis medius inter primam et ultimam; ita quod primam habet inferius, secundam interius, tertiam superius. Et ideo in statu innocentiae cum imago non erat vitiata, sed deiformis per gratiam effecta, sufficiebat liber creaturae, in quo seipsum exerceret homo ad contuendum lumen divinae sapientiae, ut sic sapiens esset, cum universas res videret in se, videret in proprio genere, videret in arte; secundum quod tripliciter habent esse res [1]), scilicet in materia vel in natura propria, in intelligentia creata, et in arte aeterna. Secundum quae tria dicit scriptura: *dixit Deus: fiat; fecit, et factum est ita* [2]). Propter quam etiam triplicem visionem accepit homo triplicem oculum, sicut dicit Hugo de sancto Victore [3]), scilicet carnis, rationis et contemplationis. Carnis, quo videret mundum et ea quae sunt in mundo; oculum rationis, quo videret animum et ea quae sunt in animo; oculum contemplationis, quo videret Deum et ea quae sunt in Deo. Et sic oculo carnis videret homo ea, quae sunt extra se; oculo rationis ea, quae sunt intra se; oculo contemplationis ea, quae sunt supra se. Qui quidem oculus contemplationis actum suum non habet perfectum, nisi per gloriam, quam amisit [4]) per culpam; re-

1) Habent *ADEFG et editt. Nor. Aug. Cfr. p. 15 lin. 8.*; habet *ed. Rom.*

2) *Gen.* 1, 3 sqq.

3) *Sermo XXXV.* Opp. T. II. p. 521. *ed. Rothomag. 1648; ed.* Migne, *Cursus Patrol. T. 177. p. 983.*

4) Amittit *ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug.*

cuperat autem per gratiam et fidem et scripturarum intelligentiam, quibus mens humana purgatur, illuminatur et perficitur ad coelestia contemplanda; ad quae lapsus homo pervenire non potest, nisi prius defectus et tenebras proprias recognoscat, quod non facit, nisi ruinam humanae naturae diligenter consideret et attendat.

TERTIA PARS,

IN QUA DE CORRUPTELA PECCATI AGITUR.

Cap. I. De origine mali in communi.

Praedeterminatis igitur breviter aliquibus de Trinitate Dei et creatura mundi, restat nunc aliqua breviter tangere de corruptela peccati, de qua tenendum est in summa, quod peccatum non est essentia aliqua, sed defectus et corruptela [1]), qua scilicet corrumpitur modus, species et ordo in voluntate creata; ac per hoc peccati corruptio est contraria ipsi bono, non tamen habet esse nisi in bono, nec ortum trahit nisi a bono; quod quidem bonum est liberum arbitrium voluntatis, et ipsum nec est summe malum, cum possit velle bonum, nec summe bonum, cum possit declinare in malum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium cum sit ens a seipso, non ab alio, necesse est quod sit ens propter seipsum, ac per hoc summe bonum, nullum prorsus habens defectum. Non est igitur aliquid, nec esse

1) *Aug.*, de nat. boni cont. Manich. c. 4.

potest, quod sit primum et summe malum; quia principium primum dicit summum complementum, et summe malum dicit defectum permaximum. Quoniam ergo primum principium, ut summe ens et completum, nec in essendo nec in operando deficere potest; nec summe malum est, nec aliquod malum est, nec aliquo modo malum principiare potest; quia tamen omnipotens est, potest bonum de non esse in esse deducere, etiam sine adminiculo alicujus materiae. Quod et fecit, cum creaturam finxit, cui dedit esse, vivere, intelligere et velle. Quae quidem quia a summo bono fuit secundum triplicis causae habitudinem, oportuit, quod haberet in sua substantia et voluntate modum, speciem et ordinem. Nata ergo fuit agere opera sua a Deo, secundum Deum, et propter Deum; et hoc secundum modum, speciem et ordinem sibi insitum. Sed quia de nihilo fuit et defectiva, potuit deficere ab agendo propter Deum, ut scilicet aliquid faceret propter se, non propter Deum; ac per hoc nec a Deo, nec secundum Deum, nec propter Deum; et hoc est peccatum, quod est modi, speciei et ordinis corruptivum. Quod quia defectus est, non habet causam efficientem, sed deficientem, videlicet defectum voluntatis creatae. Quia vero corruptio est, et non nisi boni, et omnis corruptio in re corruptibili est; ideo non nisi in bono est. Ac per hoc, cum voluntas libera corrumpat in seipsa modum, speciem et ordinem, deficiendo a vero bono; pec-

catum omne, inquantum hujusmodi, est a voluntate, sicut a prima origine; et est in voluntate sicut in proprio subjecto; quod quidem facit voluntas, quando sua defectibilitate, mutabilitate et vertibilitate, spreto bono indeficiente et incommutabili, inhaeret bono commutabili. Ex quibus colligitur, quod peccatum non est appetitio malarum rerum, sed desertio meliorum; et ideo in appetitu voluntatis est modi, speciei et ordinis corruptivum, ac per hoc adeo voluntarium [1]; quod si non est voluntarium, jam non est peccatum. His autem praeintellectis, manifeste cadit impietas Manichaeorum, ponentium summum [2] malum omnium malorum principium primum [3]. Apparet etiam, quae sit mali origo, et quid mali subjectum.

Cap. II. De primorum parentum tentatione.

Ad intelligendum autem, qualiter corruptela peccati intravit in mundum, considerare oportet lapsum primi parentis, traductionem culpae originalis, et ortum sive radicem peccati actualis. Circa lapsum igitur primi parentis haec tria nobis occurrunt consideranda, scilicet tentatio diabolica,

1) *Aug.*, de vera Relig. c. 13.
2) Summe *ABCDEFH*.
3) *Aug.*, de morib. Manich. Lib. II. c. 2 seq.

culpa commissa, et poena inflicta. Haec igitur de tentatione sunt tenenda, videlicet, quod cum Deus hominem condidisset in felicitate paradisi in sexu duplici, scilicet virili et muliebri; diabolus invidens homini, assumpta specie serpentina, aggressus est mulierem, primo quaerendo: *cur praecepit vobis Deus, ne comederitis?* secundo asserendo, dicens: *nequaquam moriemini;* tertio promittendo: *eritis sicut dii, scientes bonum et malum* [1]; volens ista tentatione dejicere mulierem infirmiorem, et per illam postea prosternere sexum virilem; quod et fecit, Domino permittente.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut primum principium est potentissimum in operando sive in producendo, sic etiam est rectissimum in gubernando; et ideo sic res, quas condidit, administrat, ut eas agere proprios motus sinat. Quoniam igitur homo sic factus erat, ut per victoriam pugnae perveniret ad praemium quietis aeternae, licet Deus sciret hominem tentationi succumbere, debuit tamen hominem permittere tentari ab eo, qui sciret, posset et vellet. Quoniam ergo diabolus, qui prius erat sciens et rectus, per superbiam cadendo, factus est versutus et invidus; ideo per invidiam tentare volebat, et per astutiam sciebat; et ideo tentavit juxta quod potuit, et Deus permisit. Quod igitur in tentando speciem serpentinam assumpsit, hoc dispensationis divinae fuit, ut non

1) *Gen.* 3, 1 sqq.

solum deprehendi ejus versutia posset, verumetiam ut ex illa effigie versutia diabolica in tentando cunctis filiis Adae innotescere posset. Rursus, quia tentavit de praecepto disciplinae, hoc similiter fuit dispensationis divinae, ut sive vinceretur sive vinceret, cunctis innotesceret meritum obedientiae sive demeritum inobedientiae. Quod autem incepit a muliere, hoc fuit versutiae suae, quia facilius est dejicere minus fortem. Unde et versutia hostis ex infirmiori parte aggreditur civitatem. Similiter modus, quo in tentatione processit, maximae versutiae fuit, quia experiendo, impellendo et alliciendo processit. Experientiam enim sumpsit in interrogatione, impulit in assecuratione, allexit autem in promissione. Primo enim interrogavit de causa mandati, ut rationem duceret [1]) in dubium. Secundo autem dubitatione habita: *ne forte moriamur*, assecuravit, ut irascibilem duceret in contemptum. Tertio promisit, ut concupiscibilem duceret in appetitum; et sic his tribus modis libertatem arbitrii traheret ad consensum, quae facultas est rationis et voluntatis, complectens nihilominus tres praedictas vires, scilicet rationalem, irascibilem et concupiscibilem; respectu quarum diabolus allexit mulierem per triplex appetibile, scilicet per scientiam, quae est appetibilis rationali, per excellentiam ad modum Dei, quae est appetibilis irascibili, per suavitatem ligni, quae est appetibilis concupiscibili; et sic tentavit

1) Induceret, *AEFG*.

omne, quod erat in muliere tentabile, per omne illud, per [1]) quod poterat in tentationem induci, quod est triplex appetibile mundi, scilicet secundum concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, et superbiam vitae [2]); secundum quae tria attenditur omnis tentationis origo, sive a mundo, sive a carne, sive a diabolo.

Cap. III. De primorum parentum transgressione.

De culpa vero primorum parentum sunt haec tenenda, scilicet quod mulier assentiens tentationi diabolicae, appetiit scientiam et excellentiam ad modum Dei. Appetiit nihilominus experiri suavitatem ligni vetiti et tandem incidit in transgressionem mandati. Nec his [3]) contenta, offerendo fructum ligni vetiti induxit virum, qui nolens suas delicias contristare, mulierem non corripuit, sed potius consensum praebuit male suadenti, et oblatum pomum gustando effectus est transgressor divini praecepti.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum a primo principio, ut praedictum fuit, datus esset homini duplex sensus et appetitus

1) Per *restitui ex edit. Arg.*
2) I. Joann. 2, 16.
3) Hoc *ABCDEFG et editt. Arg. Aug. Nor.*

respectu duplicis libri, et respectu duplicis boni, ut secundum libertatem arbitrii homo posset ad utrumque converti, mulier audita suggestione serpentis exteriori, non recurrit ad librum interiorem, qui legibilem se praebet recto judicio rationis, sed potius sensum suum circa exteriorem librum tenuit, et circa exterius bonum negotiari coepit. Et quia sensus ejus non accessit usque ad verum infallibile, appetitus ejus converti coepit ad bonum commutabile. Appetiit igitur, quod diabolus promisit, et ideo consentit, ut faceret, quod suggessit. Appetendo igitur excellentem scientiam, erecta est in superbiam [1]; hoc ipso illecta est ad gulam: ac per hoc tertio prostrata est per inobedientiam.

Primum fuit in mente, secundum in sensualitate, tertium in opere. Et sicut tentatio ab inferiori incipiens, pervenit usque ad summum, quia ab auditu per appetitum pervenit [2] ad consensum; sic econverso deordinatio a superiori incipiens, pervenit usque ad imum, et fecit unum peccatum consummatum, quod in humana natura est omnis peccati initium et origo malorum. Nam mulier illecta illexit virum, qui similiter ad librum exteriorem conversus, et ad bonum commutabile, nimis appretiando mulieris consortium et suae societatis solatium, nec mulierem voluit corripere, nec proprias delicias

1) *Post* superbiam *in edit. Rom. repet.* erecta in superbiam, *quae verba bene omitt. in ABEGHK et editt. Arg. et Nor.*

2) Venit, *ABCEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*

contristare. Et quoniam debuit eam corripere, et non corripuit, idcirco imputatur ei peccatum mulieris. Quia vero noluit suas delicias contristare a se repellendo mulierem, incoepit nimium diligere seipsum, ac per hoc recedens a divina amicitia, incidit in gulam et inobedientiam.

Fuit ergo transgressio praecepti utrique communis, licet ex alia et alia causa, quia non vir sed mulier fuit seducta; in utroque tamen, scilicet viro et muliere, fuit deordinatio a summo usque ad imum; quia primo in mente fuit [1]) sive in ratione, deinde in sensualitate, et postremo in opere. Ideo enim uterque prostratus fuit per inobedientiam, et illectus per gulam, quia uterque erectus fuit in superbiam. Mulier quidem appetendo et ambiendo, quod nondum acceperat, vir autem nimis amando et appretiando, quod jam habebat; unde mulier manducando credidit sublimari, Adam vero existimans se aliquid magnum et Deo charum, minus graviter credidit se puniendum. Nondum enim expertus fuerat rigorem divinae justitiae et severitatis. Et sic uterque dum inordinate erexit se supra se, cecidit miserabiliter infra se, a statu scilicet innocentiae et gratiae, ad statum culpae et miseriae.

1) Fuit *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

Cap. IV. De primorum parentum punitione.

De poena vero primorum parentum hoc est tenendum, videlicet quod vir et mulier statim post culpam senserunt poenam rebellionis, et erubescentiae in carne; et ideo ad cooperiendum verenda fecerunt sibi perizomata. Postea vero divino judicio vir incurrit poenam laboris et angustiae, poenam famis et indigentiae, poenam mortis et resolutionis in cinerem. Juxta quod dicitur in scriptura: *maledicta terra in opere tuo* etc. [1]. Mulieri vero duplicata est poena, quia inflicta est ei poenalitas multiplicium aerumnarum in conceptu, poena doloris in partu, poena quoque subjectionis ad virum in convictu; ac per hoc, secundum quod apparet, satis graviter punitum fuit peccatum illud, scilicet ligni vetiti esus, licet fuerit faciliter perpetratum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit providentissimum in gubernando, et rectissimum in praesidendo, nihil prorsus inordinatum dimittit in universo; et quia culpa recte ordinatur in poena (convenientius enim injustus dolet in supplicio, quam laetatus est in delicto, quoniam melius est, dolere damnum salutis, quam laetari in damno aequitatis), ideo statim in primis parentibus dedecus peccati subsecutum est decus judicii, ut quod inordinatum fuit cadendo ab

1) *Gen.* 3, 17.

ordine naturae, caderet statim in ordinem justitiae. Hic enim duplex ordo sic cuncta complectitur, ut quod ab uno ceciderit, statim [1] in alteram differentiam relabatur.

Quoniam ergo uterque parens superbiendo in mente et gustando in carne, inobediens fuit suo superiori, justo Dei judicio factum est, ut sibi fieret inobediens suum inferius, et maxime quantum ad partes illas, secundum quas est conjunctio utriusque sexus, quae sunt membra virtuti generativae deservientia. Et quia hoc inerat eis non ex natura, sed ex propria culpa; ideo erubescebant, et cooperiebant se. Rursus, quia vir spreto summo delectabili, quaesivit in carne delectari; ideo justo Dei judicio inflictus est ei labor et defectus, famis et sitis.

Postremo, quia propter bonum carnis separari elegit a bono mentis; ideo justo Dei judicio anima invita separatur a carne per mortem et incinerationem; ac per hoc sicut Deus dederat homini, secundum ordinem naturae, corpus subjectum animae, propagabile sine libidine, vegetabile sine defectione, immutabile sine morte interveniente; sic homine peccante, secundum ordinem justitiae factum est, ut subtraheret caetera praedicta, et infligeret opposita, ut sic culpa non remaneret impunita et inordinata, quod nequaquam pati debet divina providentia. Et quoniam peccatum a muliere exordium

1) Statim *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*

sumpsit; ideo poena ejus debuit duplicari. Quia igitur in mente superbiens fuit, subjectionem incurrit; quia lignum ad vescendum suave vidit et appetiit, dolorem incurrit; postremo, quia fregit jugum obedientiae, incurrit vinculum et pondus multiplicis aerumnae. Et sic patet, quanto ordine divinae providentiae inflictae sunt viro poenae multiplices, et duplicatae in muliere, ut sic dedecus peccati non remaneret, seu esset sine decore justitiae. Tanta est enim beatitudo justitiae, ut nemo ab ea nisi ad miseriam possit abscedere.

Cap. V. De originalis peccati corruptione.

Post lapsum primi parentis dicenda sunt aliqua de traductione [1] peccati originalis. Circa quod primo considerandus est modus corruptionis, secundo modus traductionis, tertio modus curationis. Modus autem, quo genus humanum per originale peccatum corrumpitur, hic est. Nam quilibet per concubitum generatus, nascitur natura filius irae, quia privatus rectitudine originalis justitiae; propter cujus absentiam incurrimus, quantum ad animam, quadruplicem poenam, scilicet infirmitatem, igno-

1) *Ita BCDEFGH et editt. Arg. Aug. Ven. Cfr. infra c. 8 init.:* Postquam autem dictum est de traductione peccati originalis. *Ed. Rom. habet:* corruptione.

rantiam, malitiam et concupiscentiam; quae quatuor inflicta sunt propter originale peccatum. Quas sane poenas spirituales comitatur in corpore multiplex poenalitas, multiplex defectus, multiplex labor, multiplex morbus et multiplex dolor. Ad has quoque [1]) poenas subsequitur poena mortis et incinerationis, poena carentiae visionis Dei, et amissionis gloriae coelestis, non solum in adultis, verum etiam in parvulis non baptizatis; qui quidem parvuli poena mitissima inter caeteros puniuntur, quia solam poenam damni habent, sine poena sensus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium omnia agat a se, et secundum se, et propter se; necesse est esse optimum et rectissimum, ac per hoc piissimum et justissimum; et inde est, quod *universae viae ejus misericordia et veritas* [2]), sive judicium. Si enim Deus a principio hominem in tantis miseriis condidisset, nec pietas esset nec justitia, quod tanta opus suum opprimeret miseria, nulla praecedente culpa. Similiter si tantis miseriis nos repleret vel repleri permitteret sine culpa, nec pie nec juste gubernaret nos divina providentia. Si ergo certissimum est, primum principium et in producendo et in providendo rectissimum et clementissimum esse; necesse est, quod genus humanum taliter fecerit, ut a principio nulla esset in eo culpa [3]), nec miseria.

1) Quoque *om.* *ACDEFGH*.
2) *Psal.*, 24, 10.
3) Nec culpa *ABCFG*.

Necesse est etiam, quod taliter administret, ut non permittat in nobis esse miseriam, nisi propter aliquam culpam praeambulam. Quoniam igitur certissimum est, quod a nostra origine multiplicem contrahimus miseriam poenae, certum est, quod omnes nascimur *natura filii irae* [1]), ac per hoc privati rectitudine originalis justitiae, quam privationem vocamus originalem culpam.

Et quia omnis culpa dicit recessum a bono incommutabili, et accessum ad bonum commutabile, et recedere a bono incommutabili est recedere a summa virtute, veritate et bonitate, accedere autem ad bonum commutabile est plus debito in illud per amorem tendere; hinc est, quod perdens originalem justitiam, incurrit infirmitatem, ignorantiam, malitiam et concupiscentiam. Rursus, quia deserens bonum incommutabile, propter bonum commutabile, efficitur indignus utroque; hinc est, quod ratione carentiae originalis justitiae perdit anima quietem temporalem in corpore, per multiplicem corruptionem et mortem, et tandem separatur a visione lucis aeternae, amittendo felicitatem gloriae, tam in anima, quam in corpore. Postremo, quia carentia hujus justitiae in nascentibus non est per motum voluntatis propriae, nec per actualem delectationem; hinc est, quod originali peccato post hanc vitam non debetur poena sensus in gehenna, pro eo quod non supra condignum, sed citra punit divina justitia,

1) *Eph.*, 2, 3.

quam semper comitatur superabundans misericordia. Hoc credendum est sensisse beatum Augustinum [1], licet verba ipsius exterius, propter detestationem erroris Pelagianorum, qui aliqualem felicitatem eis concedebant, aliud sentire videantur, ut enim eos reduceret ad medium, abundantius declinavit ad extremum.

Cap. VI. De originalis peccati transfusione.

Modus autem traductionis culpae originalis videtur esse talis: quia licet anima non sit ex traduce, originalis tamen culpa ab anima Adae transit ad animas posterorum, mediante carne per concupiscentiam generata; ita quod sicut ab anima peccante infecta fuit caro Adae, et prona effecta ad libidinem, sic caro [2] per libidinem seminata, et secum trahens infectionem vitiosam, inficit et vitiat animam; quae quidem infectio vitiosa [3] in anima non tantum est poena, sed etiam culpa. Et sic persona corrumpit naturam et natura corrupta corrumpit personam, salva in omnibus divina justitia, cui nullo modo potest imputari infectio animae,

1) De fide ad Petrum c. 3. Est autem liber hic a S. Bonaventura laudatus non sancti Augustini, sed S. Fulgentii Ruspensis, ut annotarunt editores Benedictini. Opp. S. August. T. VI. Appendix. p. 18 fol.
2) Caro *om. BCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
3) Vitiosa *om. ABCEF et editt. Nor. Arg. Aug. Ven.*

licet eam creando infundat, et infundendo uniat cum carne infecta.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium fecerit hominem ad imaginem suam propter suiipsius expressionem; sic eum condidit ex parte corporis, ut omnes homines propagarentur a primo homine tanquam ab uno radicali principio; sic ex parte animae, ut propter expressam similitudinem tam in essendo et durando, quam intelligendo et amando, immediate emanarent omnes spiritus rationales ab ipso Deo, tanquam a primo principio et immediato. Et quoniam spiritus tanquam excellentior, magis accedit ad primum principium, sic condidit Deus hominem, ut spiritus praeesset corpori, et corpus subesset spiritui creato, quamdiu ille subesset spiritui increato; et econtra si spiritus non obediret Deo, justo Dei judicio corpus suum inciperet sibi rebellare. Quod et factum est, cum Adam peccavit. Sicut igitur, si Adam stetisset [1]), corpus suum spiritui obediens esset, et tale ad posteros transmitteret, et Deus illi animam infunderet ita, quod unita corpori immortali et sibi obedienti, haberet ordinem justitiae et immunitatem omnis poenae; sic ex quo Adam peccavit, et caro facta est rebellis spiritui, oportet quod talem ad posteros transmittat, et quod

1) *Editio Rom. addit:* in obedientia Dei, *quod om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Ven.*

Deus secundum institutionem primariam animam infundat; anima vero cum unitur carni rebelli, incurrit defectum ordinis naturalis justitiae, quo debebat omnibus inferioribus imperare. Et quia anima carni unita est, oportet, quod ipsam trahat, et trahatur ab ipsa; et quia ipsam non potest trahere tanquam rebellem, necesse est, ut ab ipsa trahatur, et incurrat morbum concupiscentiae; et sic incurrit simul carentiam debitae justitiae, et morbum concupiscentiae. Ex quibus duobus tanquam ex aversione et conversione dicitur integrari secundum Augustinum et Anselmum peccatum originale. Quoniam igitur ordinatissimum fuit, quod natura humana ita conderetur, et quod condita sic propagaretur, et quod peccans ita puniretur, sicut praedictum est prius, ita quod in conditione servatur ordo sapientiae, in propagatione ordo naturae, in punitione ordo justitiae; patet, quod non est contra divinam justitiam, si ad posteros transmittitur culpa. Rursus, quia culpa originalis peccati in animam transfundi non posset, nisi poena rebellionis in carne praecederet, et poena non esset, nisi culpa praecessisset, nec culpa praecessit a voluntate ordinata, sed inordinata, ac per hoc non a voluntate divina, sed a voluntate humana; patet, quod originalis culpae transfusio est a peccato primi hominis, non a Deo, non a natura condita, sed a vitio perpetrato. Et sic verum est, quod dicit Augustinus, quod pecca-

tum originale non transmittit ad posteros propagatio, sed libido [1].

Cap. VII. De originalis peccati curatione.

Postremo diligenter attende, quod modus curationis culpae originalis est iste, scilicet, quod sic curatur culpa originalis [2], quod remanet poena temporalis, sicut patet in parvulis baptizatis. Sic curatur quantum ad reatum poenae aeternae, quod remanet quantum ad actum, et motum concupiscentiae. Sic curatur in parente, quod nihilominus ab eo, qui curatus est per baptismum, transmittitur in prolem originale peccatum. Sic tollitur originalis peccati macula, quod remanet sequela, cum qua oportet pugnare, quamdiu vivimus in hac vita; quia in nullo prorsus extinguitur concupiscentia per gratiam communem; quod dico propter virginem beatissimam Mariam, in qua in conceptione filii Dei extincta fuit per gratiam singularem.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut infectio derivatur in omnes a principio creato, a quo fit propagatio corporum, et hoc a parte inferiori, scilicet carnis; sic curatio fieri habet a principio increato, a quo fit infusio animarum,

1) De fide ad Pet. c. 2. § 16. Liber hic a S. Bonaventura laudatus non est S. Augustini, sed S. Fulgentii Ruspensis.
2) Originalis *om.* *ABCDEFG.*

et hoc a parte superiori, scilicet mentis. Quoniam igitur ex parte mentis distinctio est in hominibus, ita quod secundum illam unus non propagatur ab altero, sed immediate exit a Deo, gratia curativa menti nostrae a Deo infusa respicit unumquemque, inquantum tenet rationem personae singularis et individuae, non inquantum tenet rationem productivi secundum virtutem naturae. Quoniam igitur originale peccatum est morbus inficiens personam pariter et naturam, personam in voluntate, naturam in carne; ideo sic curatur macula originalis in mente, quod remanet infectio et sequela in carne.

Et quia homo generat non secundum quod curatus est in mente, sed secundum quod corruptus in carne, non secundum quod spiritualis, sed secundum quod carnalis; hinc est, quod quamvis sic baptizatus sit ab originali mundatus in se, transmittit tamen in prolem originale. Rursus, quia reatus poenae aeternae respicit deformitatem mentis et personae, actus autem sive motus [1]) respicit inclinationem carnis et naturae; ideo transit originale per baptismum, quantum ad reatum, et remanet quantum ad actum. Postremo, quia afflictio temporalis conditionem respicit ex parte carnis, cum caro remaneat semper subjecta cuidam infectioni, remanere debet semper subjecta poenalitati; et ideo sicut poenalitas et corruptio per gratiam non aufertur

1) Motus autem *deletis verbis* actus *et* sive, *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

a carne, sic sequela illa sive concupiscentia et languor membrorum simul stare potest cum gratia curativa. Et ideo quamvis paulatim minuatur, quia tamen radix non tollitur, nunquam omnino aufertur in viatore, nisi in beata Virgine per gratiam singularem. Quia enim Virgo concepit eum, qui erat expiatio omnis culpae, ideo data fuit sibi gratia singularis, qua extincta fuit in ea radicitus omnis concupiscentia, ad concipiendum Dei filium absque omnis peccati labe et corruptela. „Nempe decens erat, ut ea puritate, qua major sub Deo nequit intelligi, Virgo illa niteret, cui Deus pater unicum filium, quem de corde suo genitum sibi aequalem tanquam seipsum diligebat, ita dare disponebat, ut naturaliter esset unus idemque communis Dei Patris et Virginis Filius, et quam ipse filius specialiter facere sibi matrem eligebat, et de qua Spiritus sanctus volebat et operaturus erat, ut conciperetur et nasceretur ille, de quo ipse procedebat“ [1]).

Cap. VIII. De origine peccatorum actualium.

Postquam autem [2]) dictum est de traductione peccati originalis, dicenda sunt aliqua de origine peccati actualis. De ortu igitur peccati actualis haec

1) *Ansel.* de concep. Virg. et pec. orig. c. 18.
2) Autem *om. ACDEFGH et editt. Aug. Nor.*

tenenda sunt in summa, videlicet, quod peccatum actuale originem trahit a libera voluntate uniuscujusque per suggestionem, delectationem, consensum et operationem. Juxta quod dicit scriptura: *unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus, deinde concupiscentia, cum conceperit, peccatum parit: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem* [1]). Si autem suggestio et delectatio sistat citra consensum, est veniale peccatum. Si vero consequatur consensus et opus in his, quae divina lege prohibita sunt, peccatum est mortale consummatum. Quod si medio modo fit, ut consensus sine opere sit, aut quia vult in opus procedere, sed non potest, [tunc voluntas pro facto reputatur, nec minus culpabilis est, quam si in ipso facto deprehenderetur], aut quia non vult in opus procedere, sed vult interius voluptari in delectatione; et tunc manducat mulier, sed non vir; et licet non sit peccatum plene consummatum, est tamen inter mortalia computandum, quia muliere manducante totus homo damnari meretur, quod maxime intelligi habet in peccatis carnalibus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum peccatum dicat recessum voluntatis a primo principio, inquantum ipsa voluntas nata est agi ab ipso, et secundum ipsum, et propter ipsum; omne peccatum est inordinatio mentis sive

1) *Jac.* 1, 14.

voluntatis, circa quam nata sunt esse virtus et vitium. Peccatum igitur actuale est actualis inordinatio voluntatis. Inordinatio autem ista, aut est tanta, quod ordinem justitiae exterminat, et hoc modo dicitur mortale peccatum, quia natum est auferre vitam, separando ipsam a Deo, per quem vivificatur anima justa. Aut est tam modica, quod ordinem illum non perimit, sed tantum in aliquo perturbat, et tunc dicitur veniale peccatum; quia de ipso adipisci possumus cito veniam, pro eo quod gratia non tollitur per ipsum, nec inimicitiam divinam incurrit homo [1]). Est autem ordo justitiae, ut bonum incommutabile praeferatur commutabili, ut bonum honestum praeferatur utili, et voluntas Dei praeferatur voluntati nostrae, ut judicium rationis rectae praesit sensualitati humanae. Et quoniam lex Dei istum ordinem praecipit et vetat oppositum, quando bonum commutabile praefertur aeterno, et bonum utile praefertur honesto, et voluntas nostra praefertur divinae voluntati, et sensualis appetitus praefertur rationi rectae, tunc committitur mortale peccatum. De quo dicit Ambrosius [2]), quod est praevaricatio legis divinae et caelestium inobedientia [3]) mandatorum. Haec autem committitur, sive omittatur, quod lex divina praecepit, sive fiat id, quod prohibet. Ex quo duplex genus peccati

1) Nec incurritur inimicitia divina *CDEFGH et ed. Ven.*
2) *Ambr.,* de Parad. c. 8.
3) Praeceptorum vel *ante* mandatorum *bene om. ABCDF et edit. Aug.*

oritur, delictum scilicet et commissum. Quando vero bonum commutabile plus debito diligitur, sed non praefertur incommutabili, et utilitas non praefertur honestati, et voluntas nostra plus debito amatur, ita tamen quod non praefertur divinae, et caro concupiscit, non tamen praefertur judicio rationis rectae; tunc non est mortale, sed veniale; quia licet hoc sit praeter legem, non tamen directe est contra legem. Sensualis autem appetitus rationi rectae non praefertur, nisi quando ei ratio consensit [1]); et ideo peccatum mortale citra consensum non committitur. Si tamen sensualitas inordinate moveatur, cum illa inordinatio ad malum inclinet, licet ratio non consentiat, peccatum est aliquod, quia aliquo modo laedit ordinem justitiae. Et quia in statu innocentiae non movebatur sensualitas, nisi secundum rationis motum; ideo stante homine, non poterat ibi esse veniale peccatum. Nunc autem, quia rationi repugnat sensualitas, velimus, nolimus, ideo necesse habemus committere aliquod veniale peccatum per primos motus, qui et si particulariter et singillatim possint declinari, omnes tamen nullo modo possunt caveri; quia [2]) sic sunt peccata, quod sunt etiam poenae peccati, et ideo merito dicuntur venialia, quia hoc ipso digna sunt venia. Verum quia ratio his consentire non compellitur, si post consensum delectationis consentiatur in opus,

1) Consentit *CDEFGH et editt. Nor. Ven.*
2) Quia *ABCDEFGH et ed. Ven.* qui *ed. Rom.*

tunc est plenus consensus, ac per hoc peccatum consummatum, quia pervenit usque ad virum, id est, usque ad partem supremam rationis, ex qua pendet plenitudo consensus. Quia vero non solum in opus, verum etiam in delectationem est consensus, in quo inferior portio sequitur sensualitatem; ideo si in delectatione sensuali ratio sensualitati succumbat, mulier serpenti obtemperat; ac per hoc fit subversio recti ordinis, et ita subversio justitiae, propter quod committitur mortale peccatum, licet minus grave; quod non solum imputatur mulieri, verumetiam viro, a quo mulier compesci debuit et cohiberi, ne obtemperaret serpenti. Et sic patet, quod in perpetratione omnis peccati actualis fit aliqualis imitatio primi peccati, secundum explanationem doctoris praecipui Augustini [1]).

Cap. IX. De origine et distinctione capitalium peccatorum.

Consequenter descendendum est ad ortum peccatorum in speciali, inter quae quaedam sunt capitalia, quaedam poenalia, quaedam finalia sive irremissibilia; quasi prima, media et postrema. Circa ortum vero peccatorum capitalium hoc est in summa tenendum, videlicet quod peccatorum actualium unum est initium, duplex radix, triplex

1) *Aug.* de Trin. lib. 12. c. 12.

fomentum, septiforme caput, sive capitale peccatum. Unum, inquam, est initium [1], scilicet superbia, juxta quod dicit scriptura: *initium omnis peccati superbia* [2]. Duplex radix, scilicet timor male humilians, et amor male accedens. Triplex fomentum, secundum tria, quae sunt in mundo, scilicet concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitae. Septiforme vero caput, scilicet superbia, invidia, ira, acidia [3], avaritia, gula et luxuria. Inter quae quinque praecedentia sunt peccata spiritualia, duo vero ultima sunt carnalia.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum [4] haec est: quia cum peccatum mortale sit actualis a primo principio recessus, recessus autem a primo principio non potest esse nisi per contemptum ipsius, vel in seipso, vel in suo praecepto, contemptus autem primi principii cum sit superbia; necesse est, quod omnis mortalis peccati culpa sive offensa initium sumat a superbia. Quia vero nullus contemnit primum et summum principium, vel ejus praeceptum per se, nisi per hoc quod aliquid aliud ab ipso vel vult acquirere, vel timet perdere; hinc est, quod necesse est, omne peccatum actuale originem trahere a duplici radice, scilicet timore et amore, qui radices sunt malorum, licet non aequae

1) Capitale *ante* initium *recte om. ABD et ed. Aug.*
2) *Eccli.* 10, 15.
3) Acidia *seu* accedia = ἀκηδία *pigritia.*
4) *Ita ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.;* horum *ed. Rom.*

primae. Nam omnis timor ortum habet ab amore, nullus enim timet aliquid perdere, nisi quia amat illud habere, et ideo per ea habet foveri timor, per quae fovetur et amor. Amor autem inordinatus est respectu commutabilis boni. Et quoniam illud est triplex, scilicet interius excellentia, exterius pecunia, inferius carnalis lascivia; hinc est, quod necesse est esse tria peccatorum actualium radicalia fomenta, quae superius sunt praetacta, ad quae dum anima inordinate fertur, omnia peccata actualia oriuntur.

Et quia hoc fit secundum septiformem modum, ideo septem sunt peccata capitalia, ex quibus generatur universitas vitiorum. Voluntas enim nostra aut deordinatur, quia appetit, quod non est appetendum; aut quia refugit, quod non est refugiendum. Si quia appetit, quod non est appetendum, utpote bonum ut nunc, sive commutabile, sive apparens bonum; aut est interius, et sic est privata excellentia, quam amat superbia; aut exterius, et sic est sufficientia, quam amat avaritia; aut inferius, et sic aut delectabile, quia ad conservationem individui, et sic alimentum, quod est delectabile secundum gustum, et appetitur a gula, aut quia ad conservationem speciei, et sic coitus, qui est delectabilis secundum tactum [1]), et appetitur a luxuria. Si autem voluntas deordinatur, quia refugit, quod non est refugiendum; hoc potest esse tripliciter,

1) *Augustin* sermo 159 de verbis Apost. Rom. 8. n. 2.

secundum triplicem modum refugiendi. Aut enim refugit secundum perversum instinctum ipsius [1] rationalis, et sic est invidia; aut secundum instinctum irascibilis, et sic ira; aut secundum instinctum cupiscibilis, et sic est acidia. Unde quia quatuor sunt principalia appetibilia, et tres vires, secundum quarum instinctum est fuga; ideo tantum septem sunt capitalia peccata. Rursus, quia sensus appetibilis est cum delectatione, sensus autem rei fugiendae est cum dolore; hinc est, quod quatuor habent conjunctam laetitiam, tria vero alia habent adjunctam tristitiam et poenam; omnia tamen dicuntur capitalia, quia deordinationes sunt principales, et multarum aliarum deordinationum sunt principia suo modo influentia. Unde licet quaedam ex his principaliter fugam respiciant, habent tamen et [2] ipsa delectabilia sua. Nam invidia vult privatum bonum possidere sine socio, et ita integraliter; ira sine contrario, et ita imperturbabiliter; acidia sine labore aliquo, et ita infatigabiliter. Et quia haec non de facili obtinentur, ideo magnum exercitum [3] vitiorum secum trahunt ad hujusmodi, quae appetunt exequenda, vel ad ea, quae respuunt declinanda, respectu quorum dicuntur capitalia peccata, quasi capita ex quibus manant alia quamplurima.

1) Ipsius *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
2) Et *ACDEFGH et editt. Aug. Nor. Ven.* ex *ed. Rom.*
3) *Ita edit. Arg. Aug. Nor. et Ven.;* exercitium *ed. Rom.*

Cap. X. De origine et qualitate poenalium peccatorum.

De peccatis [1]) poenalibus hoc tenendum est, quod licet malum culpae et malum poenae sint diversae malorum differentiae; quaedam tamen sic sunt peccata, quod etiam sunt poenae peccati. Speciali namque modo peccata et poenae peccati dicuntur illa, quae habent adjunctum dolorem et moestitiam, sicut acidia [2]), invidia et consimilia. Minus specialiter dicuntur illa, quae habent adjunctam vel meram depravationem naturae, vel ignominiam [3]), vel ignorantiam, sicut sunt illa, propter quae dicitur peccator *in reprobum sensum tradi* [4]). Generaliter autem peccata, quae sunt inter primam apostasiam et ultimam gehennae poenam, et peccata possunt dici, et poenae peccati, juxta quod dicit Gregorius: „crimina criminibus vindicari" [5]). Licet autem idem dicatur peccatum et poena peccati, tenendum tamen est, quod omnis poena inquantum poena, justa est, et a Deo; nulla vero culpa justa est, nec a Deo, sed tantum a liberae voluntatis arbitrio. Poena vero, quae mere est poena, a Deo est inflicta; quae vero est culpa vel inclinans ad culpam, est contracta vel acta.

1) Autem *add. ABCDEFGH.*
2) *Cfr. supra p. 115 Not. 3.*
3) Vel ignorantiam *om. ABCDEFG et editt. Arg. Nor. Econtra editt. Aug. et Ven. habent:* vel ignorantiam, *sed om.* vel ignominiam.
4) *Rom.* 1, 28.
5) *Greg.* lib. 25. Mor. c. 9.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum malum dicat recessum a primo principio, per hoc quod nocet bono, non autem nocet bono, nisi aliquid adimendo de bono, bonum autem consistit in modo, specie et ordine; nullum est malum, quod non sit modi, speciei et ordinis corruptivum [1]). Ordo autem duplex est, scilicet ordo naturae et ordo justitiae. Ordo autem naturae est in bono naturali, ordo justitiae in bono morali. Et quia bonum naturale in omni natura, bonum morale in voluntate habet consistere; ideo ordo naturae est in omni natura, ordo autem justitiae in voluntate electiva habet consistere. Et quia voluntas est instrumentum seipsum movens, natura vero non; hinc est, quod ordo justitiae est ordo non tantum factus, sed etiam factivus, ordo autem naturae est ordo factus. Quoniam ergo malum potest privare ordinem justitiae et ordinem naturae; hinc est, quod duplex est malum, scilicet culpae et poenae. Rursus, quia ordo justitiae est ordo voluntarius; hinc est, quod malum culpae est affectio voluntaria, malum autem poenae est affectio involuntaria. Postremo, quia ordo justitiae, qui inest voluntati, est ordo factivus; ideo malum culpae, quod est ejus privatio, est malum, quod facimus, et malum poenae est malum, quod patimur. Et quia non est passio, nisi naturaliter praecedat actio, nec est actio, ad quam non sequatur aliqua passio; hinc est, quod nulla

1) *August.*, de nat. boni. c. 4.

est poena sine praecedente merito culpae, nulla est et culpa, quin comitetur aliqua poena. Et quoniam quod facimus, a nobis est, quod nos vero patimur, potest esse a nobis et ab aliis, utpote a causa superiori vel inferiori; ideo licet omnis culpa sit a nobis, non tamen omnis poena est a nobis, immo quaedam est a nobis acta, quaedam inflicta, quaedam contracta. Et quia eum, qui facit quod non debet, justum est pati, quod debet; ideo omnis poena inquantum poena, justa est et a divina providentia, quia est ad culpam ordinata, et ipsius culpae ordinativa. Quia vero passio illa potest esse per ademptionem boni naturalis, vel boni moralis cum naturali; hinc est, quod quaedam poena est mere poena, quaedam vero est poena et culpa; quia bonum morale, quod est justitia, non adimitur, nisi per injustitiam, quae est culpa. Prima igitur poena est a Deo, et secundum quod poena, et secundum id, quod est; a Deo, inquam, non instituente, sed vindicante. Secunda vero cum sit culpa, secundum id, quod culpa est, a Deo non est, nisi solum quantum ad ordinem, ipsa vero vel est acta, si sequatur ad actuale, vel est contracta, si sequatur ad originale. Si igitur proprie accipiatur malum, secundum quod est privatio boni naturalis, et affectio involuntaria, et malum quod patimur sic non coincidit cum malo culpae in idem, licet sit annexum eidem. Si vero accipiatur large, ut dicatur malum, quod patimur, sive a nobis, sive

aliunde, sive in natura, sive in voluntate; sic coincidunt in idem, sed non ad idem, vel secundum idem, quia quod est in se culpa, dicitur respectu praecedentis culpae poena; vel culpa ratione actionis, poena dicitur esse ratione passionis. Et sic patet, quo modo, pro quanto, et quare aliquid simul dicatur esse peccatum, et poena peccati.

Cap. XI. De origine peccatorum finalium, quae sunt peccata in Spiritum sanctum.

De peccatis autem finalibus sive irremissibilibus, cujusmodi sunt peccata in Spiritum sanctum, hoc est tenendum, quod licet omne peccatum generaliter sit contra Deum trinum et unum; appropriate tamen dicitur aliquod peccatum esse in Patrem, aliquod in Filium, aliquod in Spiritum sanctum. Hoc autem peccatum in Spiritum sanctum irremissibile dicitur in hoc saeculo et in futuro; non quia in hoc saeculo non possit dimitti, sed quia raro dimittitur, aut vix in hoc saeculo, quantum ad culpam, modicum autem et quasi nihil fiet remissio sibi in futuro, quantum ad poenam. Hujus autem peccati sex sunt differentiae, scilicet invidia fraternae gratiae, impugnatio veritatis agnitae, desperatio, praesumtio, obstinatio mentis, et impoenitentia finalis.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum peccatum dicat recessum a primo

principio trino et uno, omne peccatum imaginem Trinitatis deformat, et ipsam animam foedat, quantum ad triplicem potentiam, scilicet irascibilem, rationalem et concupiscibilem; et a libero arbitrio procedit, quod gerit in se insigne Trinitatis, scilicet Patris, ratione facultatis, Filii, ratione rationis, Spiritus sancti, ratione voluntatis. Licet autem haec tria concurrant simul ad omnem culpam, quaelibet tamen harum per suum defectum potest esse ratio deordinandi alias. Defectus autem circa facultatem est impotentia, circa rationem est ignorantia, circa voluntatem est malitia. Et hinc est, quod cum quaedam sint peccata ex impotentia, quaedam ex ignorantia, quaedam ex malitia, et potentia attribuitur [1]) Patri, sapientia Filio, et voluntas Spiritui sancto, quod quaedam dicuntur esse in Patrem, quaedam in Filium, quaedam in Spiritum sanctum. Et quoniam nihil magis est in voluntate, quam ipsa voluntas, et voluntas ipsa est origo peccati, nullum peccatum est adeo voluntarium et mere, sicut est illud, quod provenit ex corruptione existente in voluntate. Cum enim dupliciter dicatur involuntarium, scilicet per violentiam et per ignorantiam, primum per defectum potentiae, secundum per defectum scientiae; quando voluntas sola corruptione sua, licet possit resistere, et sciat hoc malum esse, aliquid eligit, tunc dicitur peccare ex certa malitia; et tale peccatum mere procedit ex improbitate vo-

1) Attribuatur *ABCDEFGH*.

luntatis liberi arbitrii, et directe impugnat gratiam Spiritus sancti, per quam fit remissio peccati [1]. Et quia mere procedit ex libertate arbitrii, ideo non habet colorem excusationis; et propterea modicum et quasi nihil debet ei, qui punitur, de poena relaxari. Quia vero directe impugnat gratiam Spiritus sancti, per quam fit remissio peccati, ideo dicitur irremissibile; non quia nullo modo possit remitti, sed quia quantum est de se, directe est impugnativum medicamenti et remedii, per quod fieri habet remissio peccati. Et quoniam peccati remissio fit a Deo per gratiam poenitentialem intra ecclesiasticam unitatem; ideo differentiae hujus peccati accipiuntur secundum quod directe impugnant illa tria. Aut enim impugnant ipsam gratiam poenitentialem in se, aut in comparatione ad Deum, a quo datur, aut in comparatione ad Ecclesiam, in qua suscipitur. Si in comparatione ad unitatem Ecclesiae, sic quia unitas Ecclesiae consistit in fide et caritate, sive in gratia et veritate; sic est duplex peccatum, scilicet invidia fraternae gratiae, et impugnatio veritatis agnitae. Si in comparatione ad Deum dantem, quia [2] *universae viae ejus*, quantum ad justificationem, *maxime sunt* [3] *misericordia et veritas* [4]; sic est duplex peccatum,

1) Per quam fit rem. pecc. *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
2) Cum *pro* quia *ABCDEFGH et ed. Ven.*
3) Sint *ABDEFGH et ed. Ven.*
4) *Psal.* 24, 10.

unum, quod impugnat misericordiam, et hoc est desperatio, aliud quod impugnat justitiam, et hoc est impunitatis praesumtio. Si vero impugnat ipsam gratiam poenitentialem in se, vel secundum se, sic est duplex: quia gratia poenitentialis facit resilire a peccatis commissis, et praecavere a committendis. Contra primum est obstinatio mentis, contra secundum est impoenitentia finalis, secundum quod finalis impoenitentia dicitur propositum non poenitendi; sic enim est species peccati in Spiritum sanctum. Secundum autem quod finalis impoenitentia dicit continuationem peccati usque in finem, sic est sequela omnium mortalium, quae in hac vita non remittuntur, et maxime omnium specierum peccati in Spiritum sanctum. Et sic omne peccatum initium sumit a superbia, et consummationem sive finem habet in finali impoenitentia; in quam qui pervenerit [1]), corruit in gehennam, a qua quidem impoenitentia finali nullus peccans mortaliter potest liberari, nisi interveniat gratia mediatoris Christi; et ideo incarnationem ipsius desiderabat universitas salvandorum, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

1) Pervenit, *ABCDEFGH*.

QUARTA PARS,

IN QUA DE INCARNATIONE VERBI AGITUR.

Cap. I. De ratione, qua decuit Verbum Dei incarnari.

Postquam praedicta sunt aliqua de Trinitate Dei, de creatura mundi et corruptela peccati; restat nunc aliqua breviter dicere de incarnatione Verbi, per quod quidem Verbum incarnatum facta est salus et reparatio generis humani, non quia aliter Deus humanum genus salvare vel liberare non potuerit, sed quia nullus alius modus ita congruus et conveniens erat ipsi reparatori, et reparabili, et reparationi.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium effectivum rerum non poterat nec decuit esse nisi Deum [1]), et non minus sit, res conditas reparare, quam in esse producere, sicut non minus est bene esse, quam simpliciter esse, decentissimum fuit, rerum

1) Potuerit — decuerit *ABCDEFG et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

principium reparativum esse Deum summum; ut sicut omnia creaverat Deus per Verbum increatum, sic omnia repararet per Verbum incarnatum. Quoniam ergo Deus omnia fecit potenter et sapienter et optime sive benevolenter, decuit, ut sic repararet reparanda, quod suam potentiam, sapientiam et benevolentiam ostenderet. Quid autem potentius, quam conjungere extrema summe distantia in unam personam? Quid sapientius et congruentius, quam quod ad perfectionem totius universi fieret conjunctio primi et ultimi, Verbi scilicet Dei, quod est omnium principium, et humanae naturae, quae fuit ultima omnium creaturarum? Quid benevolentius, quam quod Dominus propter servi salutem accipiat *servi formam* [1]? Immo hoc tantae benignitatis est, ut nihil clementius, nihil amicabilius, nihil benignius cogitari possit. Convenientissimus ergo erat hic modus Deo reparatori, propter commendandam divinam potentiam, sapientiam et benevolentiam.

Rursus, quia homo cadens in culpam, averterat se, et recesserat a principio potentissimo, sapientissimo et benevolentissimo; ideo corruerat in infirmitatem, ignorantiam et malignitatem, ac per hoc de spirituali effectus carnalis, animalis et sensualis; et ideo ineptus erat ad divinam virtutem imitandam, ad lucem cognoscendam, ad bonitatem diligendam. Ad hoc igitur, quod homo ab isto statu repararetur,

1) Philipp. 2, 7.

congruentissimum fuit, ut ei condescenderet primum principium, reddendo se illi noscibile, amabile et imitabile. Et quia homo carnalis, animalis et sensualis non noverat, nec amabat, nec sequebatur, nisi sibi proportionalia et consimilia; ideo ad eripiendum hominem de hoc statu *Verbum caro factum est* [1]), ut ab homine, qui caro erat, et cognosci posset et amari et imitari, ac per hoc et homo Deum cognoscens et amans et imitans, remediaretur a morbo peccati.

Postremo, quia homo perfecte reparari non poterat, nisi recuperaret mentis innocentiam, Dei amicitiam et suam excellentiam, qua soli Deo suberat, et hoc non potuit [2]) fieri nisi per Deum in forma servi; ideo congruum fuit, Verbum incarnari. Excellentiam namque recuperare non poterat, nisi reparator esset Deus; quia si mera creatura, tunc homo esset subjectus merae creaturae, et sic non recuperaret statum prioris [3]) excellentiae. Amicitiam quoque Dei recuperare non poterat, nisi per mediatorem convenientem, qui manum posset ponere in utrumque, et utrique parti conformis esset, et utrique amicus; et ideo sicut similis Deo per divinitatem, sic similis homini per humanitatem. Innocentiam vero mentis recuperare non poterat, nisi dimissa culpa, quam dimittere non decebat divinam justitiam, nisi per satisfactionem condignam. Et

1) Joann. 1, 14.
2) Poterat *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
3) Prioris *om. ABCDEFGH et ed. Aug.*

quia satisfacere non poterat, nisi Deus pro toto humano genere, nec debebat nisi homo, qui peccaverat; ideo congruentissimum fuit, humanum genus reparari per Deum hominem, natum de genere Adae. Quoniam ergo excellentia recuperari non poterat, nisi per reparatorem excellentissimum; nec amicitia reformari poterat, nisi per mediatorem amicabilissimum; nec innocentia reacquiri poterat, nisi per satisfactorem sufficientissimum; excellentissimus autem reparator non est, nisi sit Deus; amicabilissimus mediator non est, nisi sit homo; sufficientissimus satisfactor non est, nisi sit Deus pariter et homo: congruissima fuit nostrae reparationi incarnatio Verbi, ut sicut genus humanum in esse exierat per Verbum increatum et in culpam ceciderat per verbum inspiratum [1]), sic a culpa resurgeret per Verbum incarnatum.

Cap. II. De incarnatione Verbi, quantum ad unionem naturarum.

Circa ipsum igitur Verbum incarnatum tria nobis consideranda occurrunt, scilicet unio naturarum, plenitudo charismatum, et perpessio passionum, propter redimendum genus humanum. Circa

1) *Scil. Satanae. — ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. et Ven. habent:* et in culpam ceciderat deserendo verbum inspiratum; *male.*

naturarum unionem haec tria consideranda sunt ad intelligendum incarnationis mysterium, scilicet opus, modus et tempus. De opere autem incarnationis haec tenenda sunt secundum fidem Christianam, scilicet quod incarnatio est operatio [1]) Trinitatis, per quam [2]) fit assumptio carnis a divinitate, et unio divinitatis cum carne; ita quod assumptio non tantum est carnis sensibilis, sed etiam spiritus rationalis secundum potentiam vegetandi, sentiendi et intelligendi; ita etiam quod unio non fit in unitate naturae sed personae, non humanae sed divinae, non assumptae sed assumentis, non personae cujuslibet, sed personae solius Verbi, in qua tanta fit unio, ut quidquid dicitur de filio Dei, dicatur de filio hominis, et econverso, his tantum [3]) exceptis, in quibus exprimitur unio, vel clauditur negatio.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia incarnationis opus non solum est a primo principio inquantum est effectivum in producendo, verum etiam inquantum reparativum remediando, satisfaciendo et reconciliando. Quoniam ergo incarnatio inquantum dicit aliquem effectum, est a primo principio, quod omnia facit, ratione summae virtutis; et summa virtus [4]) et operatio unita est

1) Operatio, *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*; opus, *ed. Rom.*
2) *Scil. operationem.*
3) *Ita ACEGH et ed. Ven.*; tamen *ed. Rom.*
4) *Ita ed. Ven. Plures codd. et editt. (e. g. Rom.) male habent:* substantia virtus *pro* summa virtus.

et indivisa omnimode in tribus personis; hinc est, quod necesse est incarnationis operationem a tota Trinitate emanare [1]. Quia vero est a primo principio inquantum est reparativum remediando, et totum genus humanum lapsum fuerat et vitiatum, non solum ratione animae, verum etiam et carnis; hinc est, quod necesse fuit, quod totum assumeretur, ut totum curaretur. Et quoniam nobis magis nota est pars carnis, et magis a Deo distat, ut expressior fiat nominatio, et major exprimatur humiliatio, et profundior explicetur dignatio; hinc est, quod opus istud non inanimatio [2], sed incarnatio nominatur.

Rursus, quia cum sit a primo principio inquantum est reparativum satisfaciendo, et satisfactio non fit, nisi ab eo, qui debet et potest, et non debet nisi homo, nec potest nisi Deus; oportuit quod in satisfactione simul esset concursus utriusque naturae, divinae scilicet et humanae. Et quia impossibile est, quod divina natura concurrat cum alia, sicut pars ad constitutionem tertii, nec quod ipsa transeat in aliam naturam, nec alia natura transeat in ipsam, propter simplicitatem et immutabilitatem ipsius perfectissimam; hinc est, quod deitas et humanitas non uniuntur in unitate naturae, nec accidentis, uniuntur igitur in unitate personae et hypostasis. Et quoniam divina natura in nullo supposito potest subsistere,

1) Manare, *ABCDEF.*
2) Animatio, *ABCEFG et editt. Aug. Nor. Ven.*

praeterquam in propria hypostasi; ideo unio illa non potest esse in hypostasi seu persona hominis, sed Dei; ac per hoc per illam unionem primum principium in una suarum hypostasum fecit seipsum suppositum humanae naturae; et ita una tantum est ibi personalitas et unitas personalis, ex parte scilicet assumentis.

Postremo, quia est a primo principio, ut est reparativum reconciliando, et reconcilians est mediator, mediatio autem proprie convenit Dei filio, ideo et incarnatio. Mediatoris namque est, esse medium inter hominem et Deum, ad reducendum hominem ad divinam cognitionem, ad divinam conformitatem et ad divinam filiationem. Nullum autem decet magis esse medium quam personam, quae producit et producitur, quae est media trium personarum. Nullumque magis decet reducere hominem ad divinam cognitionem, quam Verbum, quo se Pater declarat, quod est unibile carni, sicut et verbum voci. Nullumque magis decet reducere ad divinam conformitatem, quam eum, qui est imago Patris, nullumque magis decet ad filiationem adoptivam reducere [1], quam filium naturalem; ac per hoc nullum magis decet fieri filium hominis, quam ipsum filium Dei.

Quoniam igitur idem omnino est filius hominis et Dei, ratione incarnationis, et quaecunque uni et eidem sunt eadem, inter se sunt eadem; hinc est,

1) Reducere *om.* *ABCDH*.

quod necessario fit communicatio idiomatum, nisi sit vocabulum, in quo aliqua repugnantia includatur, sicut sunt ista [1]), in quibus includitur respectus unionis unius naturae ad alteram; sicut unire, incarnari, assumere et assumi, vel negatio alicujus, cujus oppositum alteri competit, sicut incipere esse, creari [2]) et consimilia, in quibus instantia fertur contra regulam praehabitam, propter causam praedictam.

Cap. III. De incarnatione, quantum ad modum.

De modo incarnationis hoc tenendum est, quod Angelo nunciante Virgini mysterium incarnationis perficiendum in ipsa, Virgo credidit, appetiit et consensit; Spiritus sanctus in eam supervenit ad sanctificandum et foecundandum, cujus virtute Virgo concepit Dei filium, quem virgo peperit, et post partum virgo permansit [3]). Concepit autem non solum carnem, verumetiam carnem animatam et Verbo unitam, nulli peccato obnoxiam, sed omnino sanctam et immaculatam, ratione cujus mater Dei dicitur, et est dulcissima Virgo Maria.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec

1) Illa, *ABCDFG*.
2) Incipere esse, creari, *ita editt. Arg. Aug. Ven.;* incipere, esse, creare, *ed. Rom.*
3) *Luc.* 1, 26 sqq.

est: quia incarnatio est opus manans a primo principio, inquantum est reparativum modo congruentissimo, modo communissimo, et modo completissimo (decet enim ejus sapientiam operari congrue, decet ejus largitatem operari communiter, et virtutem operari perfecte), quoniam ergo incarnatio [1] est a primo principio reparante, modo congruentissimo, et congruus modus est, quod medicina ex opposito respondeat morbo, et reparatio lapsui, et remedium nocumento. Cum ergo genus humanum lapsum fuerit per diabolicam suggestionem, et per consensum mulieris deceptae, et per [2] generationem concupiscentialem, transfundentem originale [3] in prolem; oportuit, quod e contrario hic esset Angelus bonus, suadens bonum, et Virgo credens et consentiens in bonum suasum, et caritas Spiritus sancti sanctificans et foecundans ad conceptum immaculatum, ut sic contraria contrariis curarentur. Ac per hoc sicut mulier per diabolum decepta, et per virum concupiscibiliter [4] cognita et corrupta, transfudit in omnes culpam, morbum et mortem, sic mulier per Angelum erudita, et per Spiritum sanctum sanctificata et foecundata, absque omni corruptione, tam mentis quam corporis, prolem generaret, quae omnibus ad ipsam venientibus daret gratiam, sanitatem et vitam.

1) Incarnatio *om. ABDFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
2) Per *add. ABDEFGH et ed. Ven.*
3) Peccatum *add. ADEG.*
4) Concupiscentialiter, *BCDEF et ed. Ven.*

Rursus, quia incarnatio est a primo principio reparante modo communissimo (nam per Verbum incarnatum reparatur lapsus hominum et angelorum, utpote coelestium et terrestrium, et hominum lapsus reparatur secundum utrumque sexum); ut medicamentum sit commune omnibus, decentissimum fuit, quod ad incarnationis mysterium fieret concursus Angeli, mulieris et viri. Angeli, ut denunciantis; mulieris Virginis, ut concipientis; viri vero, ut conceptae prolis. Ut sic Angelus Gabriel esset nuncius Patris aeterni; Virgo immaculata esset templum Spiritus sancti; proles concepta esset ipsa persona Verbi; ac per hoc in communi reparatione omnium communis fieret concursus trium de triplici hierarchia, scilicet divina, angelica et humana, ad insinuandum non solum Trinitatem Dei, verum etiam generalitatem beneficii, et liberalitatem reparatoris summi. Et quoniam liberalitas Spiritui sancto appropriatur, et sanctificatio Virginis, in qua peracta fuit Verbi conceptio; hinc est, quod licet opus illud sit a tota Trinitate, per appropriationem tamen dicitur Virgo concepisse de Spiritu sancto.

Postremo, quoniam est a primo principio reparante modo completissimo; hinc est, quod in conceptione completio debita fuit in prole, fuit in conceptu, fuit et in virtute concipiente. Et [1]) quia completio debita debuit esse in prole; hinc est, quod in instanti conceptionis non tantum fuit seminis

1) Et *om. ABCDEFGH et ed. Ven.*

decisio, verum etiam consolidatio, configuratio, vivificatio per animam, et deificatio per deitatem unitam; ut sic Virgo Dei filium vere conciperet per unionem carnis ad deitatem, mediante spiritu rationali, per quem tanquam per medium congruentiae, caro erat idonea ad unionem. Quia vero completio debita debuit esse in conceptu, cum ex quatuor modis tres modi producendi hominem praecessissent: primus nec de viro nec de muliere, sicut in Adam, secundus de viro sine muliere, sicut in Eva, tertius de muliere et viro, sicut in omnibus concupiscibiliter natis; decuit ad complementum universi quartum modum introduci, qui scilicet esset de muliere, sine semine virili, per virtutem summi operatoris. Quia vero completio debita debuit esse in virtute; hinc est, quod in conceptione filii Dei simul concurrit virtus innata, virtus infusa, et virtus increata. Virtus innata materiam praeparavit, virtus infusa purificando segregavit, virtus increata subito perfecit, quod non poterat a virtute creata nisi successive fieri. Et sic beatissima Virgo Maria mater fuit completissimo modo, ipsum Dei filium concipiendo absque viro, foecundante Spiritu sancto. Et quia [1]) in mente Virginis amor Spiritus sancti singulariter ardebat; ideo in carne ejus virtus Spiritus sancti miracula faciebat, gratia scilicet partim excitante, et partim adjuvante, et partim

1) Quia enim, *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

elevante naturam, juxta quod conceptus ille mirabilis exigebat.

Cap. IV. De incarnatione, quantum ad plenitudinem temporum.

De tempore vero incarnationis hoc tenendum est, quod licet Deus in principio potuerit incarnari, noluit tamen nisi in fine saeculorum, praecedente lege naturae et lege figurae, post Patriarchas et Prophetas, quibus et per quos fuit incarnatio repromissa. Post quos incarnari dignatus est, tanquam in fine temporum et plenitudine, juxta quod dicit Apostolus: *at ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret* [1]).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum [2]) haec est: quia incarnatio est opus primi principii reparantis, juxta quod decet et convenit secundum libertatem arbitrii, secundum sublimitatem remedii, et secundum integritatem universi. Nam sapientissimus artifex in agendo omnia haec attendit. Quoniam ergo libertas arbitrii hoc requirit, ut ad nihil trahatur invita; sic debuit Deus genus humanum reparare, ut salutem inveniret, qui vellet quaerere

1) Gal. 4, 4.
2) *Ita ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.;* horum *ed. Rom.*

Salvatorem, qui vero nollet quaerere Salvatorem, nec salutem per consequens inveniret. Nullus autem quaerit medicum, nisi recognoscat morbum; nullus quaerit doctorem, nisi recognoscat se ignorantem; nullus quaerit adjutorem, nisi recognoscat se impotentem. Quia igitur homo in principio sui lapsus adhuc superbiebat de scientia et virtute; ideo praemisit Deus tempus legis naturae, in quo convinceretur de ignorantia. Et post, cognita ignorantia, sed permanente superbia de virtute, qua dicebant: „non deest, qui faciat, sed deest qui jubeat", addidit legem praeceptis moralibus erudientem, et caeremonialibus aggravantem; ut habita scientia et cognita impotentia, confugeret homo ad divinam misericordiam et gratiam postulandam, quae data est nobis in adventu Christi; ideo post legem naturae et scripturae subsequi debuit incarnatio Verbi.

Rursus, quoniam sublimitas remedii requirit, ut credatur fide firmissima, et ametur caritate ardentissima, tanquam mysterium secretissimum et saluberrimum; ideo congruentissimum fuit, ut ante Christi adventum praeirent multa testimonia Prophetarum, tam explicita in verbis, quam implicita in figuris, ut multis et firmis testimoniis, quod erat secretum, fieret certum et indubitabile ad credendum; praeirent etiam multiplicia promissa et ardentissima desideria, ut promissum beneficium expectaretur, expectatum differetur, dilatum amplius desideraretur, et diu desideratum ferventius amare-

tur, et amatum [1]) gratiosius susciperetur, et susceptum solicitius servaretur.

Postremo, quoniam integritas et perfectio universi requirit, ut universa sint ordinata quantum ad loca et quantum ad tempora [2]), et hoc opus, scilicet incarnationis, erat perfectissimum inter omnia opera divina, et processus debet esse ab imperfecto ad perfectum, et non econverso; hinc est, quod opus illud debuit fieri in fine temporum, ut sicut primus homo, qui erat totius mundi sensibilis ornamentum, ultimo fuerat conditus, scilicet sexto die ad totius [3]) completionem, sic secundus homo totius mundi reparati complementum, in quo primum principium conjungitur cum ultimo, scilicet Deus cum limo, fieret in fine temporum, hoc est in sexta aetate, quae est aetas apta ad exercitium sapientiae, et ad enervationem concupiscentiae, et ad transitum a statu turbinis ad quietem; quae omnia competunt sextae aetati decursus mundi propter incarnationem filii Dei.

Quoniam ergo adventus Christi fuit in tempore legis gratiae, et in exhibitione misericordiae repromissae, et in principio aetatis sextae, et haec omnia dicunt plenitudinem (quia lex gratiae implet legem scripturae, et solutio promissi implet promissionem, et sexta aetas ratione perfectionis senarii

1) Amatum *et infra* susceptum *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
2) Quantum *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
3) Totius mundi *ABCDFGH et ed. Ven.*

sonat in plenitudinem); hinc est, quod in adventu filii Dei dicitur esse plenitudo temporum, non propter hoc, quod in ejus adventu tempus finiatur, sed quia temporalia mysteria impleantur. Sicut autem Christus non debuit venire in principio temporis, quia adventus ejus nimis fuisset festinus; sic nec debuit [1]) differre usque in finem ultimum, quia tunc nimium esset tardus. Decebat enim Salvatorem inter tempus morbi et tempus judicii introducere [2]) tempus remedii. Decebat mediatorem quaedam suorum membrorum praecedere, quaedam sequi. Decebat ductorem perfectum tunc se ostendere, cum esset opportunitas currendi ad bravium, et hoc est in fine temporum, et citra terminum, et in approximatione ad finale judicium; ut per timorem judicii stimulati, et per spem praemii attracti, et per perfectionem exempli animati vigorose et perfecte sequamur ducem *de virtute in virtutem* [3]), usque quo perveniamus *ad bravium felicitatis aeternae* [4]).

Cap. V. De plenitudine gratiae Christi quantum ad charismata in affectu.

Postquam innotuit nobis Verbum incarnatum, quantum ad unionem naturarum, considerandum est

1) Debuit *om. ABCDEFGH et ed. Ven.*
2) In medio introducere *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.;* Decebat enim salvatorem venire inter tempus morbi et tempus judicii, ut in medio introduceretur tempus remedii, *ed. Ven.*
3) *Psal.* 83, 8. 4) *Philipp.* 3, 14.

quantum ad plenitudinem charismatum spiritualium. Circa quae primo consideranda est plenitudo gratiae in affectu, deinde plenitudo sapientiae in intellectu, et postremo plenitudo meriti in opere et effectu. De plenitudine igitur gratiae in affectu in Christo hoc tenendum est [1], quod in Christo a sui conceptione fuit plenitudo omnis gratiae quantum ad gratiam singularis personae, quantum ad gratiam capitis, et quantum ad gratiam unionis, ita, quod per gratiam singularis personae habuit omnis culpae immunitatem, et quantum ad actum et quantum ad posse, quia nec peccavit, nec peccatum potuit habere. Per gratiam [2] unionis dignus est non tantum felicitate gloriae, verum etiam adoratione latriae, quae est cultus reverentiae soli Deo debitae. Per gratiam vero capitis influit motum et sensum in universos, qui ad eum accedunt, vel per fidem rectam, vel per fidei sacramenta, sive adventum ejus praecesserint, sive fuerint subsecuti. Nam turbae, quae praeibant et quae sequebantur [3], clamabant: *Osanna filio David* [4]).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparatio est operatio primi principii, ita quod ab ipso manat secundum liberalitatem, et ad ipsum reducit [5] secundum conformitatem; ideo

1) Haec tenenda sunt *ACDEG et editt. Arg. Nor. Ven.*
2) Autem *add. ABCDEG et editt. Arg. Aug. Nor.*
3) Nam qui praeibant, et qui seq. *ABCD et editt. Arg. Aug. Ven.*
4) *Matth.* 21, 9.
5) Reformat *AC et ed. Ven.*

oportet, quod fiat per gratiam et deiformitatem. Gratia enim et manat a Deo liberaliter, et reddit hominem deiformem. Quoniam ergo reparativum principium per gratiam reparat, et omnis res plenius et perfectius est in suo fonte et origine, quam alibi; necesse est, quod in principio nostro reparativo, scilicet Christo Domino, fuerit omnis gratiae plenitudo. Et quoniam reparativum principium in reparando non tantum tenet rationem principii, verum etiam medii et extremi, extremi quidem in satisfaciendo, medii in reconciliando, et principii in superfluendo; ideo necesse est, quod in Christo fuerit plenitudo gratiae, ratione extremi satisfacientis, medii reconciliantis, et principii superinfluentis. Quoniam igitur extremum ad satisfaciendum idoneum, necesse est esse Deo placens, ac per hoc ab omni peccato perfecte immune, et hoc non potest esse nisi per donum divinae gratiae in aliquo homine; necesse fuit ponere in Christo gratiam ipsam sanctificantem et confirmantem, quam vocamus gratiam singularis personae.

Rursus, quoniam medium ad reconciliandum conveniens non est, nisi habeat in se utramque naturam, superiorem et inferiorem, scilicet [1]) adorabilem et adorantem, et hoc nullo modo fieri potest, nisi per summe dignativam et gratuitam unionem; ideo necesse est in Christo ponere gratiam super omnem gratiam, et omnimoda reverentia

1) Scilicet *om. ABCDEGH et edit. Arg. Aug. Nor.*

venerandam, quam vocamus gratiam unionis, ratione cujus Christus homo *est super omnia benedictus Deus* [1]), et ideo cultu latriae venerandus.

Postremo, quia principium ad influendum efficax non est, nisi habeat in se plenitudinem fontalem et originalem, quae non tantum est plenitudo sufficientiae, sed etiam superabundantiae; ideo necesse est Verbum incarnatum esse *plenum gratiae et veritatis* [2]), ita quod de plenitudine ejus accipere valeant universi justi, sicut universa membra a capite recipiunt influentiam motus et sensus. Et propter hoc vocatur haec gratia gratia capitis, pro eo quod sicut caput habet in se sensuum plenitudinem, et ceteris membris est conforme ceterisque praesidet, ac ceteris beneficium praestat influentiae, quae ipsi capiti connectuntur, sic Christus habens in se gratiam superabundantem, et nobis consimilis in natura, prae ceteris sanctus et justus, ceteris, qui ad ipsum accedunt, praestat beneficium gratiae et spiritus, per quae fit sensus et motus in spiritualibus.

Et quoniam ad ipsum accedere est per fidem, vel per fidei sacramentum, et fides Christi eadem est in praeteritis, praesentibus et futuris; ideo ratio influendi in Christo ponitur respectu omnium tam praeteritorum, quam praesentium, quam etiam futurorum in Christum credentium, et in ipso [3]) renatorum, qui per fidem copulantur Christo, et per

1) *Rom.* 9. 5. 2) *Joan.* 1, 14.
3) Ipso *ABCFGH et ed. Ven.;* Christo *ed. Rom.*

gratiam influentem fiunt membra Christi et *templa Spiritus sancti*[1], ac per hoc filii Dei patris, connexi ad invicem per indissolubile[2] vinculum caritatis, quod sicut distantia locorum non dividitur, sic nec diuturnitate temporum separatur; ac per hoc omnes justi, ubicunque sint, et quandocunque fuerint, unum efficiunt corpus Christi mysticum, sensum et motum suscipiendo ab uno capite influente, secundum fontalem, radicalem et originalem plenitudinem omnis gratiae in Christo[3] habitantis sicut in fonte.

Cap. VI. De plenitudine sapientiae Christi in intellectu.

De plenitudine vero sapientiae Christi in intellectu hoc tenendum est, quod in Verbo incarnato, Christo scilicet Domino nostro, fuit omnis sapientiae plenitudo, non solum quantum ad cognita, verum etiam quoad cognoscendi modos et differentias. In Christo namque fuit cognitio sempiternalis ex parte deitatis, cognitio sensibilis ex parte sensualitatis et carnis, cognitio scientialis ex parte mentis et spiritus. Et haec fuit triplex, quaedam scilicet per naturam, quaedam per gratiam, et quaedam per

1) 1 *Cor.* 6, 19.
2) Indivisibile *ABCEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
3) In isto *ABCDEFH et editt. Arg. Aug. Nor.*; in ipso *ed. Ven.*

gloriam. Unde sapientiam habuit, et ut Deus et ut homo, et ut comprehensor et ut viator, et ut illuminatus [1]) per gratiam et ut recte formatus per naturam; et ita in universo fuerunt in Christo quinque modi cognoscendi. Primus est secundum divinam naturam, et hoc modo cognovit omnia actualia et potentialia, finita et infinita, cognitione actuali et comprehensiva. Secundus est per gloriam, et hoc modo cognovit omnia actualia et finita, cognitione actuali et comprehensiva, infinita vero, cognitione habituali vel excessiva. Tertius per gratiam, et hoc modo cognovit omnia spectantia ad humani generis redemptionem. Quartus est secundum naturam integram, cujusmodi fuit in Adam, et hoc modo cognovit omnia, quae spectant ad universi constitutionem. Quintus est secundum sensibilem experientiam, et hoc modo cognovit omnia [2]), quae veniunt ad organa sensuum, secundum quem modum dicitur, quod *didicit ex his, quae passus est, obedientiam* [3]).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut reparativi principii est, nos reparare per liberalissimam gratiam, sic etiam per providentissimam sapientiam. Quod enim secundum ordinem sapientiae conditum fuerat [4]), non potest absque luce et ordine sapientiae reparari; et ideo

1) Illuminans *ed. Nor.*; illuminator *ed. Aug.*
2) Ea *ABCEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*
3) *Hebr.* 5, 8.
4) Fuit *ABCDEFGH et ed. Ven.*

sicut Christus debuit esse immunis ab omni culpa, sic elongatus debuit esse ab omni ignorantia, ac per hoc totaliter repletus supernae sapientiae luce et circumfulgentia. Quapropter cognitionem perfectam habuit secundum utramque naturam, et potentiam cognoscitivam, et secundum omnium [1]) rerum existentiam. Quia ergo res habent esse in aeterna arte, et in humana mente, et in proprio genere; necesse fuit Christum habere hanc triformem rerum cognitionem. Quia vero res dupliciter potest cognosci in arte, scilicet vel ab ipso artifice, vel ab alio contemplante artem; similiter habet dupliciter cognosci in mente, (etiam praeter acquisitionem, quae Christo non competit propter imperfectionem), scilicet vel secundum habitum innatum, vel secundum habitum infusum; hinc est, quod necessarium fuit ad perfectam sapientiae plenitudinem, quinque modos praedictos reperiri in Christo Deo et homine, ut in arte aeterna cognosceret res, et per naturam deitatis et per gloriam comprehensionis, in mente autem sua per habitum naturalem et innatum, sicut cognoverunt Adam [2]) et Angeli, et per habitum gratuitum et infusum, sicut Sancti Dei per Spiritum sanctum illuminati; in proprio vero genere cognosceret via sensus et memoriae et experientiae, quae in nobis facit rem

1) Omnem *ABCDEFGH.*
2) Et Eva *post* Adam *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

incognitam cognosci, in Christo vero rem cognitam secundum unum modum, cognosci fecit secundum alium modum. Quoniam autem divina substantia virtus et operatio est immensa; hinc est, quod secundum primum modum, qui est per naturam deitatis, infinita actualiter comprehendit, quodam enim ineffabili modo summe infinito omnis infinitas est finita. Quia vero creaturae quantumcunque sublimatae finita est substantia, virtus et operatio, ita tamen quod mens humana non quiescit, nisi in bono infinito, nec tamen illud proprie comprehendit, quia infinitum non comprehenditur a finito, accepta comprehensione proprie; hinc est, quod quantum ad secundum modum cognoscendi, anima Christi per gloriam comprehensionis capit quantumcunque potest capere natura finita per bonum infinitum beatificata, cui est summe unita; ac per hoc ad finita se extendit actualiter comprehendendo, ad infinita vero habitualiter, vel etiam excedendo. Non enim potest anima Christi aequari Verbo, nec in scientia, nec in aliquo alio. Rursus, quia gratia maxime respicit opus reparationis; hinc est, quod secundum tertium modum cognoscendi per gratiam perfectissimam, cognovit Christus omnia, quae spectant ad reparationem nostram, longe excellentius et melius, quam aliquis Prophetarum vel etiam Angelorum. Amplius, quia natura hominis bene instituta, nata erat omnibus creaturis praeesse, et ipsas nosse tanquam eas, quae debeant sibi servire, sicut

patuit in primi hominis conditione; hinc est, quod quantum ad quartum modum cognoscendi, cognovit Christus omnia, quae spectant ad mundanam machinam construendam, longe excellentius quam Adam. Postremo, quia sensus non est perceptivus rerum, nisi ad objecti praesentiam; hinc est, quod secundum cognitionem sensitivam non simul cognoscebat omnia, sed modo haec, modo illa, juxta quod opportunum erat ad reparationem humani generis faciendam.

Cap. VII. De plenitudine meriti Christi in effectu.

De plenitudine autem meriti Christi hoc tenendum est, quod in Christo Domino fuit omnis meriti perfectio et plenitudo. Primo quantum ad eum, qui merebatur, quia non tantum fuit [1] homo, verum etiam Deus. Secundo quantum ad tempus, in quo merebatur, quia ab instanti conceptionis suae [2] usque ad horam mortis suae. Tertio quantum ad id, per quod merebatur, quia per perfectissimum habitum caritatis, et perfectissimum exercitium virtutis in orando, in agendo et in patiendo. Quarto quantum ad eum, cui merebatur, quia non tantum sibi, verum etiam nobis, immo omnibus justis. Quinto quantum ad illud, quod merebatur nobis,

1) Erat *ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Ven.*
2) Suae *bis om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

quia non tantum gloriam, verum etiam gratiam et veniam, et non tantum gloriam spiritus, sed etiam stolam carnis, et apertionem januae coelestis. Sexto quantum ad id, quod merebatur sibi, quia licet non mereretur [1]) glorificationem mentis, quam jam habebat, merebatur tamen glorificationem corporis, et accelerationem resurrectionis, et clarificationem sui nominis, et dignitatem judiciariae potestatis. Septimo quantum ad modum, quo merebatur. Cum enim tripliciter dicatur aliquis mereri, vel de indebito faciendo debitum, vel de debito faciendo magis debitum, vel de debito uno modo, faciendo debitum alio modo; omnibus his modis meruit nobis, tertio tantum modo meruit sibi, faciente hoc plenitudine gratiae Spiritus sancti, per quam Christus simul erat beatus, et in statu merendi; ita quod super ejus meritum omnia merita nostra habent fundari.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum [2]) haec est: quia cum in principio reparativo, Christo scilicet Domino nostro, necessaria fuerit plenitudo gratiae et sapientiae, quae sunt nobis origo recte et sancte vivendi; necesse est, quod in Christo fuerit plenitudo et perfectio omnis meriti, secundum omnem modum plenitudinis. Quia enim in Christo fuit plenitudo gratiae unionis, per quam erat Deus

1) Sibi *post* mereretur *om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
2) *Ita ABCDEFGH et ed. Ven.;* horum *ed. Rom.*

ab instanti conceptionis, habens gloriam comprehensionis et motum liberi arbitrii; hinc est, quod necessario fuit in Christo perfectio meriti, et quantum ad excellentissimam dignitatem merentis, et quantum ad celerrimam opportunitatem temporis. Rursus, quia fuit in eo plenitudo gratiae singularis personae, per quam habuit firmam [1] caritatem et omnes virtutes perfectas, quantum ad habitus et exercitia; necesse fuit, quod in eo esset plenitudo meriti, quantum ad id, per quod contingit mereri, cujusmodi est radix caritatis, et actus multiplicis virtutis. Amplius, quia fuit in eo plenitudo gratiae capitis, per quam plenissimam habuit influentiam in membra sua; hinc est, quod plenitudinem habuit meriti, non tantum respectu sui, sed etiam respectu nostri, quibus sicut omnia spiritualia, quae habemus, influit ratione deitatis, sic meruit ratione assumptae humanitatis, sive sint bona status praesentis, sive aeternae felicitatis. Postremo, quia tantorum charismatum plenitudo necessario ponebat in Christo summam et perfectam felicitatem, secundum sui partem superiorem, licet dispensative propter nos esset in statu viae; hinc est, quod perfectionem habuit meriti, quantum ad id, quod meruit sibi; quia non gloriam et beatitudinem animae concreatam, quae naturaliter in ipso omne meritum anteibat, sed solum illa, cum quibus status viae stare non poterat, sicut stolam carnis cum glorificatione

1) Firmissimam *ADEFGH et editt. Arg. Nor. Ven.*

suae excellentissimae dignitatis; hinc est, quod perfectionem habuit meriti, quantum ad modum merendi. Quia enim in ipso ab instanti conceptionis fuit perfectissima plenitudo, statim omnia meruit, quae potuit mereri respectu sui; ac per hoc de debito uno modo, facere potuit debitum alio modo; de indebito autem debitum, vel de debito magis debitum facere non potuit sibi, quia nullo modo potuit in sanctitate proficere, cum a principio esset sanctissimus; fecit tamen hoc nobis, qui merito ipsius justificamur per gratiam, et proficimus in justitia, et per aeternam gloriam coronamur. Ac per hoc in merito Christi radicata sunt omnia merita nostra, sive satisfactoria poenae, sive meritoria vitae aeternae; quia nec ab offensa summi boni digni sumus absolvi, nec immensitatem aeterni praemii, quae Deus est, digni sumus lucrari, nisi per meritum hominis Dei, cui dicere possumus et debemus: *omnia opera nostra operatus es in nobis Domine* [1]. Ipse, inquam, est Dominus, cui Propheta dixit: *dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges* [2].

Cap. VIII. De passione Christi, inquantum ad statum patientis.

Postquam circa Verbum incarnatum considerata est unio naturarum, considerata est nihilominus

1) *Isai.* 26, 12. 2) *Psal.* 15, 8.

plenitudo charismatum, deinde consideranda est tolerantia passionum. Circa quam considerandus est status patientis, et modus patiendi, et exitus passionis. De statu vero patientis haec tenenda sunt, scilicet, quod Christus assumpsit non tantum humanam naturam, sed etiam defectus circa naturam. Assumpsit enim poenalitates corporales, ut famem, sitim et lassitudinem. Assumpsit et spirituales, ut tristitiam, gemitum et timorem. Nec tamen omnes corporales assumpsit, sicut sunt defectus aegritudinum corporalium multiformium. Nec omnes spirituales, sicut sunt ignorantia et rebelliones carnis ad spiritum. Nec qualitercunque, quia sic necessitatem patiendi suscepit, ut tamen nihil pati posset invite, nec secundum voluntatem divinitatis, nec secundum voluntatem rationis, licet passio fuerit contra voluntatem sensualitatis et carnis, sicut exprimit oratio Salvatoris, quae dicit: *non sicut ego volo, sed sicut tu vis* [1]).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum principium reparativum in reconciliando necessario habeat mediatoris officium; ideo necesse est, quod habeat convenientiam cum utroque extremorum non solum quantum ad naturam, verum etiam quantum ad ea, quae sunt circa naturam. Quoniam ergo Deus est justus et beatus, impassibilis et immortalis, homo vero lapsus est peccator et miser, passibilis et mortalis; necesse

1) *Matth.* 26, 39.

fuit mediatorem Dei et hominum, ut posset hominem reducere ad Deum, cum Deo communicare in justitia et beatitudine, cum homine vero in passibilitate et mortalitate; ut sic habendo mortalitatem transeuntem, et beatitudinem permanentem, hominem reduceret de praesenti miseria ad vitam beatam. Sicut econtra angelus malus, habendo immortalitatem cum miseria et injustitia, fuit mediator faciens cadere in culpam et miseriam per suggestionem suam. Quoniam ergo Christus mediator debuit habere innocentiam et beatitudinem fruitionis, cum mortalitate et passibilitate; hinc est, quod simul debuit esse viator et comprehensor. De omni enim statu aliquid habuit in se, secundum quod dicitur, assumpsisse de statu innocentiae peccati immunitatem, de statu naturae lapsae mortalitatem, de statu vero gloriae beatitudinem fruitionis perfectae.

Rursus, quoniam poenalitates vitiosae, sicut sunt illa quatuor propter peccatum originale [1]) inflicta, scilicet ignorantia, infirmitas, malitia et concupiscentia, stare non possunt cum perfectissima innocentia; hinc est, quod has nec assumere debuit, nec assumpsit. Quia vero poenae, quae sunt exercitativae virtutis perfectae, et testificativae humanitatis verae non simulatae, potissimae illae sunt, quae respiciunt nostram naturam in communi, sicut fames et sitis in absentia alimenti, tristitia et timor

1) *Ita ABCEFGH et editt. Nor. Arg. Aug. Ven.;* mortale *ed. Rom.*

in praesentia nocumenti; hinc est, quod illas debuit assumere, et assumpsit.

Postremo, quia nullus innocens debet invitus aliquam poenam sustinere, quia hoc esset contra ordinem divinae justitiae, nullus etiam mortalis vult mori et pati, secundum appetitum naturae, quia naturaliter refugit mortem; hinc est, quod Christus debuit habere hujusmodi poenalitates, sic tamen, ut nihil posset pati invite secundum rationem, non solum propter beatitudinem et deitatem omnipotentem sibi unitam, per quam poterat repellere omnia, sed etiam propter perfectissimam innocentiam, qua secundum ordinem naturalis justitiae nihil permittitur pati invite; sic etiam pateretur, ut etiam hoc esset contra naturalem inclinationem et appetitum naturae, qui est in sensualitate et carne. Et hinc est, quod Christus orans secundum rationem, voluntatem carnis exprimebat, quae [1]) passionem refugiebat, cum dicebat: *transeat a me calix iste* [2]); voluntatem [3]) rationis voluntati Patris conformabat, et appetitui carnis praeponebat, cum dicebat: *non mea voluntas, sed tua fiat.* Et sic una voluntas non erat alteri contraria; quia secundum voluntatem divinam, quod justum erat, voluit, secundum voluntatem rationis justitiae consensit, sed secundum voluntatem carnis poenam recusavit, sed tamen justitiam non

1) Qua *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Ven.*
2) *Matth.* 26, 39.
3) Tamen *add. ABCEH.*

accusavit. Et sic unaquaeque voluntas, quod suum erat, operabatur, et quod ad se pertinebat, sequebatur, voluntas scilicet divina justitiam, voluntas rationalis obedientiam, voluntas carnis naturam; ac per hoc non erat in Christo colluctatio et pugna, sed pacata ordinatio et tranquillitas ordinata.

Cap. IX. De passione Christi, quantum ad modum patiendi.

De modo autem patiendi hoc tenendum est, quod Christus passus est passione generalissima, passione acerbissima, passione ignominiosissima, passione interemptoria, sed vivificativa. Passione, inquam, generalissima, quantum ad naturam humanam, non solum secundum omnia membra corporis principalia, verum etiam secundum omnem animae potentiam, licet nihil pati posset secundum divinam naturam. Passus est etiam passione acerbissima, quia non solum dolendo, ut patiens per vulnera, sed etiam condolendo, ut compatiens propter nostra delicta. Passus est etiam passione ignominiosissima, et propter patibulum crucis, quae erat supplicium pessimorum, et propter consortium iniquorum, videlicet latronum, *cum quibus fuit deputatus* [1]. Passus est etiam passione interemptoria, per separationem animae a corpore, salva tamen unione

1) *Isai.* 53, 12.

utriusque cum deitate. Anathema enim est, qui dicit, Dei filium naturam, quam semel assumpsit, aliquando reliquisse.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium, sicut ordinate produxit, sic et ordinate reparare debuit genus humanum. Sic igitur reparare debet, ut salva sit libertas arbitrii, salvus sit nihilominus honor Dei, salvus sit etiam ordo regiminis universi. Quia ergo reparare debuit, salva libertate arbitrii, reparavit dando exemplum efficacissimum; exemplum autem illud efficacissimum est, quod invitat et informat hominem ad culmen virtutum. Nihil autem magis informat hominem ad virtutem, quam exemplum tolerandi mortem, propter justitiam et obedientiam divinam, mortem, inquam, non quamcunque, sed poenalissimam. Nihil vero magis incitat, quam tanta benignitas, qua pro nobis altissimus Dei filius absque nostris meritis, immo cum multis nostris demeritis, posuit animam suam; quae benignitas tanto major ostenditur, quanto pro nobis graviora et abjectiora pati voluit Deus. *Qui enim proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quo modo non etiam cum illo omnia nobis donavit* [1])? Ex quo invitamur ad ipsum amandum, et amatum imitandum.

Rursus, quia reparare debuit salvo honore Dei, ideo reparavit offerendo obsequium satisfac-

1) *Rom.* 8, 32.

torium [1]. Est autem satisfacere, honorem Deo debitum rependere. Honor autem Deo subtractus per superbiam et inobedientiam, respectu rei, ad quam homo astringitur, nullo modo melius restituitur, quam per humiliationem et obedientiam ad eam rem, ad quam nullatenus tenebatur. Quoniam ergo Christus Jesus, inquantum Deus, aequalis erat Patri *in forma Dei* [2], inquantum homo innocens, nullatenus erat debitor mortis, dum semetipsum exinanivit et *factus est obediens usque ad mortem* [3], *exolvit Deo, quae non rapuit* [4], per obsequium satisfactionis perfectae, et obtulit sacrificium suavitatis summae pro perfecta Dei placatione.

Postremo, quia reparare debuit salvo ordine regiminis universi, ideo per remedium convenientissimum reparavit. Convenientissimum autem est, ut contraria contrariis curentur. Quia ergo homo volens esse sapiens, ut Deus, peccavit in ligno vetito volens delectari, ita quod inclinatus est ad libidinem, erectus in praesumptione, ac per hoc totum genus humanum infectum est, et perdidit immortalitem, et incurrit debitam mortem; hinc est, quod ad hoc, quod homo repararetur convenienti remedio, Deus factus homo, voluit humiliari, et in ligno pati, et contra universalem infectionem pati passione generalissima, contra libidinem passione

1) *Ita ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*; satisfactivum *ed. Rom.*

2) *Philipp.* 2, 6. 3) *Philipp.* 2, 8.

4) *Psal.* 68, 5.

acerbissima, contra praesumptionem passione ignominiosissima, contra mortem debitam et invitam pati voluit [1]) mortem non invitam, sed voluntariam.

Quia ergo generalitas corruptionis in nobis infecerat non solum corpus et animam, sed etiam omnem corporis partem, et omnem animae potentiam; hinc est, quod Christus passus est in omni corporis parte, et in omni potentia animae, et in superiori portione rationis, quae summe in Deo delectabatur ut ratio, et propter unionem sui ad superius; et summe patiebatur ut natura, et propter conjunctionem ad inferius, quia Christus erat viator et comprehensor simul.

Rursus, quia libido vehementer infecerat in nobis animam et carnem, et quantum ad carnalia, et quantum ad spiritualia peccata; hinc est, quod Christus et acerbissima passione passus est in carne, et amarissima compassus est in anima. Et quia in carne erat maxima aequalitas complexionis, et perfecta vivacitas sensuum, in anima vero summa caritas ad Deum, et summa pietas ad proximum; hinc est, quod uterque dolor fuit intensissimus. Amplius, quia tumor superbiae aliquando consurgit interius ex praesumptione, et aliquando exterius ex ostentatione et aliena laude; ideo ad remediandum omnem superbiam Christus passus est utrumque genus ignominiae, et in se patiente, et in comitatu, quem habuit in passione. Postremo, quia haec omnia

1) Voluit *om.* *ABCDEFGH.*

non attingebant divinam naturam impassibilem, sed solum humanam; hinc est, quod in morte Christi sic facta est divisio animae a carne, ut tamen salva esset unitas personae, et unio tam carnis quam animae cum deitate. Et quia unio animae cum corpore facit hominem, et facit vivum; hinc est, quod Christus non fuit homo in illo triduo, licet anima et caro essent unitae cum Verbo. Unde, quia mors in humana natura non potuit mortem inducere in personam, quae semper fuit viva; ideo mortua est mors in vita, et per Christi mortem *absorpta est mors in victoria* [1]), et devictus princeps mortis; ac per hoc homo a morte et causa mortis per remedium [2]) mortis Christi, tanquam per medium efficacissimum, liberatus.

Cap. X. De passione Christi, quantum ad exitum passionis.

De exitu autem passionis Christi et fructu haec indubitanter tenenda sunt, quod anima Christi post passionem descendit ad infernum sive ad limbum, ad liberationem non omnium, sed eorum, qui inter membra Christi decesserunt per fidem vivam, vel per fidei sacramenta. Post haec tertia die resurrexit

1) *I. Cor.* 15. 54.
2) *Ita ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.;* meritum *ed. Rom.*

a mortuis resumendo corpus, quod primo [1]) vivificaverat, sed non tale, quale prius fuerat; quia prius fuerat [2]) passibile et mortale, postea autem resurrexit impassibile et immortale, vivens perpetuo. Deinde post quadraginta dies ascendit ad coelos, ubi super omnem creaturam exaltatus, sedet ad dexteram Dei Patris. Quod dictum intelligitur non quantum ad situm, qui non competit [3]) Deo Patri, sed quantum ad excellentiam bonorum; quia scilicet residet in potioribus bonis Patris. Postremo, interjectis decem diebus, misit in Apostolos promissum Spiritum sanctum, per quem congregata est Ecclesia gentium, et ordinata secundum diversas distributiones officiorum et gratiarum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut Christus inquantum Verbum increatum, perfectissime omnia formavit; sic inquantum incarnatum, omnia perfectissime reformare debuit. Decet enim perfectissimum principium, opus non dimittere citra perfectum. Debuit ergo reparatorium principium redemptionis humanae remedium perducere ad perfectum. Ad hoc autem quod esset perfectissimum, oportuit quod esset sufficientissimum et efficacissimum. Quia sufficientissimum, ideo se extendit ad coelestia, terrestria et infernalia. Quia

1) Prius *ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.*; primo *ed. Rom.* corpus vivificatum *ed. Ven.*
2) Fuit *ABDEFGH et editt. Nor. Aug.*
3) Convenit *ACGH.*

ergo per Christum sunt infernalia recuperata, terrestria remediata, coelestia reintegrata, ita, quod primum horum fecit per veniam, secundum per gratiam, et tertium per gloriam; ideo post passionem anima descendit ad inferos, ad liberandum in inferno detentos, deinde resurrexit a mortuis, ad vivificandum in peccatis mortuos, ascendit ad coelos reducendo captivitatem, ad reintegrandum Hierusalem coelestem, misit Spiritum sanctum, ad aedificandum Hierusalem terrestrem. Quae omnia necessario consequuntur et exiguntur ad sufficientiam reparationis humanae.

Rursus, quia remedium illud fuit efficacissimum, tam in eos, qui Christi adventum praecesserunt, quam in eos, qui sequuntur, qui tamen ad ipsum Christum accesserunt et accedunt, et ejus membra fuerunt et sunt, tales autem sunt qui adhaerent ei per fidem, spem et caritatem; ideo remedium illud habere debuit efficaciam, primo in eos, qui in Christum crediderunt, credendo speraverunt, et sperando amaverunt; ac per hoc statim debuit ad inferos descendere ad ipsorum liberationem. Unde aperta janua coeli per Christi passionem, qui satisfaciendo amoverat romphaeam, mutando sententiam divinam, eripuit de inferno omnia membra sua. Debuit etiam habere efficaciam praecipuam in eos, qui Christi adventum sequuntur, ut attrahendo ad fidem, spem et caritatem, tandem ad gloriam perduceret coelestem.

Ut igitur aedificaret ad fidem, qua credimus Christum verum hominem et verum Deum, qua etiam credimus eum voluisse nos redimere per mortem, et ad vitam nos reducere posse per resurrectionem; ideo voluit resurgere ad vitam immortalem, interjecto tamen spatio temporis debito, scilicet triginta sex horarum, in quo ostenditur, quod vere mortuus fuit; nec magis accelerare debuit, ne si citius resurgeret, crederetur, quod non vere mortuus fuisset, sed se mortuum finxisset; nec amplius differre, ne si semper jaceret in morte, crederetur impotens, et quod nullos posset ad vitam revocare, ideoque resurrexit tertia die.

Amplius, ut erigeret ad spem, ad coelestem ascendit gloriam, quam speramus. Sed quia spes non oritur, nisi ex fide immortalitatis futurae; ideo non statim ascendit, sed spatio quadraginta dierum interjecto, in quo per multa signa et argumenta veram ostenderet [1]) resurrectionem, per quam animus solidaretur in fide, et sublevaretur ad sperandam [2]) gloriam coelestem.

Postremo, ut inflammaret ad caritatem, misit ignem Spiritus sancti in die Pentecostes. Et quia nullus hoc igne repletur, nisi qui petit, quaerit et pulsat cum instanti et importuno spei desiderio; ideo non statim post ascensionem misit, sed decem

1) Astrueret *ABCDEFH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
2) *Ita ABCDEGH et editt. Aug. Nor. Ven.;* sperandum *ed. Rom.*

dierum spatio interjecto, in quo discipuli jejunantes, orantes et gementes disposuerunt se ad Spiritus sancti susceptionem. Ac per hoc sicut debitam servavit horam in patiendo, sic in resurgendo, sic in ascendendo in coelum, sic in mittendo Spiritum sanctum, et propter fundationem trium virtutum praedictarum, et propter multa mysteria, quae in his temporibus implicantur.

Et quoniam Spiritus sanctus, qui caritas est, et per caritatem habetur, est omnium origo charismatum; ideo cum descendit Spiritus sanctus, effusa est plenitudo charismatum ad corpus Christi mysticum consummandum. Et quia diversa membra debent esse in corpore perfecto, et diversorum membrorum diversa officia et exercitia, et diversorum officiorum diversa charismata; hinc est, quod uni *datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii fides, alii gratia sanitatum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum; quae omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* [1], secundum suam liberalissimam providentiam, et providentissimam largitatem.

1) *I. Cor.* 12, 8 sqq.

QUINTA PARS,
IN QUA DE GRATIA SPIRITUS SANCTI AGITUR.

Cap. I. De gratia, inquantum est donum divinitus datum.

Post tractatum de incarnatione Verbi, quod est origo et fons omnis doni gratuiti, dicenda sunt aliqua de gratia Spiritus sancti, quae nobis quadrupliciter consideranda occurrit. Primo inquantum est donum divinitus datum. Secundo in comparatione ad liberum arbitrium. Tertio in comparatione ad habitus virtutum. Quarto in comparatione ad exercitia meritorum.

De gratia igitur, inquantum est donum divinitus datum, haec tenenda sunt, scilicet quod ipsa est donum, quod a Deo immediate donatur et infunditur. Etenim cum ipsa et in ipsa datur Spiritus sanctus, qui est donum increatum, *optimum et perfectum, quod descendit a Patre luminum* [1]) per Verbum incarnatum, secundum quod Joannes in Apocalypsi vidit fluvium splendidum ad modum

1) *Jac.* 1, 17.

crystalli procedere de sede Dei et agni [1]. Ipsa nihilominus est donum, per quod anima efficitur sponsa Christi, filia Patris aeterni, et templum Spiritus sancti; quod nullo modo fit nisi ex dignativa condescensione, et condescensiva dignatione majestatis aeternae per donum gratiae suae. Ipsa denique est donum, quod animam purgat, illuminat et perficit, vivificat, reformat et stabilit, elevat, assimilat et Deo jungit, ac per hoc acceptabilem facit; propter quod donum hujusmodi gratia gratumfaciens recte dicitur, et debuit appellari.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium productivum pro sua summa benevolentia fecit [2] spiritum rationalem capacem beatitudinis aeternae, et reparativum principium capacitatem illam infirmatam per peccatum reparavit ad salutem, et beatitudo aeterna consistit in habendo summum bonum, et hoc est Deus, et bonum excellens improportionabiliter omnem humani obsequii dignitatem; nullus omnino ad illud summum bonum dignus est pervenire, cum sit omnino supra omnes limites naturae, nisi a Deo condescendente sibi elevetur ipse supra se. Deus autem non condescendit per sui essentiam incommutabilem, sed per suam [3] influentiam ab ipso manantem; nec spiritus elevatur supra se per situm localem, sed

1) *Apocalyp.* 22, 1 sqq.
2) Fecerit *ABCDFGH et editt. Aug. Nor.*
3) Suam *om. ABCDEFH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

per habitum deiformem. Necesse est igitur spiritui rationali, ut dignus fiat aeternae beatitudinis, quod particeps fiat influentiae deiformis. Haec autem influentia deiformis, quia est a Deo, et secundum Deum, et propter Deum, ideo reddit imaginem nostrae mentis conformem beatissimae Trinitati, non tantum secundum ordinem originis, verum etiam secundum rectitudinem electionis, et secundum quietudinem fruitionis. Et quoniam qui hoc habet, immediate ad Deum reducitur, sicut immediate ei conformatur; ideo donum illud immediate donatur a Deo, tanquam a principio influxivo, ut sicut immediate emanat a Deo Dei imago, sic immediate manat ab ipso Dei similitudo, quae est divinae imaginis perfectio deiformis, et ideo dicitur imago recreationis.

Rursus, quoniam qui fruitur Deo, Deum habet; ideo cum gratia, quae sua deiformitate disponit ad Dei fruitionem, datur donum increatum, quod est Spiritus sanctus, quod qui habet, habet Deum. Et quoniam nullus Deum habet, quin ab ipso specialiter habeatur, nullus habet et habetur a Deo, quin ipsum praecipue et incomparabiliter diligat, et diligatur ab eo, sicut sponsa a sponso, nullus sic diligitur, quin ad aeternam beatitudinis haereditatem adoptetur pro filio; hinc est, quod gratia gratum faciens facit animam templum Dei, sponsam Christi, et filiam Patris aeterni. Et quia hoc non potest esse, nisi ex summa dignatione et condescensione

Dei; ideo illud non potest esse per habitum aliquem naturaliter insertum, sed solum per donum divinitus gratis infusum, quod expresse apparet, si quis ponderet quantum est, esse Dei templum, Dei filium, Deo nihilominus indissolubiliter et quasi matrimonialiter per amoris et gratiae vinculum copulatum.

Postremo, quia mens nostra non efficitur conformis beatissimae Trinitati secundum rectitudinem electionis, nisi per vigorem virtutis, splendorem veritatis et fervorem caritatis, et vigor virtutis animam purgat, stabilit et elevat, splendor veritatis animam illuminat, reformat et Deo assimilat, fervor caritatis animam perficit, vivificat et Deo conjungit, et ex his omnibus homo Deo placens et acceptus existit; hinc est, quod illa influentia deiformis dicitur habere omnes decem actus praedictos, ita tamen, quod denominatur ab ultimo, sicut a completissimo. Dicitur enim gratia gratum faciens, quia habentem facit Deo gratum, cum non solum gratis detur a Deo, verum etiam sit secundum Deum et propter Deum, cum ad hoc sit, ut per ipsam opus manans a Deo revertatur in Deum, in quo ad modum circuli intelligibilis consistit omnium spirituum rationalium complementum.

Cap. II. De gratia, inquantum juvat ad bonum meritorium.

Secundo de Spiritus sancti gratia occurrit nobis considerandum in comparatione ad liberum arbitrium, et hoc secundum duplicem modum. Primo scilicet, inquantum ipsa est adjutorium ad meritum. Secundo vero, inquantum est remedium contra peccatum.

De gratia ergo Dei, inquantum est adjutorium ad merendum, haec tenenda sunt, quod cum gratia dicatur generaliter, specialiter et proprie; generaliter dicitur adjutorium divinum, creaturae liberaliter et gratis impensum et indifferenter ad quemcunque actum, et sine hujusmodi adjutorio gratiae nec possumus aliquid efficere, nec durare in esse. Specialiter vero dicitur gratia adjutorium divinitus datum, ut quis praeparet se ad suscipiendum Spiritus sancti donum, quo perveniat ad meriti statum, et talis dicitur gratia gratis data, et sine hac nullus sufficienter facit quod in se est, ut se praeparet ad salutem. Proprie vero gratia dicitur adjutorium datum divinitus ad merendum, quod quidem dicitur donum gratiae gratum facientis, sine quo nullus potest mereri, nec in bono proficere, nec ad aeternam pervenire salutem. Ipsa enim tanquam radix merendi omnia merita antecedit, propter quod dictum est, quod praevenit voluntatem, ut

velit, subsequitur autem, ne frustra velit. Unde nullus ipsam mereri potest, merito condigni, sed ipsa meretur augeri a Deo in via, ut aucta mereatur et perfici in patria et gloria sempiterna ab ipso Deo, cujus est gratiam infundere, augere et perficere, secundum cooperationem voluntatis nostrae, et secundum propositum sive beneplacitum praedestinationis aeternae.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sua omnipotenti virtute et benignissima largitate creaturam omnem de nihilo produxit ad esse, ac per hoc creatura de se non habeat esse, totum autem esse habeat aliunde; sic facta fuit, ut ipsa pro sua defectibilitate semper suo principio indigeret, et primum principium pro sua benignitate influere non cessaret. Cum ergo spiritus rationalis hoc ipso, quod de nihilo est, sit in se defectivus, hoc ipso, quod natura limitata et egena, sit in se recurvus, amans proprium bonum, hoc ipso, quod totus a Deo, sit totaliter Deo obnoxius, et quia defectivus est, de se tendit in non esse, quia recurvus, per se non assurgit ad rectitudinem perfectae justitiae, quia totaliter Deo obnoxius, et Deus bonis ejus non indiget, nihil potest facere de se et propria virtute, propter quod Deum sibi constituat debitorem, et maxime mercedis aeternae, quae Deus est, nisi per divinam condescensionem; hinc est, quod ad hoc, quod salvetur in esse, cum sit defectivus, indiget semper

adjutorio divinae praesentiae, manutenentiae et influentiae, per quam manuteneatur in esse, quae quamvis sit universalis in creaturas omnes, nominatur tamen nomine gratiae, quia non ex debito procedit, sed ex libertate bonitatis divinae. Hinc est etiam, quod ad hoc, ut se praeparet ad donum supernae gratiae, cum sit recurvus, indiget dono alterius gratiae gratis datae, maxime post naturam lapsam, per quam habilis efficiatur ad bona moralia, quae sunt bona ex circumstantia, quae nullo modo possunt dici bona, nisi procedant ex intentione recta, videlicet quod non propter nos, sed propter summum bonum fiant, ad quod non assurgit spiritus noster recurvus, nisi praeveniatur a Deo per aliquam gratiam gratis datam. Hinc nihilominus est, quod ad hoc, quod faciat bona opera meritoria mercedis aeternae, cum totaliter sit Deo obnoxius et debitor sui totius, indiget dono gratiae gratum facientis, per quam Deus sibi condescendat, prius acceptans suam imaginem et voluntatem, quam operationem ex eo [1]) manantem; quia cum causa nobilior sit suo effectu, nullus potest se facere meliorem, nec facere opus Deo placens, nisi prius placeat ipse, ut Deus prius ipsum respiciat, quam ad munera ejus. Et ideo omnis radix merendi fundatur in gratia gratum faciente, cujus est facere hominem Deo dignum; propter quod nullus potest eam mereri merito condigni, sed solum merito congrui.

1) Ex ipso *ed. Ven.*; ex ipsa *editt. Arg. Nor.*

Ipsa autem habita meretur sui ipsius augmentum in statu viae per bonum ejus usum, merito condigni. Nam cum solus Deus sit ipsius gratiae fontale principium influendi; ipse solus est principium augmentandi per modum infundentis, et gratia per modum meriti et dignitatis, et liberum arbitrium per modum cooperantis et merentis, pro eo, quod liberum arbitrium cooperatur gratiae et, quod est gratiae, suum facit; et ideo non tantum liberum arbitrium per gratiam meretur gratiae augmentum in statu viae, merito digni, verum etiam complementum in statu patriae, merito condigni, tum propter sublimitatem doni Spiritus sancti in merito cooperantis, tum propter veracitatem Dei promittentis, tum propter vertibilitatem liberi arbitrii consentientis et finaliter perseverantis, tum propter difficultatem status merendi, tum propter dignitatem Christi nostri capitis intervenientis, quod debet glorificari cum suis membris, tum etiam propter liberalitatem Dei tribuentis, quem non decet parva reddere, propter obsequium sibi fideliter obtemperantis, tum propter nobilitatem operis, quod ex caritate procedit, quod tantum ponderat in conspectu judicis, quantum amor, ex quo procedit, qui Deum incomparabiliter praeponit omnibus creaturis, et ideo non sufficienter et competenter potest nisi in Deo et summo bono remunerari. Ex quibus omnibus tanquam ex septem rationibus gloriam

aeternam merito non tantum congrui, sed etiam condigni, mereri facit gratia septiformis.

Cap. III. De gratia, inquantum est remedium peccati.

De gratia vero, inquantum est remedium contra peccatum, haec tenenda sunt, scilicet, quod liberum arbitrium licet sit sub Deo potentissimum, potest tamen per se in peccatum corruere, sed nullatenus potest resurgere sine adjutorio divinae gratiae, quae dicitur gratia gratum faciens. Illa autem gratia licet sit sufficiens remedium contra peccatum, non tamen infunditur adulto, nisi adsit liberi arbitrii consensus. Ex quo colligitur, quod ad justificationem impii quatuor concurrunt, scilicet infusio gratiae, expulsio culpae, contritio, et motus liberi arbitrii. Expellitur ergo culpa a Dei dono, non a libero arbitrio, non tamen sine libero arbitrio. Nam gratiae gratis datae est, liberum arbitrium revocare a malo et excitare ad bonum; et liberi arbitrii est, consentire vel dissentire; et consentientis est, gratiam suscipere; et suscipientis cooperari eidem, ut tandem perveniat ad salutem.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium hoc ipso, quod primum et potentissimum, sit causativum omnium, quae fiunt in universo, praeterquam peccatorum,

quae sunt transgressiones legis divinae et coelestium inobedientiae mandatorum [1]); nihil habet sibi rebelle, injuriosum et offensivum, nisi peccatum, quod contemnendo Dei praeceptum et avertendo nos a bono incommutabili, offendit Deum, deformat liberum arbitrium, perimit donum gratuitum, et obligat ad supplicium aeternum. Cum igitur deformatio imaginis et peremtio gratiae sit quasi annihilatio, in esse moris et vitae gratuitae, cum offensa Dei sit tantum ponderanda, quantus est ipse, cum reatus poenae aeternae rationem teneat infiniti; impossibile est, quod homo resurgat a culpa nisi recreetur in vita gratuita, nisi remittatur offensa, et poena relaxetur aeterna. Solus igitur, qui fuit principium creativum, est et principium recreativum et reparativum, Verbum scilicet Patris aeternum, quod est *Jesus Christus mediator Dei et hominum* [2]), quod quia omnia de nihilo creat, ideo creat seipso solo sine aliquo intermedio. Quia vero recreat deformatum per vitium culpae, reformando per habitum gratiae et justitiae, obligatum ad poenam, absolvendo per satisfactionem condignam; hinc est, quod nos reparat, sustinendo pro nobis poenam in natura assumpta, et infundendo gratiam reformativam, quae quoniam continuat nos suae origini, facit nos membra Christi, ac per hoc animam peccatricem, quae fuerat inimica Dei, prostibulum diaboli, et serva peccati, facit sponsam Christi,

1) *Ambros*. de paradiso c. 3. 2) *I. Tim*. 2, 5.

templum Spiritus sancti et filiam Patris aeterni; quod totum fit per gratuitam et condescensivam infusionem doni gratuiti.

Rursus, quoniam Deus sic reformat, quod leges naturae inditas non infirmat, ideo sic hanc gratiam tribuit libero arbitrio, ut tamen ipsum non cogat, sed ejus consensus liber maneat; et ideo ad hoc, quod culpa expellatur, non solum necesse est, quod gratia introducatur, verum etiam quod liberum arbitrium in adultis (in adultis dico, quia in parvulis sufficit fides Ecclesiae et meritum Christi, et excusat impotentia sui), necesse est, inquam, quod conformet se expulsioni culpae per detestationem omnium peccatorum, quam vocamus contritionem. Est etiam necesse, quod conformet se introductioni gratiae per complacentiam et acceptationem doni divini, quam vocamus motum liberi arbitrii. Et sic necesse est, ista quatuor concurrere ad justificationem impii.

Postremo, quia praedispositio ad formam completivam debet esse ei conformis; ad hoc, quod liberum arbitrium se disponat ad gratiam gratum facientem, indiget adminiculo gratiae gratis datae. Et quia gratiae est, liberum arbitrium non cogere sed praevenire, et simul utriusque est, in actum prodire; hinc est, quod in nostra justificatione concurrit actus liberi arbitrii et gratiae, consone quidem et ordinate, ita quod gratiae gratis datae est, excitare liberum arbitrium, liberi arbitrii autem

est, hujusmodi excitationi consentire vel dissentire, et consentientis est, ad gratiam gratum facientem se praeparare, quia hoc est facere quod in se est; et sic disposito gratia gratum faciens habet infundi, cui liberum arbitrium potest cooperari si vult, et tunc meretur; vel contrariari per peccatum, et tunc demeretur. Si ergo cooperetur ei usque in finem, meretur pervenire ad aeternam salutem. Verum est igitur, quod dicit Augustinus, quod „qui creavit te sine te, non justificabit te sine te" [1]. Verum est etiam, quod *non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis* [2]. Verum est etiam, quod nullus potest superbire de meritis, quia „nihil in nobis Deus praeter sua dona coronat" [3]. Reservavit enim sibi Deus munera gratiae liberaliter largienda, ut discat homo non esse ingratus, nec in se, quasi non acceperit, sed in Domino gloriari. Verum est etiam, quod licet liberum arbitrium per se legem implere non possit, nec gratiam in se efficere, inexcusabile tamen est, si non facit quod potest; quia gratia gratis data semper est praesto ad commonitionem, cujus adminiculo facere potest, quod in se est; quo facto habet gratiam gratum facientem, qua obtenta divinam impleat legem et faciat voluntatem, qua facta tandem ad beatitudinem perveniat sempiternam propter opera meritoria,

1) *Augustin.* Sermo 169, c. 11 de verbis Apostoli Phil. 3. Opp. ed. B. B. T. V. p. 815.

2) *Rom.* 9, 16. 3) *Augustin.* Ep. 194 ad Sixtum. c. 5.

quae totaliter sunt a gratia, totaliter etiam a libero arbitrio, licet principalius a gratia. Quia ut dicit Augustinus, gratia comparatur [1]) ad liberum arbitrium sicut sessor ad equum [2]), qui quidem sessor liberum arbitrium dirigit, deducit et perducit ad portum aeternae felicitatis, exercendo nos in operibus perfectae virtutis secundum donum ipsius gratiae septiformis.

Cap. IV. De ramificatione gratiae in habitus virtutum.

Tertio restat agere de gratia in comparatione ad habitus virtutum, circa quam consideranda sunt tria. Primum est, qualiter gratia una ramificatur in habitus virtutum; secundum, qualiter ramificatur in habitus donorum; tertium, qualiter ramificatur in habitus beatitudinum. De ramificatione igitur gratiae in habitus virtutum haec tenenda sunt, quod cum una sit gratia gratificans animam, septem tamen sunt virtutes gratuitae, quibus regitur vita humana: tres quidem theologicae, scilicet fides, spes et caritas: quatuor cardinales, scilicet prudentia, tem-

1) *Ita edit. Ven., et recte, ut apparet ex laudato libro Augustini (?), ubi legitur:* Recte namque arbitror comparari liberum arbitrium jumento *etc.*; cooperatur, *ed. Rom.*

2) Opus hic a Nostro laudatum (Hypomnesticon Lib. III. c. 11) non est Augustini, sed vel Marii Mercatoris vel alius cujuspiam antiqui auctoris. Cfr. Opp. S. Augustini. T. X. Append. p. 3 et p. 21. et *Fessler,* Patrol. T. II. p. 345 Not. *

perantia, fortitudo et justitia, quae uno modo est virtus communis et generalis, alio modo specialis et propria. Hae autem septem virtutes, licet sint distinctae et proprias excellentias habentes, sunt tamen connexae et aequales ad invicem in eodem; et licet sint gratuitae per gratiam informatae, possunt tamen fieri informes per culpam, sola caritate excepta, et iterum reformari per poenitentiam adveniente gratia, quae est habituum virtualium origo, finis et forma.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut principium productivum sua summa perfectione in dando vitam naturae, non tantum dat vivere quantum ad actum primum, verum etiam quantum ad actum secundum, qui est operari; sic necesse est, quod principium reparativum vitam tribuat spiritui in esse gratuito, et quantum ad esse, et quantum ad operari. Et quoniam unius viventis secundum unam vitam primam membrorum multae sunt operationes vitales ad illius vitae perfectam manifestationem, cum actus diversificentur per objecta, et diversitas actuum requirat diversitatem sive distinctionem habituum [1]); hinc est, quod licet una sit gratia vivificans, ramificari tamen necessario habet in varios habitus propter varias operationes. Et quoniam quaedam sunt opera moralia primaria, sicut credere, quaedam media, sicut intelligere credita, quaedam vero postrema, sicut videre intellecta,

1) *Aristot.* lib. II. de anim. tex. 33.

et in primis anima rectificatur, in secundis expeditur, in tertiis perficitur; ideo gratia gratum faciens ramificatur in habitus virtutum, quorum est animam rectificare, in habitus donorum, quorum est animam expedire, et in habitus beatitudinum, quorum est animam perficere.

Rursus, quoniam rectitudo animae perfecta requirit, quod ipsa rectificetur secundum duplicem faciem, scilicet superiorem et inferiorem, et respectu finis et respectu eorum, quae sunt ad finem; ideo necesse est, animam quantum ad superiorem faciem, in qua consistit imago Trinitatis aeternae, rectificari per tres theologicas virtutes; ut sicut imago creationis consistit in trinitate potentiarum cum unitate essentiae, sic imago recreationis [1] in trinitate habituum cum unitate gratiae, per quos anima fertur recte in summam Trinitatem secundum tria appropriata tribus personis; ita quod fides dirigit in summe verum, credendo et assentiendo, spes in summe arduum, imitando et expectando, caritas in summe bonum, desiderando et diligendo. Necesse est etiam quantum ad inferiorem faciem, animam rectificari per quatuor cardinales virtutes. Nam prudentia rectificat rationalem, fortitudo irascibilem, temperantia concupiscibilem, justitia vero rectificat omnes has vires in comparatione ad alterum. Et quia illud alterum determinate

1) *Post* recreationis *edit. Rom. male habet* consistit, *quod om. editt. Arg. Aug. Ven.*

potest esse proximus, potest etiam idem homo comparari ad seipsum, ut ad alterum, potest etiam esse ipse Deus; hinc est, quod justitia circumire dicitur omnes vires. Dicitur etiam non tantum virtus cardinalis, verum etiam generalis, comprehendens totius animae rectitudinem, cum ipsa dicatur rectitudo voluntatis. Unde ipsa non tantum comprehendit virtutes ordinantes ad proximum, sicut est aequitas, liberalitas [1]; verum etiam ad seipsum, sicut est poenitentia et innocentia; nec non ad Deum, sicut est latria, pietas et obedientia.

Postremo, quia omnis rectitudo virtutum secundum esse gratuitum manat a gratia tanquam ab origine et radice, et secundum esse meritorium comparatur ad caritatem sicut ad originem, formam et finem; hinc est, quod ceterae virtutes gratuitae quoad habitus sunt connexae, et quoad actus meritorios sunt aequales. Hinc est etiam, quod ceteri habitus virtutum possunt esse informes, sola caritate excepta, quae est virtutum forma. Cum enim habentur sine gratia et caritate, in quibus consistit vita virtutum, tunc sunt informes. Cum autem superinfunditur gratia, tunc formantur et decorantur, et Deo acceptabiles fiunt; sicut et colores absque luce sunt invisibiles, superveniente autem lumine fiunt lucidi, pulchri et aspectui complacentes. Unde quemadmodum ex luce et coloribus fit unum in ratione motivi, et una lux sufficit ad multos colores illumi-

1) *Ita editt. Arg. Aug. Nor. Ven.:* libertas, *ed. Rom.*

nandos; sic ex gratia et habitibus informibus cum formantur, fit unum secundum rationem meritorii et gratuiti; et una nihilominus gratia sufficit ad informationem et gratificationem habituum diversorum.

Cap. V. De ramificatione gratiae in habitus donorum.

De ramificatione autem gratiae in habitus donorum haec tenenda sunt, quod licet plurima sint dona gratiae gratis datae, et generaliter omnes habitus divinitus dati dona Dei non absurde dici possint, specialiter tamen et appropriate septem sunt dona Spiritus sancti, quae enumerat et nominat Isaias, loquens de flore, qui processit de radice Iesse, id est, Christo; de quo dicit, quod *requiescet super eum spiritus Domini: spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini* [1]. In hac autem enumeratione descendendo procedit a summo et combinando, ut simul ostendatur donorum distinctio, connexio, origo et ordo.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum [2]) principium reparativum per summam liberalitatem non tantum det gratiam ad rec-

1) *Isai.* 11, 2.
2) Primum *add. edit. Nor. Aug.*

tificandum contra obliquitates vitiorum per habitus virtutum, verum etiam ad expediendum contra impedimenta syntomatum per habitus donorum; ideo plurificari debent dona gratuita, secundum quod necessarium est ad expeditionis sufficientiam. Quoniam igitur anima nostra indiget septiformiter expediri; hinc est, quod ex septiformi causa necesse est spiritus sancti dona esse septiformia. Indiget namque expediri contra vitiorum obliquitates, quantum ad vires naturales, quoad superadditas virtutes, in patiendo, in agendo, in contemplando, et utroque modo.

Primo igitur propter vitiorum obliquitates expeditissime repellendas, septem sunt dona Spiritus sancti, utpote timor, contra superbiam; pietas, contra invidiam; scientia, contra iram, quae quasi est quaedam insania; fortitudo, contra acidiam [1]), quae mentem reddit ad bona invalidam; consilium, contra avaritiam; intellectus, contra gulam; et sapientia, contra luxuriam.

Secundo propter expediendas vires naturales, debent septem dona Spiritus sancti esse. Nam irascibilis indiget expediri ad bona tam in prosperis, quam in adversis: in prosperis expeditur per timorem, in adversis per fortitudinem. Concupiscibilis autem indiget expediri quantum ad affectionem respectu proximi, et hoc fit per pietatem; et quantum ad affectum respectu Dei, et hoc fit per gustum sa-

1) *Cfr. supra p. 115 Not. 3.*

pientiae. Rationalis vero indiget expediri in veritatis speculatione, electione et executione; per donum autem intellectus expeditur ad verum speculandum, per donum consilii ad verum eligendum, per donum scientiae ad electum exequendum; per donum enim scientiae recte conversamur in medio nationis pravae et perversae.

Tertio propter expedienda septem virtutum officia, septem debent esse Spiritus sancti dona. Nam timor expedit ad temperantiam, timor enim carnes configit, unde: *confige timore tuo carnes meas* [1]; pietas ad veram justitiam; scientia ad prudentiam; fortitudo ad fortitudinem seu patientiam; consilium ad spem; intellectus ad fidem; sapientia ad caritatem. Unde sicut caritas est mater et consummatio omnium virtutum, sic sapientia omnium donorum, ita ut vere dicat Sapiens: *venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, et innumerabilis honestas per manus illius* [2].

Quarto propter expeditionem in patiendo conformiter ad Christum, septem sunt habitus donorum. Christum autem ad patiendum movit paterna voluntas, humana necessitas et virtutis strenuitas. Paterna quidem voluntas movit, ut cognita per intellectum, ut amata per sapientiam, ut in reverentia habita per timorem. Movit etiam nostra necessitas, ad quam cognoscendam necessaria est scientia, ad quam miserandam superadditur pietas. Movit nihilominus

1) *Psal.* 118, 120. 2) *Sap.* 7, 11.

virtutis strenuitas, ut provida in eligendo per consilium, ut vigorosa in perferendo per fortitudinem. Et sic dona debent esse septem.

Quinto propter expeditionem in agendo septem dona dantur a Spiritu sancto. Nam ad actionem expediendam necesse habemus expediri ad declinandum a malo, quod fit per timorem. Necesse etiam habemus expediri ad proficiendum in bono duplici, vel necessitatis, vel supererogationis. Circa primum expedimur per scientiam et pietatem, ita quod unum est dirigens et aliud exequens, circa secundum expedimur per consilium dirigens et fortitudinem exequentem. Necesse etiam habemus quiescere in optimo, et hoc quantum ad intellectum veri et quantum ad affectum boni; primum fit per donum intellectus, secundum per donum sapientiae, in quo est quies.

Sexto ad expeditionem in contemplando dona Spiritus sancti in septenario numero sunt. Nam ad vitam hierarchicam et contemplativam necessarium est animam purgari, illuminari et perfici. Purgari autem oportet a concupiscentia, a malitia, ab ignorantia, ab infirmitate seu impotentia. Primum facit timor, secundum pietas, tertium scientia, quartum fortitudo. Illuminari autem indigemus in operibus reparationis et primariae conditionis; primum dat consilium, secundum intellectus. Perfici autem habemus per accessum ad summum, quod consistit in uno, et hoc per donum sapientiae; et sic arcanum contemplationis a lato consummatur quasi in cubico.

Septimo ad expeditionem in actione et contemplatione septem debent esse dona Spiritus sancti. Nam contemplativa propter conversionem ad Trinitatem tria debet habere dona expedientia, scilicet quantum ad reverentiam majestatis, timorem; quantum ad intelligentiam veritatis, intellectum; quantum vero ad sapientiam sive gustum bonitatis, sapientiam. Activa vero, quae versatur in agendis et sustinendis, debet habere quatuor, scilicet pietatem ad agendum, et fortitudinem ad sustinendum, et directiva horum duorum, scilicet scientiam et consilium. Unde quia ad expeditionem necessaria est directio; ideo fit donorum combinatio; et plurima sunt dona ad intellectum spectantia, quia lux cognitionis vehementer expedit *ad dirigendos pedes in viam rectam et pacis* [1]).

Cap. VI. De ramificatione gratiae in habitus beatitudinum, et per consequens fructuum et sensuum.

De ramificatione autem gratiae in habitus beatitudinum haec tenenda sunt, scilicet quod septem sunt beatitudines, quas Salvator enumerat in sermone de monte [2]): scilicet paupertas spiritus, mititas, luctus, esuries justitiae, misericordia, munditia cordis, et pax. Ad has vero beatitudines propter sui per-

1) *Luc.* 1, 79. 2) *Matth.* 5, 3 sqq.

fectionem et plenitudinem duodecim fructus Spiritus et quinque spirituales sensus consequuntur; qui non dicunt novos habitus, sed status delectationum, et usus spiritualium speculationum, quibus replentur et consolantur spiritus virorum justorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum reparativum principium sit perfectissimum, et perfectissime reparativum, et reformativum per donum gratuitum; ideo gratiae donum ab ipso manans liberaliter et abunde, ramificari debet usque ad habitus perfectionum, qui cum fini approximent, recto vocabulo nuncupantur ex nomine beatitudinum, quarum sufficientia, numerus et ordo colligitur ex integritate perfectionis, et ex modis perfectionum, et ex dispositionibus ad perfectionem. Primo igitur ad integritatem perfectionis requiritur necessario perfectus recessus a malo, perfectus processus in bono, et perfectus status in optimo. Quoniam autem malum aut procedit ex tumore superbiae, aut ex rancore malitiae, aut ex languore concupiscentiae; ideo ad perfecte elongandum ab hoc triplici genere mali tres sunt necessariae beatitudines: scilicet paupertas spiritus elongans a malo tumoris, mititas elongans a malo rancoris, et luctus elongans a malo libidinis et languoris concupiscentialis. Quia vero perfectus processus in bono attenditur secundum divinam imitationem, et *universae viae Domini misericordia et veritas* [1]; hinc est, quod du-

1) *Psal.* 24, 10.

plex est beatitudo, secundum has duas vias, scilicet esuries sive zelus justitiae, et affectus misericordiae. Quoniam autem status in optimo est vel per limpidam cognitionem, vel per tranquillam affectionem; hinc est, quod sunt duae ultimae beatitudines, scilicet munditia cordis ad Deum videndum, et pax mentis ad perfecte fruendum.

Secundo etiam si modi perfectionum attendantur, debent esse septem habitus beatitudinum. Nam est perfectio religionis, praelationis, et internae sanctitudinis. Ad perfectionem autem religionis necessario requiritur abdicatio boni privati, acceptatio boni fraterni, et appetitio boni aeterni. Primum fit per paupertatem spiritus, secundum per mititatem affectus, tertium per amaritudinem luctus. Ad perfectionem vero praelationis duo necessario requiruntur, scilicet zelus justitiae et affectus misericordiae; *misericordia enim et veritas custodiunt regem* [1]. Secundum haec duo disponi debet regimen praelationis in ecclesia militante. Ad perfectionem autem internae sanctitudinis necessario requiritur puritas conscientiae, et tranquillitas totius animae per *pacem Dei omnem humanum sensum exuperantem* [2].

Tertio si attendantur dispositiones praeambulae, septem debent esse beatitudines. Timor enim facit recedere a malo et a mali occasione, et quia *radix malorum omnium est cupiditas* [3], ideo timor disponit ad spiritus paupertatem, in qua simul jun-

1) *Prov.* 20, 28. 2) *Philipp.* 4, 7. 3) *I. Tim.* 6, 10.

gitur humilitas cum paupertate, ut sic elongetur vir perfectus a fonte omnis culpae, scilicet a superbia et cupiditate. Et hinc est, quod paupertas spiritus est fundamentum totius perfectionis evangelicae. Unde primo oportet hoc fundamentum sternere, qui vult ad culmen perfectionis pervenire, secundum illud: *si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes* [1]. Ecce perfecta paupertas, quae nihil sibi prorsus retinet. *Et sequere me* [2]. Ecce humilitas, quae facit quod homo *abnegando seipsum tollat crucem suam et sequatur Christum* [3], qui est totius perfectionis principalissimum fundamentum. Disponit ergo timor ad spiritus paupertatem; pietas autem ad mititatem, nam qui pie ad aliquem afficitur, nec illum irritat, nec ab illo irritatur. Scientia vero disponit ad luctum, quoniam per scientiam cognoscimus nos a statu beatitudinis relegatos in hanc vallem miseriae et lacrymarum. Fortitudo autem disponit ad esuriem justitiae; qui enim fortis est, tam avide se tenet cum justitia, ut malit a vita corporali, quam a justitia separari. Consilium vero disponit ad misericordiam; nihil enim Deus magis consulit in scriptura, quam facere misericordiam, quod super omnia reputat holocausta. Intellectus autem disponit ad cordis munditiam; nam speculatio veritatis mundat cor nostrum ab omnibus phantasiis. Sapientia vero disponit ad pacem; nam sapientia jungit nos summo vero et bono, in quo

1) *Matth.* 19, 21. 2) l. c. 3) *Matth.* 16, 24.

est finis et tranquillitas totius nostri rationalis appetitus.

Qua pace adepta necessario sequitur superabundans delectatio spiritualis, quae in duodenario fructuum Spiritus continetur, ad insinuandam superabundantiam delectationum. Est enim duodenarius numerus abundans, in quo insinuatur spiritualium charismatum exuberantia, quibus fruitur et delectatur anima sancta; et tunc est homo ad contemplationem idoneus, et ad aspectus, et amplexus sponsi et sponsae, qui fieri habent secundum sensus spirituales, quibus videtur Christi sponsi summa pulchritudo, sub ratione splendoris; auditur summa harmonia, sub ratione verbi; gustatur summa dulcedo, sub ratione sapientiae comprehendentis utrumque, verbum scilicet et splendorem; odoratur summa fragrantia, sub ratione verbi inspirati in corde; astringitur summa suavitas, sub ratione verbi incarnati inter nos habitantis corporaliter, et reddentis se nobis palpabile, osculabile, amplexabile, per ardentissimam caritatem, quae mentem nostram per ecstasim et raptum transire facit ex hoc mundo ad Patrem.

Ex dictis igitur manifeste colligitur, quod habitus virtutum ad exercitium principaliter disponunt activae, habitus vero donorum ad actum contemplativae, habitus autem beatitudinum ad perfectionem utriusque. Fructus vero Spiritus, qui sunt *caritas*, *gaudium*, *pax*, *patientia*, *longanimitas*, *bonitas*, *benignitas*, *mansuetudo*, *fides*, *modestia*, *continentia*, *ca-*

stitas [1], dicunt delectationes consequentes opera perfecta. Sensus vero spirituales dicunt perceptiones mentales, circa veritatem contemplandam; quae quidem contemplatio fuit in Prophetis, per revelationem quantum ad triplicem visionem, scilicet corporalem, imaginativam et intellectualem. In aliis vero justis reperitur per speculationem, quae incipit a sensu, et pervenit usque ad imaginationem, et de imaginatione ad rationem, de ratione ad intellectum, de intellectu ad intelligentiam, de intelligentia vero ad sapientiam sive notitiam excessivam, quae incipit hic in via, sed consummatur in gloria sempiterna. Ex his gradibus consistit scala Jacob, cujus cacumen attingit coelum [2], et thronus Salomonis [3], in quo residet rex sapientissimus et vere pacificus et amorosus, ut sponsus speciosissimus et desiderabilis totus, *in quem desiderant angeli prospicere* [4], et ad quem suspirat desiderium sanctarum animarum, *sicut cervus desiderat ad fontes aquarum* [5]. Quo quidem desiderio ferventissimo ad modum ignis spiritus noster non solum efficitur agilis ad ascensum, verum etiam quadam ignorantia docta supra se ipsum rapitur in caliginem et excessum, ut non solum cum sponsa dicat: *in odorem unguentorum tuorum curremus* [6], sed etiam cum Propheta psallat: *et nox illuminatio mea in deliciis meis* [7]. Quam

1) *Gal.* 5, 22 sq. 2) *Gen.* 28, 12. 3) *III. Reg.* 10, 18.
4) *I. Petr.* 1, 12. 5) *Psal.* 41, 2. 6) *Cant.* 1, 3.
7) *Psal.* 138, 11.

nocturnam et deliciosam illuminationem nemo novit, nisi qui probat; nemo autem probat, nisi per gratiam divinitus datam, quae quia nemini datur, nisi ei, qui se exercet ad illam, ideo deinceps consideranda sunt exercitia meritorum.

Cap. VII. De exercitio gratiae respectu credendorum.

Quarto igitur restat considerare gratiam quantum ad exercitia meritorum. Circa quod consideranda sunt quatuor. Primo de exercitatione gratiae in credendis, cujusmodi sunt articuli fidei; secundo in diligendis, cujusmodi sunt illa, quae spectant ad ordinem diligendi; tertio in exequendis, cujusmodi sunt praecepta legis divinae; quarto in postulandis, cujusmodi sunt petitiones orationis dominicae. De credendis autem haec tenenda sunt, quod licet per fidem astringamur credere plurima, quae sunt supra rationem, et generaliter omnia, quae continentur et asseruntur in canone sacrae scripturae, specialiter tamen et proprie articuli fidei dicuntur illi, qui continentur in serie symboli apostolici; qui quidem uno modo sunt duodecim, si habeatur respectus ad eos, qui symbolum ediderunt, alio modo quatuordecim, si consideremus, quae radicaliter sunt credenda, tanquam omnium credendorum fundamenta.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec

est: quia cum primum principium in seipso sit summe verum et bonum, in opere vero suo sit summe justum et misericors, et summe vero debeatur firma assensio, summe bono fervens dilectio [1]), summe justo universalis subjectio, summe misericordi fiducialis invocatio, et gratia sit ordinativa mentis nostrae ad primi principii culturam debitam; hinc est, quod ipsa dirigit et regulat ad debita et meritoria exercitia, in credendis, amandis, exequendis et postulandis, secundum quod requirit summa veritas, bonitas, justitia et misericordia in Trinitate beata. Quoniam igitur veritati est credendum, et majori veritati magis est credendum, et summae veritati per consequens summe est credendum, et veritas primi principii in infinitum major est omni veritate creata, et luminosior omni lumine intellectus nostri; hinc est, quod ad hoc, quod intellectus noster sit recte ordinatus in credendis, necesse est quod plus credat summae veritati, quam sibi, et quod se redigat in obsequium Christi; ac per hoc quod non solum credat, quae sunt secundum rationem, verum etiam quae sunt supra rationem, et contra sensuum experientiam; quod si recusat, non exhibet summae veritati debitam reverentiam, dum judicium industriae propriae praefert dictamini lucis aeternae, quod esse non potest absque tumore superbiae et elationis improbandae.

1) *Ita editt. Arg. Nor. et Ven., et recte;* summo bono fruens dilectio *ed. Rom.*

Rursus, quia veritas supra rationem, sive praeter rationem, est veritas non visa nec apparens, sed magis occulta et ad credendum difficillima; ideo ad hoc, quod firmiter credatur, necessaria est illustratio veritatis animam elevans, necessaria est etiam testificatio auctoritatis animam firmans. Primum fit per fidem infusam, secundum per scripturam authenticam, quorum utrumque est a veritate summa per Jesum Christum, qui est splendor et Verbum, et per Spiritum sanctum, qui veritatem ostendit et dicit, et nihilominus credere facit. Hinc est, quod auctoritas praebet fulcimentum fidei, et fides assentit auctoritati. Et quia auctoritas principaliter residet in sacra scriptura, quae per Spiritum sanctum est condita tota ad dirigendam fidem catholicam; hinc est, quod vera fides a scriptura non dissonat, sed ei assentit assensione non ficta.

Postremo, quia veritas, ad quam credendam arctamur per fidem, et de qua sacra Scriptura agit principaliter, non est veritas quaecumque, sed veritas divina, vel ut est in natura propria, vel ut est in natura assumpta, nam in hujus veritatis cognitione consistit et praemium patriae et meritum viae; hinc est quod articuli fidei, qui sunt fidei fundamenta, aut spectant ad divinitatem, aut ad humanitatem. Et quoniam divinitas habet considerari in tribus personis, scilicet in Patre generante, Filio genito et Spiritu sancto procedente, et quadriformi operatione, scilicet creatione in esse naturae, recreatione in

esse gratiae, resuscitatione in reparatione vitae, et glorificatione in collatione gloriae; hinc est, quod articuli spectantes ad deitatem sunt septem. Similiter, quia humanitas Christi habet considerari ut concepta de Spiritu sancto, ut nata de Virgine, ut patiens in cruce, ut descendens ad infernum, ut resurgens a morte, ut ascendens in coelum, ut veniens ad finale judicium; hinc est, quod septem sunt articuli spectantes ad humanitatem; et sic sunt in universo quatuordecim, ad modum septem stellarum et septem candelabrorum aureorum, in quorum medio Filius hominis ambulabat [1]).

Quoniam ergo unus est Christus in natura divina et humana, et una tantum est veritas summa, quae est ratio credendi, una prima, summa et sola, quae non mutatur per tempora; hinc est, quod de omnibus praedictis articulis una tantum est fides et eadem, non mutata, tam in praesentibus, quam in praeteritis, quam in futuris; licet magis clara sit et explicita in eis, qui Christum sequuntur, quam in eis, qui praecesserunt ejus adventum; sicut novum Testamentum clarius est, quam vetus, in quibus praedicti articuli continentur. Et quia Spiritus sanctus hos articulos fidei in scripturarum profunditate contentos, in unum compegit per duodecim Apostolos, tamquam per testes firmissimos; hinc est, quod praedicti articuli in unum symbolum Apostolorum collecti fuerunt. Et ideo secundum Apostolos componentes

1) *Apoc.* 1, 12 sqq.

duodecim articuli dici possunt, quia quilibet Apostolus in aedificationem fidei posuit unum articulum, quasi lapidem unum vivum; quod Spiritus sanctus recte praefiguravit in duodecim viris, qui duodecim lapides de Jordanis alveo extraxerunt, ad altare dominicum construendum [1]).

Cap. VIII. De exercitio gratiae respectu diligendorum.

De diligendis autem haec tenenda sunt, quod licet omnia opera divina sint valde bona, quatuor tamen proprie sunt ex caritate diligenda: scilicet Deus aeternus, quod nos sumus, proximus noster, et corpus nostrum [2]). In quorum dilectione servandus est ordo et modus, ut Deus diligatur primo, et super omnia, et propter se; secundo quod nos sumus [3]) sub Deo et pro Deo; tertio proximus noster, sicut et nos; quarto corpus nostrum infra nos, et infra proximum, tanquam bonum minus praecipuum. Ad hoc autem exequendum datur unus caritatis habitus, et duplex mandatum, in quo pendet *universitas legis et Prophetarum* [4]), non solum quantum ad vetus testamentum, verum etiam quantum ad novum.

1) *Josue* 4, 2 sqq.
2) *Augustin* de doctr. Christ. cap. 28. ex quo Mag. 3. sentent. dist. 28. §. Hic potest. et dist. 29.
3) Sumus *bene add. editt. Arg. Aug. Nor. et Ven.*
4) *Matth.* 22, 40.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium hoc ipso quod primum, est summum, et hoc ipso quod summum, est summe bonum, et hoc ipso quod summe bonum, est summe beatum et summe beatificativum, et hoc ipso quod summe beatificativum, est ipso summe fruendum, et hoc ipso quod est eo summe fruendum, summe est ei inhaerendum per amorem et in eo quiescendum tanquam in fine. Quoniam ergo amor rectus et ordinatus, qui caritas appellatur, principaliter fertur in illud bonum, quo fruitur et in quo quiescit, et hoc ipsum est ratio diligendi; hinc est, quod illud praecipue diligit tanquam beatificativum, et cetera per consequens, quae per illud idonea sunt beatificari. Quoniam igitur nobiscum ad beatitudinem natus est proximus pervenire, natum est etiam pervenire et corpus nostrum, tanquam beatificabile cum spiritu; hinc est, quod quatuor tanquam ex caritate diligenda esse dicuntur, scilicet Deus, et proximus, spiritus noster, et corpus nostrum.

Rursus, quoniam Deus est supra nos tanquam bonum supremum, spiritus noster intra nos tamquam bonum intrinsecum, et proximus noster juxta nos tamquam bonum cognatum, corpus vero nostrum infra nos tamquam bonum subjectum; hinc est, quod hic debet servari ordo in diligendo, ut primo Deus diligatur super omnia et propter seipsum, secundo spiritus noster sub Deo supra omne bonum caducum, tertio proximus noster juxta nos ad consimile bonum,

quarto corpus nostrum infra nos sicut bonum infimum, et in eodem gradu contineri debet corpus proximi, quia utrumque tenet rationem inferioris boni respectu spiritus nostri.

Postremo, quia amor est pondus mentis et origo omnis affectionis mentalis, qui de facili reflectitur in se, et difficulter tendit in proximum, et difficilius elevatur in Deum; hinc est, quod licet quatuor sint diligenda ex caritate, duplex tamen datur mandatum, unum quod dirigit in Deum, aliud quod dirigit in proximum. Et quia omnia praecepta vel ad Deum referuntur tamquam in finem, vel ad proximum tamquam in illud, quod est ad finem; hinc est, quod in his duobus mandatis clauditur collectio mandatorum, et comprehensio omnium scripturarum, et caritas ipsa est radix, forma et finis virtutum, quae jungit omnes cum ultimo fine, et ligat omnia ad invicem simul, et ordinat. Ac per hoc ipsa est pondus inclinationis ordinatae, et vinculum colligationis perfectae, ordinem quidem servans respectu diligendorum diversorum, quantum ad affectum pariter et effectum, unitatem autem habens in habitu quantum ad unum finem et unum principale dilectum, quod est ratio diligendi respectu omnium aliorum dilectorum, quae per amoris vinculum nata sunt colligari in unum Christum quantum ad caput et corpus, quod unitatem [1]) continet in se salvandorum;

1) Universalitatem *hic et infra editt. Nor. et Aug.* universitatem *ed. Ven.*

quae unitas nunc inchoatur in vita [1]), sed consummatur in aeterna gloria, juxta quod Dominus orat: *ut sint unum, sicut et nos unum sumus et ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum* [2]). Qua unitate consummata per vinculum caritatis, erit *Deus omnia in omnibus* [3]), aeternitate certa, et pace perfecta, eruntque omnia per amorem communia communione ordinata, et ordinatione connexa, et connexione indissolubiliter alligata.

Cap. IX. De exercitio gratiae respectu agendorum, praeceptorum et consiliorum.

De praeceptis autem legis divinae hoc tenendum est, quod in lege mosaica sunt praecepta judicialia, figuralia et moralia, utpote decem praecepta decalogi in duabus tabulis conscripta digito Dei [4]). Lex autem evangelica judicialia temperat auferendo, figuralia evacuat adimplendo, moralia consummat adjiciendo. Adjicit autem documenta instruentia, promissa excitantia, et consilia perficientia; cujusmodi sunt consilium paupertatis, consilium obedientiae, et consilium castitatis, ad quae implenda invitat Dominus noster Jesus Christus eum, qui vult esse perfectus.

1) Via *pro* vita, *editt. Nor. Arg. Aug. Ven.*
2) *Joann.* 17, 22. 23. 3) *I. Cor.* 15, 28. 4) *Exod.* 31, 18.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, sicut est summe bonum in seipso, sic est summe justum in opere suo, et in universo regimine disponendo. Quoniam ergo summe justi est, zelare justitiam, non tantum in se, verum etiam in altero, justitia autem consistit in conformando se regulis juris; hinc est, quod divinae justitiae est, regulas justitiae homini imprimere et exprimere, non tantum dictando per modum veritatis erudientis, sed etiam praecipiendo et obligando per modum voluntatis imperantis. Et quoniam gratia facit voluntatem nostram voluntati divinae conformem, ipsius est disponere nos ad obtemperandum et subjacendum illis regulis justitiae, secundum dictamen legis divinitus datae.

Rursus, quoniam divinis imperiis dupliciter obtemperare contingit, videlicet ex timore poenae, vel ex amore justitiae, et primum est imperfectorum, secundum autem perfectorum; ideo duplicem Deus homini contulit legem, unam timoris et alteram amoris, unam in servitutem generantem, et alteram in adoptionem filiorum Dei transferentem. Ac per hoc, quia timentibus et imperfectis competit, ut terreantur per judicia, et manuducantur per signa, et dirigantur nihilominus per praecepta; hinc est, quod lex mosaica, quae est lex timoris, continet judicialia et figuralia et moralia. Perfectis autem et amantibus competit aperta instructio documentorum, larga promissio praemiorum, et alta perfectio consiliorum;

hinc est, quod lex evangelica continet ista tria. Et ideo dicitur lex mosaica differre ab evangelica; quia illa figurae, haec veritatis; illa lex poenae, haec gratiae; illa litteralis, et ista spiritualis; illa occidens, et ista vivificans; illa timoris, et ista amoris; illa servitutis, et ista libertatis; illa oneris, et ista facilitatis.

Postremo, quoniam regulae spectantes ad justitiae necessitatem continentur in divinis praeceptis, et justitiae est, jus suum unicuique reddere; necesse est, quod praecepta moralia quaedam sint, quae ordinent nos ad Deum, quaedam ad proximum secundum duplex caritatis praeceptum, quod Spiritus sanctus voluit insinuare per duarum mysterium tabularum; et ideo digito Dei scriptae dicuntur. Et quia Deus est trinus, Pater scilicet et Filius et Spiritus sanctus, cui competit summa majestas adoranda, veritas profitenda et caritas acceptanda, secundum vim irascibilem, rationalem et concupiscibilem, per actum operis, oris et cordis; ideo triplex est mandatum primae tabulae, correspondens tribus praemissis, scilicet adorationis subjectivae, jurationis veridicae, et sabbatizationis sacratae. Quia vero proximus est imago Trinitatis, et ei, quantum praefert imaginem Patris, debetur pietas, inquantum imaginem Filii, debetur veracitas, inquantum imaginem Spiritus sancti, debetur benignitas; hinc est, quod septem sunt mandata, quae ad secundam tabulam spectant. Nam penes pietatem duo sunt, unum,

quod pietatem mandat, scilicet de patre honorando; alterum, quod impietatem vetat, scilicet de non occidendo. Penes veracitatem vero, quae principaliter consistit in verbo, accipitur unum, scilicet de falso testimonio non ferendo. Penes benignitatem vero, cui opponitur cupiditas et concupiscentia, quarum utraque potest esse in opere, vel in corde, accipiuntur quatuor, scilicet non moechaberis, non concupisces uxorem, non furtum facies, et non concupisces rem alienam. Et habent haec ordinari secundum majora vel minora nocumenta, per quae infringi potest justitia. Et sic regulae spectantes ad justitiae necessitatem debent contineri in decem praeceptis.

Quoniam autem justitia ad perfectionem pervenit, dum perfecte se elongat a malo, et quantum ad culpam, et quantum ad causam, et omne malum oritur ex triplici radice, scilicet concupiscentiae carnis et concupiscentiae oculorum et superbiae vitae [1]; hinc est, quod tria sunt consilia evangelica, perfecte nos elongantia a triplici radice praedicta. Quae ideo sunt consilia, quia ut perfecte faciant recedere a malo, non solum separant ab illicitis, verum etiam a licitis et concessis, quae possunt esse occasio mali; ac per hoc non solum justitiam continent sufficientem, verum etiam superabundantem, secundum quod competit per-

1) *I. Joann.* 2, 16.

fectioni evangelicae legis, et exercitationi gratiae perficientis.

Cap. X. De exercitio gratiae respectu petendorum et orandorum.

De petitionibus autem orationis dominicae hoc tenendum est, quod licet Deus sit liberalissimus, et promptior ad dandum, quam nos ad accipiendum; tamen a nobis vult orari, ut occasionem habeat largiendi dona gratiae Spiritus sancti. Vult autem orari non solum oratione mentali, quae est ascensus intellectus in Deum, verum etiam vocali, quae est petitio decentium a Deo, non solum per nos ipsos, verum etiam per Sanctos, tamquam per adjutores nobis divinitus datos, ut quod minus digni sumus impetrare per nos, impetrare valeamus per Sanctos. Et quia *quid oremus, secundum quod oportet, nescimus* [1]), ne vagaremur incerti, formam nobis tribuit Dominus et Deus noster Christus in oratione, quam composuit, in qua sub septenario petitionum numero universitas comprehenditur petendorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium sicut est summe verum et bonum in seipso, sic misericors et justum in opere suo. Et quia misericordissimum est, ideo libentissime condescendit humanae miseriae per in-

1) *Rom.* 8, 26.

fusionem gratiae suae. Quia vero simul cum hoc justum est, ideo donum perfectum non dat, nisi desideranti, non dat gratiam, nisi regratianti, non impendit misericordiam, nisi miseriam cognoscenti, ut salva sit libertas arbitrii, et non vilescat nobilitas doni, et integer perseveret cultus honoris divini. Quoniam ergo orantis est, affectare subsidium, proprium allegare defectum, et gratias agere propter beneficium gratis datum; hinc est, quod oratio disponit ad susceptionem divinorum charismatum, et Deus orari vult ad hoc, ut munera largiatur. Rursus, quia ad hoc, quod desiderium efficaciter sursum tendat ad impetrandum dona divina, necesse est, quod affectio nostra sit fervida, et cogitatio in unum collecta, et exspectatio nostra sit certa et firma. Et quia cor nostrum frequenter est tepidum, frequenter dispersum, frequenter etiam pavidum propter peccati remorsum, nec audens per seipsum comparere ante Dei conspectum; hinc est, quod Dominus voluit, nos non tantum orare mentaliter, verum etiam vocaliter, ad nostri affectus excitationem per verba, et ad recollectionem cogitationum per sensum verborum. Voluit etiam, nos orare per Sanctos, et Sanctos pro nobis, ad dandam fiduciam pavidis, ut quod non audent vel non possunt impetrare per se, per idoneos impetratores obtineant, ac per hoc in orantibus humilitas conservetur, in Sanctis intercedentibus dignitas declaretur, in omnibus etiam Christi membris caritas et unitas ostendatur, qua

quae inferiora sunt ad superiora fiducialiter recurrant, et superiora inferioribus liberaliter condescendant.

Postremo, quia Deus justus et misericors exaudire non debet nisi in his, quae spectant ad suum honorem et ad nostram salutem, hujusmodi autem sunt, quae spectant ad praemium patriae, et ad viaticum viae, et prima sunt tria, et sequentia quatuor; hinc est, quod petitiones dominicae orationis, quae docent, quid petere utiliter debeamus, sunt septem. Quae enim spectant ad divinum honorem et praemium patriae, sunt tria, scilicet intelligentia veritatis, reverentia majestatis, et concordia voluntatis; sive per alia verba, vel est visio summi veri, quod non videtur nisi a mundis et a sanctis, et haec petitur, cum dicitur: „sanctificetur nomen tuum", id est tui nominis notitia perfectis sanctis et mundis donetur; vel est tentio summi ardui, quae reges facit, et per quam regnum habetur, et haec petitur, cum dicitur: „adveniat regnum tuum"; vel est fruitio summi boni, quae non datur, nisi his, qui voluntates suas habent divinae voluntati conformes, et haec petitur, cum dicitur: „fiat voluntas tua, sicut in coelo et in terra". Quae autem spectant ad transitum viae, aut respiciunt collationem boni conferentis, aut amotionem mali nocentis. Collatio autem boni conferentis petitur in pane quotidiano, sive supersubstantiali, in quo petitur quidquid necessarium est ad conservationem vitae praesentis, sive

secundum spiritum, sive secundum corpus. Amotio autem mali nocentis petitur in tribus petitionibus ultimis; quia omne malum aut tenet rationem praeteriti, aut futuri, aut praesentis; vel aliter, aut tenet rationem mali culpae, aut pugnae, aut poenae. Primum petitur amoveri in dimissione debitorum, secundum in victoria tentationum, tertium et ultimum in liberatione ab oppressione malorum. Et sic septem in universo sunt petitiones, in quibus universaliter petitur quidquid petendum est. Et hoc quidem satis recte, ut septenarius petitionum respondeat septenario divinorum charismatum et donorum gratiae septiformis. Propter quod notandum est, quod septiformem septenarium proponit nobis sacra scriptura considerandum, scilicet vitiorum capitalium, sacramentorum, virtutum, donorum, beatitudinum, petitionum, et dotum gloriosarum, trium scilicet spiritualium, et quatuor corporalium, ut inferius apparebit. Proponit ergo septenarium vitiorum, tamquam primum, a quo debemus recedere; septenarium sacramentorum secundum, per quem debemus incedere; septenarium dotum ultimum, quem debemus appetere; septenarium petitionum penultimum, quo debemus petere; septenarium autem virtutum, donorum et beatitudinum triplicem intermedium, per quem debemus transire; ut sic *septies in die* [1] laudantes nomen Domini, et orantes, impetremus gratiam septiformem virtutum, donorum et beatitudinum,

1) *Psal.* 118, 164.

qua vincamus septiformem pugnam vitiorum capitalium, et perveniamus ad septiformem coronam dotum gloriosarum, adjuvante nihilominus septiformi medicina sacramentorum divinitus ad reparationem humani generis statutorum.

SEXTA PARS,

IN QUA DE MEDICINA SACRAMENTALI AGITUR.

Cap. I. De sacramentorum origine.

Postquam actum est de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de incarnatione Verbi, et de gratia Spiritus sancti; jam nunc sexto agendum est de medicina sacramentali, circa quam consideranda sunt septem. Agendum est enim de sacramentorum origine, variatione, distinctione, institutione, dispensatione, iteratione, et uniuscujusque integritate. De origine igitur sacramentorum hoc tenendum est, quod sacramenta sunt signa sensibilia divinitus instituta tamquam medicamenta, in quibus sub tegumento rerum sensibilium divina virtus secretius operatur; ita quod ipsa ex similitudine naturali repraesentant, ex institutione significant, ex sanctificatione conferunt aliquam spiritualem gratiam, per quam anima curatur ab infirmitatibus vitiorum, et ad hoc principaliter ordinantur tamquam ad finem ultimum; valent tamen ad humiliationem, erudi-

tionem et exercitationem, sicut ad finem, qui est sub fine.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium reparativum, quod est Christus crucifixus, Verbum scilicet incarnatum, quod sapientissime dispensat omnia, quia divinum, et clementissime curat, quia divinitus incarnatum, sic debet reparare, sanare et salvare humanum genus aegrotum, secundum quod competit ipsi aegrotanti, aegritudini et occasioni aegrotandi, et ipsius aegritudinis curationi. Ipse autem medicus est Verbum incarnatum, Deus scilicet invisibilis in natura visibili. Homo aegrotans est non tantum spiritus, nec tantum caro, sed spiritus in carne mortali. Morbus autem est originalis culpa, quae per ignorantiam inficit mentem, et per concupiscentiam inficit carnem. Origo autem hujus culpae, licet principaliter fuerit ex consensu rationis, occasionem tamen sumpsit a sensibus carnis. Ad hoc ergo, quod medicina correspondens esset omnibus supradictis, oportuit, quod non tantum esset spiritualis, verum etiam aliquid haberet de sensibilibus signis; ut sicut baec sensibilia fuerunt animae occasio labendi, ita essent ei occasio resurgendi. Quoniam igitur signa sensibilia, quantum est de se, non habent efficacem ordinationem ad gratiam, licet habeant longinquam repraesentationem de sui natura; hinc est, quod oportuit, quod ab auctore gratiae instituerentur ad significandum, et benedicerentur ad sanctificandum; ut sic essent

ex naturali similitudine repraesentantia, ex adjuncta institutione significantia, ex superaddita benedictione sanctificantia et ad gratiam praeparantia, per quam curaretur et sanaretur anima nostra. Rursus, quoniam gratia curativa non datur elatis, incredulis et fastidiosis; ideo oportuit haec signa sensibilia divinitus dari, quae non solum sanctificarent et gratiam conferrent, ac per hoc sanarent, verum etiam significatione erudirent, et susceptione humiliarent, et diversificatione exercitarent; ut sic per exercitationem exclusa acidia [1]) a concupiscibili, per eruditionem exclusa ignorantia a rationali, per humiliationem exclusa superbia ab irascibili, tota anima curabilis fieret a gratia Spiritus sancti, quae reformat nos secundum has tres potentias ad imaginem Trinitatis et Christi. Postremo, quoniam per hujusmodi signa sensibilia divinitus instituta gratia Spiritus sancti suscipitur, et in eis ab accedentibus invenitur; hinc est, quod hujusmodi sacramenta dicuntur gratiae vasa et causa; non quia gratia in eis substantialiter contineatur vel causaliter efficiatur, cum in sola anima habeat collocari et a solo Deo habeat infundi, sed quia in illis et per illa gratiam curationis a summo medico Christo ex divino decreto oportet hauriri, licet Deus non alligaverit suam gratiam sacramentis.

Ex praemissis igitur apparet non solum, quis sit sacramentorum ortus, verum etiam quis usus et quis fructus. Nam ortus eorum est Christus Dominus;

1) *Cfr. supra p. 115 Not. 3.*

usus autem est actus exercitativus, eruditivus et humiliativus; fructus autem est hominum cura et salus. Patet etiam, quae sit causa efficiens sacramentorum[1]), quia divina institutio; quae materialis, quia signi sensibilis repraesentatio; quae formalis, quia gratuita sanctificatio; quae finalis, quia hominum medicinalis curatio. Et quia denominatio fit a forma et fine; hinc est, quod dicuntur sacramenta, quasi medicamenta sanctificantia. Per haec enim anima a foeditate vitiorum reducitur ad sanctificationem perfectam. Et ideo licet sint corporalia et sensibilia, sunt tamen medicinalia, et ob hoc veneranda tamquam sancta, quia sacra significant mysteria, ad sacra praeparant charismata, a sacratissimo Deo data, sacra institutione et benedictione divinitus consecrata, ad cultum sacratissimum Dei in sacra ecclesia constituta, ut merito dici debeant sacramenta.

Cap. II. De sacramentorum variatione.

De variatione autem sacramentorum hoc tenendum est, quod sacramenta ab initio ad curationem hominis sunt instituta, et semper cum morbo hominis cucurrerunt, et usque in finem saeculi perdurabunt; sed alia fuerunt in lege naturae, alia sub lege scripta, alia sub lege gratiae. Et in his om-

1) Sacramentorum *om. ABCD et editt. Arg. Nor.*

nibus illa, quae posteriora sunt significatione, sunt evidentiora et effectu gratiae digniora. In lege enim naturae fuerunt oblationes, sacrificia et decimationes. In lege autem scripta introducta est circumcisio, et adjuncta est expiatio, et superaddita est oblationum, decimationum et sacrificiorum multiformis distinctio. In lege autem nova statuta sunt sacramenta numero pauciora, utilitate potiora, virtute efficaciora, et praeeminentia digniora, in quibus est impletio simul et evacuatio sacramentorum omnium praedictorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia Verbum incarnatum, quod est reparationis nostrae principium, et fons et origo sacramentorum, cum sit clementissimum et sapientissimum; eo quod clementissimum est, non permisit quod curreret morbus peccati sine remedio sacramenti; eo vero quod sapientissimum est, ideo juxta dictamen suae immutabilis sapientiae, cuncta ordinatissime gubernantis, diversa adhibuit medicamenta et varia, secundum mutationem variam temporum diversorum. Quoniam ergo ab initio praecurrente tempore, et adventu Salvatoris magis ac magis appropinquante, semper magis ac magis effectus salutis crevit, et cognitio veritatis; congruum fuit, et ipsa signa salutis per successionem temporum alia post alia variari, ut effectus gratiae divinae in salutem cresceret, simulque et ipsa significatio in ipsis signis visibilibus evidentior appareret. Et ideo primum per

oblationes, postea per circumcisionem, ad ultimum per baptismalem ablutionem, expiationis et justificationis sacramentum formaliter institutum est; quia ejusdem mundationis forma et similitudo in oblatione quidem occulte invenitur, in circumcisione vero evidentius exprimitur, per baptismum autem manifestius declaratur. Et hinc est, quod illa primi temporis sacramenta, sicut dicit Hugo [1], fuerunt sicut veritatis umbra; medii temporis sicut figura seu imago; postremi, scilicet gratiae, sicut corpus, quia intra se veritatem et gratiam curatricem continent, quam praesentant, et praesentialiter conferunt, quod promittunt.

Rursus, quoniam praesentia veritatis et gratiae, quae in lege gratiae exhibetur ratione suae excellentiae et multiformitatis in opere et virtute, per unum signum exprimi non poterat, ut decebat; hinc est, quod in omni tempore et lege plura fuerunt sacramenta data, ad illam veritatem et gratiam exprimendam; sed praecipue in tempore legis figurae, cujus est figurare, multa signa et varia praecesserunt, quae sua varietate Christi gratiam multipliciter exprimerent, et excellentius commendarent, et multipliciter commendando nutrirent parvulos, exercerent imperfectos, et duros onerando frangerent, et ad jugum gratiae domarent, et quodam modo emollirent.

1) *Hugo de S. Victore,* Dial. de Sacramentis legis naturalis et scriptae. Opp. ed. Rothomag. 1648. T. III. p. 418, ed. *Migne,* Cursus Patrol. T. 176 p. 38.

Postremo, quoniam superveniente veritate cessat umbra, et figura praenuncians sortitur finem intentum, quo habito, cessare debet ejus usus et actus; hinc est, quod gratia superveniente vetera sacramenta et signa impleta sunt pariter et sublata, quia signa erant praenostica futurorum, et quasi praenunciantia de longinquo, et nova nihilominus instituta tamquam demonstrativa praesentis gratiae, et rememorativa quodam modo passionis Dominicae, quae fons est et origo gratiae curativae, sive in nobis, sive in his, qui praecesserunt Christi adventum; sed in his, qui praecesserunt, tamquam pretium promissum; in his, qui sequuntur, tamquam pretium persolutum. Et quoniam non debetur gratia promissioni pretii, nisi ratione persolutionis, et abundantior debetur persoluto pretio, quam promisso; hinc est, quod passio Christi immediatius sanctificat sacramenta temporis legis novae, et pleniori gratia in eis redundat. Propter quod illa praeparaverunt et perduxerunt ad haec, sicut via ad terminum, sicut signum ad signatum, sicut figura ad veritatem, et sicut imperfectum reducit et praeparat ad perfectum.

Cap. III. De sacramentorum numero et distinctione.

De distinctione autem et numero sacramentorum novae legis hoc tenendum est, quod ipsa sunt sep-

tem, secundum correspondentiam ad gratiam septiformem, quae per septenarium temporis nos reducit ad principium, quietem et circulum aeternitatis, sicut ad octavam resurrectionis universalis. Horum autem sacramentorum janua est baptismus, deinde confirmatio, eucharistia, poenitentia, unctio extrema, ordo et matrimonium, quod licet ultimo collocetur propter morbum concupiscentiae annexum, ipsum tamen fuit ante omnia introductum in Paradiso, etiam ante peccatum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum et curativum nostrorum morborum [1]), Christus Dominus, Verbum incarnatum, cum sit Dei virtus et sapientia, et misericordia nostra, sic potenter, sic sapienter, sic clementer, sic decenter sua debet instituere sacramenta in lege gratiae, ut nihil prorsus desit curationi nostrae, quantum competit statui vitae praesentis. Ad perfectam autem curationem aegritudinis concurrunt haec tria, scilicet expulsio aegritudinis, introductio sanitatis et conservatio introductae salutis. Primum igitur, quoniam ad perfectam curationem perfecta et universalis requiritur morbi expulsio, et morhus est septiformis, triplex culpabilis, scilicet culpa originalis, mortalis et venialis, et quadruplex poenalis, scilicet ignorantia, malitia, infirmitas et concupiscentia, et non sanat oculum, quod sanat calcaneum, sicut dicit Hieronymus; hinc est,

1) Et curativum — morborum *om. ABCD et editt. Arg. Nor.*

quod oportuit adhiberi contra haec septenarium medicamentorum, ad hunc septiformem morbum plenius expellendum, scilicet contra originalem — baptismum, contra mortalem — poenitentiam, contra venialem — unctionem extremam, contra ignorantiam — ordinem, contra malitiam — eucharistiam, contra infirmitatem — confirmationem, et contra concupiscentiam — matrimonium, quod eam temperat et excusat.

Rursus, quia perfecta curatio non potest esse sine restitutione integrae sanitatis, et sanitas animae integra consistit in usu septem virtutum, trium scilicet theologicarum et quatuor cardinalium; hinc est, quod ad harum usum sanum restituendum institui oportuit septiforme sacramentum. Nam baptismus sanando disponit ad fidem, confirmatio ad spem, eucharistia ad caritatem, poenitentia ad justitiam, unctio extrema ad perseverantiam, quae est fortitudinis complementum et summa, ordo ad prudentiam, matrimonium ad temperantiam conservandam, quam maxime persequitur infirmitas carnis, sed honestas remediat nuptiarum.

Postremo, quoniam perfecta curatio esse non potest sine conservatione salutis introductae, et salus introducta conservari non potest in conflictu certaminis, nisi in acie Ecclesiae, quae est *terribilis ut castrorum acies ordinata* [1], et hoc quidem fit per septiformis gratiae armaturam; hinc

1) *Cant.* 6, 9.

est, quod necesse est, septem esse sacramenta. Nam ut haec acies sit perfecte et continue communita, cum constet ex partibus corruptibilibus, indiget sacramentis munientibus, relevantibus et renovantibus: munientibus pugnantes, relevantibus cadentes, et renovantibus morientes. Sacramentum autem muniens aut munit ingredientes, et sic est baptismus; aut stantes, et sic est confirmatio; aut exeuntes, et sic est extrema unctio. Sacramentum autem relevans aut relevat a casu veniali, et sic est eucharistia; aut a mortali, et sic est poenitentia. Sacramentum autem renovans aut renovat in esse spirituali, et sic est ordo, cujus est administrare sacramenta; aut in esse naturali, et sic est matrimonium, quod quia renovat multitudinem in esse naturae, quod est omnium fundamentum, ideo primo fuit ante omnia institutum sive [1]) introductum, licet propter morbum concupiscentiae annexum, et quia minime est sanctificativum, quamvis significatione sit sacramentum magnum, inter medicamenta spiritualia ultimo collocatur, et locum sortitur extremum. Unde quia baptismus est ingredientium, confirmatio pugnantium, eucharistia vires resumentium, poenitentia resurgentium, extrema unctio exeuntium, ordo novos milites introducentium, matrimonium novos milites praeparantium, patet ex his sufficientia et ordo medicamentorum sacramentalium et armorum.

1) Institutum sive *om. ABCD et editt. Arg. Nor. Ven.*

Cap. IV. De sacramentorum institutione.

De institutione autem sacramentorum hoc tenendum est, quod septem sacramenta legis gratiae Christus instituit, tanquam novi testamenti mediator et praecipuus lator legis, in qua vocavit ad promissa aeterna, dedit praecepta dirigentia, et instituit sacramenta sanctificantia. Instituit vero ea in verbis et elementis, ad evidentiam significationis et efficaciam sanctificationis; ita quod semper habent significantiam veritatis, sed non semper efficaciam curationis, non propter defectum a parte sui, sed a parte suscipientis. Instituit autem praedicta sacramenta diversimode. Quaedam scilicet ex eis confirmando, approbando et consummando, ut matrimonium et poenitentiam; quaedam autem insinuando et initiando, ut confirmationem et unctionem extremam; quaedam vero initiando et consummando et in semetipso suscipiendo, ut sacramentum baptismi, eucharistiae et ordinis. Haec enim tria et plene instituit, et etiam primus suscepit.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium reparativum nostrum est Christus crucifixus, Verbum scilicet incarnatum, quod quia Verbum est Patri coaequale et consubstantiale, est verbum summae virtutis, summae veritatis et summae bonitatis, ac per hoc, et summae auctoritatis; et ideo ipsius est proprie novum testamentum introducere, ipsius est etiam dare legem integram et

sufficientem, secundum exigentiam summae virtutis et veritatis ac bonitatis suae. Ratione igitur summae bonitatis, promissa proposuit beatificantia [1]; ratione autem summae veritatis, praecepta dedit dirigentia; ratione vero summae virtutis, sacramenta statuit adminiculantia; ut sic per sacramenta virtus [2] repararetur, ad implenda praecepta dirigentia, et per praecepta directiva perveniretur ad promissa aeterna, faciente hoc Verbo aeterno, Christo scilicet Domino, in lege evangelica, inquantum est *via, veritas et vita* [3].

Rursus, quoniam reparativum principium non solum est Verbum, inquantum Verbum, sed etiam inquantum incarnatum, quod hoc ipso, quod incarnatum, omnibus se offert quantum ad notitiam veritatis, et omnibus digne accedentibus se exhibet ad gratiam curationis; hinc est, quod tamquam *plenum gratiae et veritatis* [4] ad majorem evidentiam significandi, et efficaciam sanctificandi, sacramenta instituit in elementis simul et verbis; ut dum elementa oculis, et verba auribus se offerrent, qui sunt duo sensus maxime cognoscitivi, evidentiam darent significationis expressae; deinde etiam verba sanctificarent elementa, ut plenior fieret efficacia curationis humanae, quae quoniam nulli datur repugnanti et impugnanti fontem gratiae interius in corde; ideo sic instituta sunt, ut significarent semper et univer-

1) Beneficia *ed. Ven.* 2) Verus homo rep. *ed. Ven.*
3) *Joann.* 14, 6. 4) *Joann.* 1, 14.

saliter, non autem sanctificarent, nisi accedentes digne, absque omni fictione.

Postremo, quoniam etsi Verbum incarnatum sit fons gratiae sacramentalis, aliqua tamen gratia sacramentalis fuit ante incarnationem, aliqua vero non nisi post Spiritus sancti missionem, quaedam autem medio modo se habens; hinc est, quod oportuit sacramenta institui diversimode. Nam ante incarnationem necessaria fuit compunctio poenitentialis et generatio matrimonialis; ideo haec duo sacramenta non de novo instituit, sed jam a se instituta, et naturali dictamini quodam modo impressa consummavit et confirmavit in lege evangelica, dum poenitentiam praedicavit, et nuptiis interfuit, et legem conjugii approbavit, secundum quod colligitur ex diversis evangelii locis. Ante vero Spiritus sancti missionem nec fuit plena Spiritus sancti donatio ad confirmationem et nominis Christi publicam confessionem nec unctio mentis plenaria ad evolationem; ideo haec duo sacramenta, scilicet confirmationem et extremam unctionem, Christus solum initiavit et insinuavit: confirmationem, manum parvulis imponendo, et praedicendo discipulos baptizandos Spiritu sancto [1]; unctionem vero extremam, discipulos ad curandum mittendo, qui infirmos ungebant oleo, sicut dicitur in Marco [2]. Medio autem tempore et fuit regeneratio et Ecclesiae ordinatio et spiritualis cibatio, ideo Christus haec tria sacramenta, scilicet

1) *Act.* 1, 5. 2) *Marc.* 6, 13.

baptismi, eucharistiae et ordinis, et complete et clare instituit. Primo baptismum suscipiendo, deinde formam dando, et ceteris publicando; ordinem vero, dando primo potestatem ligandi et solvendi peccata humani generis, et potestatem conficiendi sacramentum altaris; eucharistiam vero, comparando se grano frumenti, et conficiendo et dando discipulis, imminente passione, sacramentum corporis et sanguinis sui. Et ideo haec tria sacramenta per Christum distincte et integre debuerunt institui, et in lege veteri multipliciter figurari, tanquam sacramenta substantialia novi testamenti, et propria legislatoris, Verbi scilicet incarnati.

Cap. V. De sacramentorum dispensatione.

De dispensatione vero sacramentorum hoc tenendum est, quod potestas dispensationis sacramentorum regulariter spectat ad solum genus humanum. In omnibus autem sacramentis dispensandis necessaria est in dispensante intentio. In aliquibus etiam necessario cum intentione requiritur ordo sacerdotalis vel pontificalis. Pontificalis, inquam, necessarius est dispensationi confirmationis et ordinis; sacerdotalis vero dispensationi eucharistiae, poenitentiae et unctionis extremae. Baptismus autem et matri-

monium, licet ad sacerdotes spectent, possunt tamen praeter ordinem sacerdotalem dispensari de facto, maxime in articulo necessitatis. His autem existentibus, sacramenta dispensari possunt a bonis et malis, a fidelibus et haereticis, intra Ecclesiam et extra, sed intra secundum veritatem et ad utilitatem, extra vero non ad utilitatem, licet dispensentur secundum veritatem.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium nostrum, Verbum scilicet incarnatum, inquantum Deus et homo, sacramenta instituit ad salutem hominum, ordinavit, sicut et congruum fuit, ut hominibus dispensarentur per ministerium hominum, propter servandam conformitatem dispensatoris ad Salvatorem Christum, et ad ipsum hominem salvandum. Quoniam ergo Salvator Christus humanum genus salvavit, secundum quod exigebat aequitas juris, dignitas ordinis et securitas salutis, operatus est enim [1] salutem nostram modo recto, ordinato et certo; hinc est, quod secundum horum trium exigentiam sacramenta commisit hominibus dispensanda.

Primo igitur, quia rectitudo juris exigit, ut opera hominis, secundum quod homo, non fiant praecipitanter, et opera hominis, ut ministri Christi, aliquo modo referantur ad Christum, et opera hominis, ut ministri salutis, aliquo modo referantur ad salutem, vel in generali vel in speciali, et dispensatio sacra-

1) Tripliciter *add. ed. Ven.*

mentorum est opus hominis, ut rationalis, ut ministri Christi, et ut ministri salutis; hinc est, quod necesse est, quod fiat ex intentione, qua quis intendat facere, quod Christus instituit ad humanam salutem, vel saltem facere, quod facit Ecclesia, in quo clauditur in generali intentio praedicta, quia ipsa Ecclesia sicut sacramenta a Christo accepit, sic ad fidelium salutem dispensat.

Rursus, quia ordo dignitatis exigit, ut majora majoribus, minora minoribus, et media mediis committantur, et quaedam sunt sacramenta, quae praecipue respiciunt excellentiam virtutis sive dignitatis, ut sacramentum confirmationis et ordinis, quaedam, quae respiciunt indigentiam necessitatis, ut baptismus et matrimonium, quorum unum generat, alterum regenerat ad existentiam debitam, quaedam autem media, ut eucharistia, poenitentia et unctio extrema; hinc est, quod prima tamquam suprema non possunt dispensari nisi ab episcopis et pontificibus, quantum est de jure communi, alia vero tanquam infima dispensari possunt a quibuscumque ordinibus et personis inferioribus, maxime in articulo necessitatis, quod dico ratione baptismi, media vero a solis sacerdotibus, qui inter episcopos et inferiores personas sunt quasi in medio constituti.

Postremo, quia securitas salutis exigit, ut res sic fiat, ut in dubium non cadat, èt nullus est, qui certus sit de bonitate et credulitate dispensatoris, et idem ipse non est certus de se, *utrum odio vel*

amore dignus sit [1]); ideo si sacramenta dispensari solum possent a bonis, nullus esset certus de susceptione sacramenti, et sic oporteret semper iterari, et sic malitia unius praejudicaret alienae saluti. Nulla etiam esset stabilitas in gradibus hierarchiae Ecclesiae militantis, quae maxime consistit in sacramentis dispensandis; et ideo congruum fuit, ut sacramentorum dispensatio committeretur homini, non ratione sanctitatis, quae variatur secundum voluntatem, sed ratione auctoritatis, quae semper manet quantum est de se; ac per hoc oportuit, quod se extenderet ad bonos et ad malos, ad eos, qui sunt intra et ad eos, qui sunt extra Ecclesiam. Verum, quia extra unitatem fidei et caritatis, quae facit nos filios Ecclesiae et membra, nullus potest salvari; ideo, si Sacramenta extra recipiantur, non ad salutem recipiuntur, quamvis vera sint sacramenta, sed utilia possunt fieri, si quis redeat ad sanctam matrem Ecclesiam, unicam Christi sponsam, cujus filios [2]) tantum Christus sponsus reputat dignos haereditate aeterna. Unde Augustinus contra Donatistas: „Ecclesia paradiso comparata, indicat nobis, posse quidem baptismum ejus homines etiam foris accipere, sed salutem beatitudinis extra eam neminem vel percipere vel tenere. Nam et flumina de fonte paradisi, sicut scriptura testatur [3]), etiam foras largiter

1) *Eccl.* 9, 2.
2) Filius *ed. Rom. male;* filios *ed. Ven.*
3) *Gen.* 2, 8 *et* 10.

manaverunt; nominatim quippe commemorantur, et per quas terras fluant, et quod extra paradisum constituta sunt, omnibus notum est; nec tamen in Mesopotamia, vel in Aegypto, quo illa flumina perveniunt, est felicitas vitae, quae in paradiso commemoratur. Ita fit, ut cum paradisi aqua sit extra paradisum, beatitudo tamen non sit nisi intra paradisum. Sic ergo baptismus Ecclesiae potest esse extra Ecclesiam, munus autem beatae vitae non nisi intra Ecclesiam reperitur, quae super petram etiam fundata est, quae ligandi et solvendi claves accepit [1]. Haec est una, quae tenet et possidet omnem sponsi sui et Domini potestatem, per quam conjugalem potestatem etiam de ancillis parere filios potest, qui si non superbiant, in sortem hereditatis vocabuntur, si vero superbiant, extra remanebunt. Magis ergo, quia pro Ecclesiae honore atque unitate pugnamus, non tribuamus haereticis, quidquid apud eos ejus cognoscimus; sed eos arguentes doceamus, quod extra unitatem habent non valere ad salutem, nisi ad eandem venerint unitatem" [2].

Cap. VI. De sacramentorum iteratione.

De iteratione autem sacramentorum hoc tenendum est, quod licet commune sit omnibus sacramentis,

1) *Matth.* 16, 18.
2) *Augustin,* de baptismo contra Donatistas. Lib. IV. c. 1 et 2.

non iterari super eandem personam et materiam, et ex eadem causa, ne fiat contumelia sacramento; specialiter tamen tria sunt sacramenta, quae non sunt aliquatenus iteranda, scilicet baptismus, confirmatio et ordo. In his namque tribus imprimitur triplex character interior, qui non deletur; inter quos character baptismalis retinet fundamentum, nec alii possunt imprimi, nisi ille primitus imprimatur. Unde si quis ordinatur non baptizatus, nihil prorsus efficitur, sed est totum de novo faciendum; quia non intelligitur iteratum, quod constat non fuisse factum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, licet ratione suae summae virtutis et sapientiae et bonitatis nihil agat inefficaciter, nihil inepte, nihil infructuose; potissime tamen hoc observare debet in nobilissimis operibus suis, cujusmodi sunt illa, per quae reparatur genus humanum. Quoniam ergo sacramenta sunt de genere hujusmodi operum divinorum; hinc est, quod contumelia quodam modo fit eis, quando super eandem materiam et personam, et ex eadem causa iterantur, quia ex hoc ostenditur, quod prius dispensata fuerunt inefficacia, inepta et infructuosa, contra id [1]), quod exigebat ipsius reparativi principii virtus et sapientia et bonitas summa, quae semper assistit ad operandum in illis, et per illa sacramenta.

Rursus, quoniam inter haec sacramenta repa-

1) Circa id *ed. Ven.*

rantia, in quibus est generaliter efficacia divinae virtutis ad reparationem humani generis, quaedam sunt, quae tantum introducta sunt propter remedia morborum, quaedam etiam non solum ad hoc, sed ad statuendum, discernendum et ordinandum in Ecclesia hierarchicos gradus, et morbi possunt variari, expelli et iterum introduci, gradus autem Ecclesiae debent esse firmi et solidi et inconcussi; hinc est, quod sacramenta, quae respiciunt morbos iterabiles, habent effectus transeuntes, ac per hoc et iterabiles ratione novae causae. Sacramenta vero illa, quae respiciunt gradus hierarchicos, et status fidei determinatos, necesse est, quod praeter effectus remediantes, aliquos effectus tribuunt permanentes, ad graduum et statuum Ecclesiae distinctionem fixam et stabilem. Et quoniam hoc non potest fieri per data naturalia, vel dona gratuita gratum facientia, necesse est, quod fiat per aliqua signa, substantiae incorruptibili, scilicet animae incorruptibili, a principio incorruptibili secundum confirmitatem ad incorruptibile indelebiliter et gratis impressa, quae characteres appellantur; qui quoniam numquam delentur, ideo nec iterari possunt, nec illa sacramenta, in quibus hujusmodi characteres imprimuntur.

Postremo, quoniam triplex est status fidei, secundum quem habet fieri distinctio in populo christiano, in acie ecclesiasticae hierarchiae, scilicet status fidei genitae, roboratae et multiplicatae, (secundum primum fit distinctio fidelium ab incredulis,

per secundum fit distinctio fortium ab infirmis et debilibus, secundum tertium fit distinctio clericorum a laicis); hinc est, quod illa sacramenta, quae respiciunt triplicem fidei statum praedictum, characteres imprimunt, per quos indelebiliter impressos semper distinguunt, ac per hoc numquam iterari possunt. Quoniam ergo baptismus respicit statum fidei genitae, in quo populus Dei distinguitur ab incredulis, ut Israelitae ab Aegyptiis, et confirmatio respicit statum fidei roboratae, in quo distinguitur populus fortis ab infirmis, sicut pugiles ab his, qui ad pugnam non sunt idonei, et ordo respicit statum fidei multiplicatae, in quo distinguitur clerus a laicis, sicut levitae ab aliis tribubus; hinc est, quod in his tantum tribus sacramentis characteres imprimuntur. Quia vero distinctio populi a non populo prima est et radicalis; hinc est, quod character baptismalis est fundamentum omnium aliorum characterum; et ideo illo non substrato [1]) nihil poterit superaedificari, ac per hoc oportet de novo fieri. Si autem ille substernatur, alii imprimi possunt, nec umquam ulterius iterandi sunt, nec sacramenta tria praedicta, quae hos imprimunt, ex causa aliqua iterantur, et gravis de facto iterantibus debet poena imponi, propter divini contumeliam sacramenti; licet alia quatuor ex causis diversis possint sine sui contumelia iterari.

1) Illo subtracto *editt. Aug. Ven.*

Cap. VII. De integritate Baptismi.

Jam nunc septimo loco restat videre de integritate uniuscujusque sacramenti, quae cum sint in numero septiformi, primo dicendum est de baptismi integritate, quod est janua omnium aliorum sacramentorum. De integritate igitur sacramenti baptismi hoc tenendum est, quod ad hoc, quod aliquis baptizetur vere et plene, requiritur expressio formae vocalis a Domino institutae, quae est haec: *ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen* [1]), absque omissione vocabuli, et sine interpositione vocabuli, absque praeposteratione ordinis supradicti, et sine commutatione nominis praenotati. Requiritur etiam mersio vel ablutio per elementum aquae in toto corpore, vel saltem in digniori parte; ita quod expressio et mersio fiat ab uno et eodem, et in eodem tempore, quibus concurrentibus, si non sit fictio in baptizando, datur ei gratia regenerans et rectificans et purificans ab omni culpa. Quod ut efficacius fiat, catechismus et exorcismus tamquam praeparatorii praemittuntur tam in parvulis, quam in adultis; ita tamen, quod in adultis requiritur fides propria, in parvulis sufficit fides aliena.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, tamquam perfectissimum et

1) *Matth.* 28, 19.

sufficientissimum principium reparare habeat genus humanum per medicamenta sacramentorum, ita quod nihil sit in eis superfluum, nihil inordinatum, nihil etiam diminutum; ita disponere debuit, quod sacramentum baptismi et alia integrarentur secundum quod exigebat sua virtus, nostra salus et etiam noster morbus. Quoniam ergo virtus nos reparans est virtus totius Trinitatis, quam sancta mater Ecclesia credit in animo, confitetur in verbo, et profitetur in signo sub trium personarum distinctione et proprietate, ordine et origine naturali, est etiam virtus passionis Christi, qui mortuus et sepultus fuit et die tertia resurrexit; hinc est, quod ad horum expressionem in sacramento [1]), quod primum omnium sacramentorum est, et in quo primo et principaliter haec virtus operatur, debuit fieri expressio Trinitatis, distincta, propria et ordinata nominatione, quantum est de forma communi; licet in tempore primitivae Ecclesiae potuerit fieri in nomine Christi, in quo intellectus clauditur totius Trinitatis. Debuit etiam fieri propria et ordinata nominatio verbi baptizandi, cum trina mersione, ad expressionem mortis Christi et sepulturae et resurrectionis post triduum factae, quantum est de congruitate. Et quia simul operatur utraque virtus, et in uno Christo Salvatore, utrumque horum debet fieri ab uno et eodem simul, et eodem tempore, propter servandam unitatem in

1) Baptismi *add. ed. Ven.*

sacramento, et significandam unitatem in nostro mediatore.

Rursus, quoniam salus nostra requirebat inchoari per regenerationem seu renovationem in esse gratiae conferentis spirituale esse, abstergendo immunditiam, effugando tenebras, et refrigerando concupiscentiam, quae universaliter labefactat omnem hominem descendentem seminaliter ab Adam; hinc est, quod sacramentum primum, quod est regenerativum, debuit fieri in elemento, quod haberet conformitatem ex naturali repraesentatione ad triplicem effectum praedictum gratiae inchoantis nostram salutem. Quoniam ergo aqua sua puritate mundat, sua pervietate seu diaphaneitate luminis est delativa, sua frigiditate refrigerat, et maxime communis est omnibus inter omnia liquida; hinc est, quod sacramentum regenerationis nostrae perfici debuit in elemento aquae indifferenter, quia omnis aqua omni aquae est eadem specie, et etiam ne aliquis propter defectum elementi periculum salutis incurrere posset.

Postremo, quoniam morbus noster, contra quem principaliter est baptismus, est originale peccatum, quod animam privat vita gratiae, et omnium virtutum rectitudine habilitante, et pronam quodam modo reddit ad omne genus culpae, et traducitur aliunde, et parvulum facit concupiscibilem, et adultum actu concupiscentem, redigit etiam in diabolicam servitutem, et in potestatem principis tenebrarum; hinc est, quod ad hoc, quod per illud sacramentum per

contrarium sufficiens adhibeatur remedii medicamentum, congruit in eo dari gratiam regenerantem contra privationem vitae gratuitae, gratiam rectificantem in septiformi virtute contra privationem virtutis habilitativae, gratiam purificantem ab omni culpa contra pronitatem ad omnem deordinationem vitiosam. Et quoniam originale peccatum trahitur aliunde, et parvulum facit concupiscibilem, et adultum actu concupiscentem, necessaria est adulto fides propria et poenitentia, sed parvulo sufficit aliena, quae scilicet est in universali Ecclesia. Quia vero baptismus debet eruere a servitute diaboli, et de potestate principis tenebrarum tam parvulos quam adultos; hinc est, quod utrique exorcizari debent ad expulsionem potestatis contrariae, utrique etiam catechizari: adulti, ut expulsa caligine erroris informentur ad fidem, parvuli vero, ut sciant patrini, quid eos debeant edocere, ne pro humano defectu impediatur baptismatis sacramentum, quo minus habeat finem suum.

Cap. VIII. De integritate confirmationis.

De sacramento confirmationis hoc tenendum est, quod ad ipsius integritatem requiritur forma vocalis, quae secundum morem magis communem haec est: „signo te signo crucis, confirmo te chrismate salutis,

in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen." Requiritur etiam chrisma, quod conficitur ex oleo olivarum et balsamo, de quo cum per manus episcopi signum crucis fronti imprimitur sub praedicta forma verborum, confirmationis suscipitur sacramentum, per quod confirmatur homo ut pugil ad nomen Christi audacter et publice confitendum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium nostrum, Verbum scilicet incarnatum, sicut aeternaliter conceptum est in corde Patris, et temporaliter in carne sensibiliter apparuit homini, sic neminem reparat, nisi ipsum et corde credendo concipiat, et creditum exterius confitendo depromat confessione debita, cujusmodi est confessio veridica, veritate plena, quae non tantum est veritas speculativa, verumetiam practica. Haec autem est, in qua non tantum est adaequatio intellectus, sermonis et rei, verumetiam in qua totus homo veritati conformatur secundum intelligentiam rationis, secundum complacentiam voluntatis, et secundum adhaerentiam virtutis, ut sit ex toto corde, tota anima et tota mente, sit ex *corde puro, conscientia bona, et fide non ficta* [1]), et talis est confessio integra, placida et intrepida; ut sit integra [2]), ratione ejus de quo est, placida, ratione ejus coram quo fit, intrepida, ratione ejus a

1) *I. Tim.* 1, 5.
2) *Ante* integra *ed. Rom. male ponit* ex, *quod om. editt. Arg. Aug. Ven.*

quo fieri habet illa confessio. Quoniam ergo ad hoc homo pusillanimis non est idoneus, nisi per manum supernae gratiae confirmetur; ideo ad hoc sacramentum confirmationis fuit divinitus institutum, tamquam immediate sequens baptismum.

Quia vero finis imponit necessitatem iis, quae sunt ad finem, ideo integrari debet hoc sacramentum secundum exigentiam confessionis praedictae, et suarum conditionum, trium videlicet praedictarum. Primo ergo quoniam confessio haec debet esse integra, et integritas confessionis non est, nisi quis confiteatur Christum verum hominem pro hominibus crucifixum, eundemque verum Dei Filium incarnatum in Trinitate Patri et Spiritui sancto per omnia coaequalem; hinc est, quod in forma vocali non tantum fit expressio actus confirmandi, verumetiam ipsius signi crucis, et nominis beatissimae Trinitatis. Amplius, quia confessio debet esse placida, ratione ejus coram quo fit, et fieri habet coram Deo et hominibus, et Deo non potest placere, nisi adsit lumen intelligentiae et nitor conscientiae, nec proximis, nisi adsit odor bonae famae et vitae honestae; ideo ad horum designationem in elemento exteriori commiscetur oleum olivarum, quod est nitidum, et balsamum, quod est odoriferum, ut per hoc significetur, quod confessio, ad quam hoc sacramentum ordinat et disponit, conjunctum debet habere nitorem conscientiae et intelligentiae, cum suavi odore tam vitae quam famae, ne contrarietas aliqua sit inter linguam

et conscientiam, vel inter linguam et famam, propter quam talis confessio non acceptetur ab homine, nec approbetur a Christo. Postremo, quoniam talis confessio debet esse intrepida, ut nec pudore nec timore dimittat quis dicere veritatem, et tempore persecutionis ignominiosam mortem Christi in cruce confiteri publice formidat quis et erubescit praecipue horrens incidere in consimilem poenam et ignominiam passionis, et hujusmodi timor et pudor potissime apparet in facie, et maxime in fronte; ideo ad omnem verecundiam et formidinem propulsandam et manus potestativa imponitur, quae confirmet, et crux fronti imprimitur, ut non erubescat eam publice confiteri, nec formidet pro confessione nominis Christi, si opus fuerit, quantamcunque poenam vel ignominiam sustinere, tamquam verus pugil unctus ad praelium, et tamquam strenuus miles ferens in fronte regis sui signum et crucis ejus triumphale vexillum, cum quo paratus sit penetrare hostium cuneos securus. Non enim potest crucis gloria libere praedicari, si crucis poena et ignominia formidetur, juxta quod sanctus dicebat Andreas: „ego si crucem expavescerem, gloriam crucis minime praedicarem“ [1]).

1) Martyrium S. Andreae c. 4 apud Galland. Bibl. T. I. p. 155.

Cap. IX. De integritate eucharistiae.

De sacramento eucharistiae hoc tenendum est, quod in hoc sacramento verum Christi corpus et verus sanguis non tantum significatur, verum etiam veraciter continetur sub duplici specie, panis scilicet et vini, tamquam sub uno et non sub duplici sacramento; hoc autem est post consecrationem sacerdotalem, quae fit in prolatione vocalis formae a Domino institutae, super panem scilicet: *hoc est corpus meum*, super vinum vero: *hic est calix sanguinis mei.* Quibus verbis cum intentione conficiendi a sacerdote prolatis, transsubstantiatur utrumque elementum secundum substantiam in corpus et sanguinem Jesu Christi, remanentibus speciebus sensibilibus, in quarum utraque continetur totaliter, non circumscriptibiliter, nec localiter [1]), sed sacramentaliter totus Christus. In quibus etiam proponitur nobis ut cibus, quem qui digne accipit, non solum sacramentaliter, verumetiam per fidem et caritatem spiritualiter manducando, corpori Christi mystico magis incorporatur, et in seipso reficitur et purgatur; qui vero indigne accedit, *judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans sanctissimum corpus Christi* [2]).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum

1) Nec localiter *om. editt. Nor. Arg. Ven.*
2) *I. Cor.* 11, 29.

scilicet incarnatum, et sufficientissimum est in virtute et sapientissimum est in sensu; ideo sic nobis contulit sacramenta, secundum quod exigit sapientia et sufficientia sua [1]. Et quia sufficientissimum est, ideo largiendo medicamenta morborum et carismata gratiarum, non tantum instituit sacramentum, quod nos in esse gratiae generaret, ut baptismus, et genitos augmentaret et roboraret, ut confirmatio, verumetiam quod genitos et augmentatos enutriret, ut sacramentum eucharistiae, propter quod haec tria sacramenta omnibus dantur, qui accedunt ad fidem. Quoniam ergo nutrimentum nostrum, quantum ad esse gratuitum, attenditur in unoquoque fidelium per conservationem devotionis ad Deum, dilectionis ad proximum, et delectationis intra seipsum, et devotio ad Deum exercetur per sacrificii oblationem, dilectio ad proximum per unius sacramenti communionem, et delectatio intra seipsum per viatici refectionem; hinc est, quod principium nostrum reparativum istud sacramentum eucharistiae dedit in sacrificium oblationis, et sacramentum communionis, et viaticum refectionis.

Quia vero principium nostrum reparativum non tantum est sufficientissimum, verum etiam sapientissimum, cujus est omnia agere ordinate; ideo sic dedit et disposuit nobis sacrificium, sacramentum et viaticum exhibere, secundum quod competit tempori

1) Sufficientia *ABCD et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*; efficientia *ed. Rom.*

gratiae revelatae, statui viae et capacitati nostrae. Primo igitur, quoniam tempus gratiae revelatae requirit, quod jam non offeratur oblatio qualiscumque, sed pura, placida et plenaria, et nulla alia oblatio est talis, nisi illa, quae in cruce fuit oblata, scilicet Christi corpus et sanguis; hinc est, quod necessario oportet in hoc sacramento non tantum figurative, verum etiam veraciter corpus Christi, tamquam oblationem huic tempori debitam, contineri. Similiter, quia tempori gratiae consonat, quod sacramentum communionis et dilectionis non tantum sit communionem et dilectionem significans, verum etiam ad illam inflammans, ut efficiat, quod figurat, et quod maxime nos inflammat ad dilectionem mutuam et maxime unit membra, est unitas capitis, a quo per vim amoris diffusivam, unitivam et transformativam manat in nos dilectio mutua; hinc est, quod in hoc sacramento continetur verum Christi corpus et caro immaculata, ut se nobis diffundens, et nos invicem uniens et in se transformans per ardentissimam caritatem, per quam se nobis dedit, se pro nobis obtulit, et se nobis reddidit, et nobiscum existit usque ad finem mundi. Per hunc etiam modum refectio competens statui gratiae est refectio spiritualis, communis et salutaris. Refectio autem spiritus est Verbum vitae, ac per hoc refectio spiritualis ipsius spiritus in carne est Verbum incarnatum, seu caro Verbi, quae cibus est communis et salutaris; quia licet sit una, omnes tamen salvantur per ipsam.

Quia ergo non est dare alium cibum spiritualem communem et salutiferum, nisi ipsum verum corpus Christi; hinc est, quod necesse est, ipsum in hoc sacramento veraciter esse contentum, exigente hoc perfectione sacrificii placativi, sacramenti unitivi, et viatici refectivi; quae debent esse in tempore novi testamenti, et gratiae revelatae, et veritatis Christi.

Rursus, quia statui viae non competit Christum aperte videre, propter velamen aenigmatis et propter meritum fidei, nec convenit Christi carnem dentibus attrectare, et propter horrorem cruditatis et propter immortalitatem ipsius corporis; ideo necesse fuit, corpus et sanguinem Christi tradi velatum sacratissimis symbolis, et similitudinibus congruis et expressis. Et quoniam nihil magis idoneum est ad refectionem, quam cibus panis et potus vini, nihil est etiam magis idoneum ad significationem unitatis corporis Christi veri et mystici, quam panis factus de mundissimis granis, et vinum expressum de purissimis acinis in unum collectis; ideo sub his speciebus magis quam sub aliis debuit hoc sacramentum exhiberi. Et quia Christus sub illis speciebus esse debebat non secundum mutationem factam in ipso, sed potius in eis; ideo ad prolationem duplicis verbi praedicti, in qua insinuatur existentia Christi sub speciebus illis, fit conversio substantiae utriusque in corpus et sanguinem, remanentibus solis accidentibus, tamquam signis ipsius corporis contentivis et etiam expressivis. Quia vero corpus Christi beatum et

gloriosum non potest dividi in partes suas, nec separari ab anima, neque a divinitate summa; ideo sub utraque specie est unus Christus, et totus et indivisus, scilicet corpus et anima et Deus; ac per hoc utrobique est unum et simplicissimum sacramentum, continens totum Christum. Et quoniam quaelibet pars speciei significat corpus Christi; hinc est, quod totum sic est in tota specie, quod in qualibet ejus parte, sive sit integra sive divisa; ac per hoc non est ibi, ut circumscriptum, ut occupans locum, vel habens situm, ut perceptibile per aliquem sensum corporeum et humanum, sed omnem latens sensum, ut fides habeat locum et meritum. Propter quod etiam, ut non deprehendatur, accidentia illa habent omnem operationem, quam etiam habebant prius, licet sint praeter subjectum, quamdiu continent intra se Christi corpus, quod quidem est quamdiu durant in suis proprietatibus naturalibus, et sunt idoneae ad cibandum.

Postremo, quoniam capacitas nostra ad Christum efficaciter suscipiendum non est in carne sed in spiritu, non in ventre sed in mente, et mens Christum non attingit nisi per cognitionem et amorem, per fidem et caritatem, ita quod fides illuminat ad recognitionem vel recordationem, et caritas inflammat ad devotionem; ideo ad hoc, quod aliquis digne accedat, oportet, quod spiritualiter comedat, ut sic Christum per recordationem fidei masticet, et per devotionem amoris suscipiat; per quae non in se

transformet Christum, sed ipse potius trajiciatur in ejus mysticum corpus. Propter quod manifeste colligitur, quod qui tepide, indevote et inconsiderate accedit, judicium sibi manducat et bibit, quia tanto sacramento contumeliam facit. Et ideo consilium est his, qui se sentiunt minus mundos mente vel carne, vel etiam indevotos, ut differant, quousque parati ad esum veri agni, mundi, devoti et circumspecti accedant. Propter quod etiam hoc sacramentum praeceptum est celebrari cum solemnitate praecipua tam quantum ad locum, quam etiam ad tempus, et quantum ad verba et orationes, et quantum ad vestimenta in celebratione missarum; ut tam ipsi sacerdotes conficientes, quam etiam suscipientes percipiant gratiae donum, per quam purgentur, illuminentur, perficiantur, reficiantur, vivificentur et in ipsum Christum per excessivum amorem ardentissime transferantur.

Cap. X. De integritate poenitentiae.

De sacramento poenitentiae hoc tenendum est, quod ipsa est secunda tabula post naufragium [1]), ad quam naufragans per mortale peccatum recurrere potest, quamdiu est in statu praesentis vitae, quandocumque et quotienscumque divinam clemen-

1) *Hieron.* Ep. 130 §. 9 ed. Vallars. T. I. p. 986 seu Ep. 97 ed. Bened. T. IV. p. 790.

tiam voluerit implorare. Ipsius autem partes integrales sunt contritio in animo, confessio in verbo, et satisfactio in facto. Ex quibus tunc poenitentia integratur, cum peccator omnem mortalem culpam perpetratam et facto deserit, et verbo accusat, et animo detestatur, proponens numquam iterare peccatum. His autem debito modo concurrentibus cum absolutione facta ab eo, in quo est ordo, clavis [1]) et jurisdictio, absolvitur homo a peccato, et reunitur Ecclesiae, et reconciliatur Christo, mediante clave sacerdotali, per cujus etiam judicium non tantum fieri habet absolutio, verum etiam excommunicatio et relaxatio, quae proprie habet fieri ab episcopo, tanquam ab Ecclesiae sponso.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, eo ipso quod Verbum, est fons veritatis et sapientiae, eo ipso quod incarnatum, fons est pietatis et indulgentiae; ideo reparare debet genus humanum per medicamenta sacramentorum, et praecipue contra morbum praecipuum, qui scilicet est mortale peccatum, juxta quod decet pontificem pium, medicum peritum, et judicem aequum, ut sic in curatione nostra appareat Verbi incarnati summa clementia et summa prudentia et summa justitia.

Primum igitur, quoniam in curatione nostra a mortali culpae per poenitentiam apparere debet ipsius Christi pontificis piissimi summa clementia, et summa

1) Potestas clavium *ed. Ven.*

clementia pontificis superexcedit omnia peccata humana, qualiacumque et quantacumque sint et quotienscumque fuerint perpetrata; hinc est, quod peccantes suscipere ad veniam est ipsius pontificis clementissimi, non solum semel nec bis, sed quotiescumque suppliciter imploraverint clementiam Dei. Et quia divina clementia tunc vere et suppliciter imploratur, quando intervenit poenitentiae lamentum, et ad hoc potest homo se convertere, quamdiu est in statu praesentis vitae, quia convertibilis est in bonum et in malum; hinc est, quod quantumcunque et quandocumque et quotiescumque peccator peccaverit, ad sacramentum poenitentiae potest habere refugium, per quod sibi fiat remissio peccatorum.

Rursus, quia in curatione nostra debet apparere et manifestari ipsius Christi medici peritissimi summa prudentia, et prudentia medici est in adhibendo remedia contraria, per quae non tantum morbus auferatur, verum etiam praescindatur causa, et cum peccetur in Deum delectatione, consensu et perpetratione, scilicet in corde, ore et opere; hinc est, quod prudentissimus medicus instituit, ut contra deordinationem peccatoris secundum triplicem vim, scilicet affectivam, interpretativam et operativam, quae fit per delectationis complacentiam occultam, esset reformatio poenitentis secundum triplicem vim praedictam, per dolorem poenitentiae, conceptum in corde per compunctionem, expressam in ore per confessionem, consummatam in opere per satisfactionem.

Et quia omnia peccata mortalia ab uno Deo avertunt, et uni gratiae opponuntur, et unam principalem hominis rectitudinem pervertunt; hinc est, quod ad hoc, quod poenitentiae medicamentum sit sufficienter ex suis partibus integratum, necesse est, quod poenitentia habeatur de omnibus peccatis, et quantum ad praeteritum, per displicentiam de perpetratis, et quantum ad praesens, per cessationem de perpetrandis, et quantum ad futurum, per propositum numquam recidivandi vel in idem vel in aliud genus peccati; ut sic totaliter recedendo a culpa per poenitentiam divina gratia suscipiatur, per quam obtineatur venia omnium peccatorum.

Postremo, quoniam in curatione nostra manifestari debet ipsius Christi judicis recta justitia, et ipsius in propria persona non est judicare ante judicium ultimum et finale; ideo ad particularia judicia ante finem judices debuit constituere; et quia judices isti inter Deum offensum et hominem offendentem sunt quasi intermedii, ut proximi Christo, praepositi populo, Domino autem illi praecipue sunt proximi et familiares ratione officii, qui sunt ejus praecipue ministerio consecrati, scilicet sacerdotes; ideo omnibus in sacerdotali ordine constitutis, et solis, datur potestas duplicis clavis, scilicet clavis scientiae ad discernendum, et clavis, quae est potestas ligandi et solvendi, ad dijudicandum et absolutionis beneficium impendendum.

Quia vero propter confusionem vitandam non

quilibet cuilibet est praelatus in Ecclesia militante, cum ipsa ecclesiastica hierarchia debeat esse secundum potestatem judiciariam ordinata, ideo haec potestas ligandi et solvendi concessa est primo uni primo et summo sacerdoti, cui collata est tanquam summo capiti potestas universalis, et deinde secundum particulares Ecclesias dividitur in partes, ita quod primo in episcopos, deinde in presbyteros descendit a capite uno. Ideo licet unusquisque sacerdos habeat ordinem et clavem, ad eos tamen usus clavis tantum se extendit, qui sibi ordinarie sunt subjecti, nisi sibi ab eo, qui habet jurisdictionem ordinariam, committatur. Cum vero illa jurisdictio sit principaliter in capite summo, et deinde in episcopo, et postremo in sacerdote curato; potest quidem a quolibet eorum committi alteri, sufficienter quidem ab infimo, magis a medio, et maxime a supremo. Et quia in Pontifice summo et etiam in episcopis est hujusmodi jurisdictio, non tantum ad judicandum inter Deum et hominem in occulto, verum etiam ad judicandum inter hominem et hominem [1]) in aperto, tamquam in illis, quibus commissum est Ecclesiae regimen et custodia, sicut sponso committitur sponsa; hinc est, quod gladium habent praelati, quo possunt percutere ad juris defensionem in excommunicatione, et potestatem largiendi de thesauris meritorum Ecclesiae, quos habent [2]) re-

1) Inter Deum et hominem *ed. Ven., male.*
2) Quos summus pontifex habet repositos *ed. Ven.*

positos et commendatos tam a capite, quam a membris, et hoc in relaxatione; ut sic tanquam veri Dei judices ligandi et solvendi integram possideant potestatem, per quam impoenitentes feriant, et compescant rebelles, et nihilominus absolvant et reconcilient Deo et sanctae matri Ecclesiae veraciter poenitentes.

Cap. XI. De integritate unctionis extremae.

De sacramento extremae unctionis hoc in summa tenendum est, quod ipsa est sacramentum exeuntium ex hac vita, praeparans et disponens ad sanitatem perfectam. Valet etiam ad delenda venialia, et ad recuperandam sanitatem praesentem, si infirmo expediat. Ad hujus autem sacramenti integritatem requiritur oleum simplex, sed consecratum, vocalis expressio orationum, inunctio infirmi in septem partibus determinatis, scilicet in oculis, auribus, naribus, labiis, manibus, pedibus et lumbis. Nec debet illud sacramentum dari, nisi adultis, et postulantibus, imminente periculo mortis, et hoc per manum et ministerium sacerdotis. Ex quo colligitur, quod inter hoc sacramentum et confirmationem est differentia septiformis, scilicet in efficacia, in materia, in forma, in suscipiente, in dante, in loco et in tempore.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, nos reparat, inquantum *mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* [1]), et in quantum Jesus, habet salvare, in quantum autem Christus unctus, habet unctionis gratiam in alios derivare; hinc est, quod ipsius est, in sacramentis suis unctionem membris suis tribuere salutarem. Quoniam autem anima ad hoc quod perfecte sanetur, indiget triplici genere sanitatis, scilicet ad strenuitatem actionis, ad suavitatem contemplationis, et ad felicitatem comprehensionis, et prima est intrantium in aciem Ecclesiae, secunda est praesidentium in eadem, quorum est alios erudire, et tertia est exeuntium de eadem per mortem; hinc est, quod non solum unctionem sacramentalem instituit Dominus in confirmatione, verum etiam mediam in ordine pontificali, et extremam imminente periculo mortis.

Quoniam ergo finis imponit necessitatem his, quae sunt ad finem; hinc est, quod secundum exigentiam hujus finis debet hoc sacramentum operari, debet etiam integrari, suscipi et dispensari. Primum igitur, quia hujus sacramenti operatio debet regulari a fine, et finis est, quia introductum est ad salutem felicitatis perpetuae facilius et expeditius consequendam, et hoc fit per devotionem sursum levantem, et per exonerationem a culpis venialibus et aliis sequelis, quae deorsum deprimunt; hinc est,

1) *I. Tim.* 2, 5.

quod sacramentum istud efficaciam habet et ad devotionem excitandam, et ad venialia dimittenda, et ad peccatorum scoriam facilius abolendam. Et quia plurimis infirmis expedit adhuc vivere ad suorum cumulum meritorum; hinc est, quod sacramentum istud, et animam vigorando in bono et exonerando a malo, frequenter etiam alleviat a morbo. Et hinc est, quod dicit B. Jacobus, quod *oratio fidei salvabit infirmum, et si in peccatis fuerit, dimittentur ei* [1].

Rursus, quia hujus sacramenti institutio debet esse secundum exigentiam finis, et hic [2] est acquisitio spiritualis salutis per remissionem culparum, et haec salus respicit sanitatem et munditiam conscientiae interioris, secundum quam judicat ille judex coelestis; hinc est, quod in isto sacramento debet esse oleum simplex et consecratum, quia sanctitatem et nitorem designat in habitaculo conscientiae. Quia vero super istam salutem mortalis homo non habet potestatem; hinc est, quod oratio et forma vocalis exprimitur per verbum deprecativum, ad impetrandum gratiae donum. Et quoniam anima infirmitates spirituales contrahit in corpore secundum quatuor virtutes ipsius corporis regitivas, scilicet sensitivam, interpretativam, generativam et progressivam; hinc est, quod membra his virtutibus deservientia sunt inungenda. Quia igitur quinque sunt membra de-

1) *Jac.* 5, 15.
2) *Ita editt. Arg. Aug. Ven.;* haec *ed. Rom., male.*

servientia quinque sensibus, scilicet oculi visui, aures auditui, nares olfactui, manus tactui, et os gustui et etiam alii virtuti, scilicet interpretativae, et pedes deserviunt progressui, et lumbi generationi, quia genitalia indignum et pudendum est contrectari et etiam nominari; hinc est, quod inunctio debet fieri in septem locis praedictis, ut sic disponatur homo per hoc sacramentum ad plenitudinem sanitatis per deletionem omnis venialis peccati.

Postremo, quia istius sacramenti susceptio a fine dependet, et finis est velocior transitus ad coelum, per depositionem omnium venialium et conversionem mentis ad Deum; ideo non debet dari nisi adultis, qui venialiter peccant, nec aliquibus nisi petentibus, qui devotione sursum eriguntur, nec aliquibus nisi in periculo constitutis, et quasi in transitu ad alium statum. Et quia hoc sacramentum est periclitantium, et tamen habet materiam sacram, scilicet oleum consecratum; hinc est, quod propter periculum evitandum communiter committi debet sacerdotibus, et propter consecrationem olei non est nisi a consecratis manibus contrectandum.

Ex variatione igitur finis in confirmatione et unctione extrema oritur diversitas in efficacia, in materia et in forma, in loco et in tempore, in suscipiente et in dispensante. In efficacia, quia illud sacramentum disponit ad melius agonizandum, hoc ad celerius evolandum. In materia, quia illud in oleo permixto balsamo, hoc vero in oleo puro. In

forma, quia illud in indicativa, hoc vero in deprecativa. In loco, quia illud in fronte, hoc vero in multiplici parte. In tempore, quia illud in sanitate, hoc vero in aegritudine. In suscipiente, quia illud non solum adultis verumetiam parvulis, hoc vero tantum adultis. In dante, quia illud ab episcopis, hoc autem a sacerdotibus quibuscumque. Et haec omnis diversitas a fine procedit; quia sicut claruit, diversitas in finibus proximis diversitatem introducit in his, quae ad fines illos habent finaliter ordinari.

Cap. XII. De integritate ordinis.

De sacramento ordinis haec in summa tenenda sunt, quod ordo est signaculum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato. Licet autem ordo sit unum de septem sacramentis, septiformis tamen est ordinis gradus. Primus est in Ostiariis, secundus in Lectoribus, tertius in Exorcistis, quartus in Acoluthis, quintus in Subdiaconis, sextus in Diaconis, septimus in Sacerdotibus. His autem quasi per modum cujusdam praeparatorii supponitur clericalis tonsura, et etiam Psalmistatus, per modum autem complementi superponitur Episcopatus, Patriarchatus et etiam Papatus; a quibus manant ordines, et dispensari debent sub debitis signis, tam ex parte visus quam ex parte auditus, sollemnitate debita

nihilominus observata, quantum ad tempus, locum, officium et personam.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, quia ut Deus et homo sacramentorum medicamenta ad salutem hominum instituit ordinate, discrete et potestative, secundum exigentiam suae bonitatis, sapientiae et virtutis; hinc est, quod ipsa medicamenta sacramentorum commisit hominibus dispensanda non qualitercumque, sed eo modo, quo exigebat ordo, discretio et potestas. Oportuit ergo aliquas personas ad hujusmodi officium exequendum distingui et segregari, quibus ordinario jure potestas hujusmodi committeretur.

Et quia hujusmodi discretio non debuit fieri, nisi per signa sacra, cujusmodi sunt sacramenta; hinc est, quod debuit esse aliquod sacramentum, quod esset sacrum signaculum, ordinativum, distinctivum et potestativum ad sacramenta cetera dispensanda modo distinctivo, potestativo et ordinativo. Et ideo ordo definitur signaculum quoddam, in quo spiritualis potestas traditur ordinato; ita quod simul in ejus notificatione clauduntur tria praedicta, ex quibus colligi possunt in summa, quae ad integritatem ordinis exiguntur. Primum igitur, quoniam ordo est signaculum distinctivum et sequestrativum ab omni populo, ut quis totaliter divino sit cultui mancipatus; ideo ordines praecedit distinctio quae-

dam in tonsura et corona, per quam intelligitur appetituum temporalium resecatio, et mentis elevatio ad aeterna, ut totus ostendatur clericus deputatus esse ad divinum cultum. Et ideo dicit in susceptione coronae: *Dominus pars haereditatis meae* [1]. Et quia talis debet esse instructus in divinis laudibus, quae maxime consistunt in Psalmis; ideo Psalmistatus, tamquam praeambulans caeteros ordines antecedit, quem tamen largo modo Isidorus inter ordines numeravit [2]. Secundo vero, quia ordo est signaculum ordinativum, et in seipso etiam est ordinatum, et ordo consistit in graduum disparitate et distinctione completa, secundum quod exigit septiformis gratia, ad cujus dispensationem sacramentum ordinis principaliter ordinatur; hinc est, quod septem sunt ordines gradatim ordinati usque ad sacerdotium, in quo status est ordinum, quia ipsius est consecrare sacramentum corporis Christi, in quo est plenitudo omnium gratiarum; unde alii sex sunt tamquam subministrativi, et quasi gradus quidam, per quos ascenditur ad thronum Salomonis. Qui et sex sunt propter numeri perfectionem, quia senarius est primus numerus perfectus; et propter hoc, quod sic exigit perfectio et sufficientia officii ministrandi. Nam oportet aliquos ministrare quasi a remotiori, aliquos a propinquiori, et aliquos a proximo, ut nihil desit in [3] ministerio ordinato.

1) *Psal.* 15, 5. 2) *Isid.* Lib. 2. de Eccl. offic. c. 12.
3) In *add. editt. Arg. Nor. Ven.*

Et quia quodlibet istorum ministeriorum geminatur secundum actum purgandi et illuminandi; hinc est, quod sex sunt ordines ministeriales, et septimus omnium perfectissimus, in quo altaris conficitur sacramentum, qui consummatur in ordine uno, tamquam in termino ultimo et completo.

Postremo, quia ordo est signaculum potestativum, non tantum respectu aliorum sacramentorum dispensandorum, verum etiam respectu sui, et potestas supėr potestatem est potestas excellens; ideo sibi non tantum competit potestas simplex, cujusmodi est in ordine simplici, verumetiam eminentia potestatis, cujusmodi est in his, quorum est ordines ordinate [1]) dispensare. Et quia excellentia quanto magis descendit, tanto magis dilatatur, et quanto magis ascendit, tanto magis unitur; hinc est, quod plures sunt Episcopi, pauciores Archiepiscopi, paucissimi Patriarchae, et unus pater patrum, qui Papa merito appellatur, tamquam unus primus et summus pater spiritualis omnium patrum, immo [2]) omnium fidelium, et hierarcha praecipuus, sponsus unicus, caput indivisum, Pontifex summus, Christi vicarius, fons et origo, regula cunctorum principatuum ecclesiasticorum; a quo tamquam a summo derivatur ordinata potestas, usque ad infima Ecclesiae membra, secundum quod exigit praecellens dignitas in ecclesiastica hierarchia.

1) *Ita ed. Ven.;* ordinarie *editt. Arg. et Aug.;* ordinare et disp. *ed. Rom.*

2) Pastor omnium fid. *ed. Ven.*

Et quia haec dignitas praecipue manet in ordine, ideo hoc sacramentum non debet dispensari nisi cum magna discretione et sollemnitate; ac per hoc non a quolibet, nec cuilibet, nec in quolibet loco, nec quolibet tempore, sed personis literatis, honestis, et a cunctis irregularitatibus alienis, jejuno stomacho, loco sacro, tempore missae. Et temporibus ab ecclessiastico jure statutis debent hujusmodi ordines dispensari, et hoc ab episcopis, quibus propter sui eminentiam reservatur dispensatio ordinum, confirmatio per impositionem manuum, consecratio monialium et abbatum, et dedicatio Ecclesiarum, quae propter sui celebritatem non debent dispensari, nisi ab his, qui habent praeeminentiam potestatis.

Cap. XIII. De integritate matrimonii.

De sacramento matrimonii haec in summa tenenda sunt, quod matrimonium est conjunctio legitima maris et feminae, individuam vitae consuetudinem retinens. Haec autem conjunctio non solum fuit post peccatum, verum etiam ante peccatum. Sed prius institutum fuit sacramentum conjugii in officium, nunc autem non solum in officium, verum etiam in remedium contra libidinis morbum. Prius significabat conjunctionem Dei et animae, nunc autem praeter hoc significat conjunctionem Christi

et Ecclesiae, et duarum naturarum in unitate personae. Introducitur autem haec conjunctio in esse per liberum consensum animorum ex parte utriusque personae, exterius expressum in aliquo signo sensibili; consummari autem habet in copula carnali. Nam per verba de futuro dicitur matrimonium initiari, per verba de praesenti ratificari, sed per carnalem copulam habet consummari. Hujus autem sacramenti tria sunt bona, scilicet „fides, proles, et sacramentum" [1]; et duodecim impedimenta, quae impediunt contrahendum, et dirimunt jam contractum, quae in his versibus continentur:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si forte coire nequibis;
Haec socianda vetant conjugia, juncta retractant.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, eo ipso quod Verbum Dei, est fons sapientiae in excelsis, eo ipso quod incarnatum, est clementiae fons in terris, et ideo eo ipso, quod Verbum increatum, est humani generis formativum ex summa sapientia, eo ipso quod incarnatum, est ipsius reformativum ex summa clementia (ideo enim humanum genus reparat per clementiam, quia prius reparabile fecit ex sapientia, quae pro suo summo ordine exigebat, quod genus humanum faceret potens stare, potens labi, potens etiam reparari, sicut in praecedentibus ostensum fuit); quoniam

1) *Aug.* de Gen. ad lit. Lib. IX. c. 7.

ergo Verbum Dei in sua sapientia hominem fecit, sicut et congruum fuit, potentem stare, cadere et surgere; hinc est, quod genus humanum eo modo propagandum ordinavit, quod ex ipso modo propagandi haberet, quod manuduceret ipsum ad standum; haberet etiam, quod manuduceret ad remedium, sicut etiam in propagatione illa est aliquid per peccatum, scilicet libido, quod traducit morbum. Et quia status hominis erat ex conjunctione ipsius animae ad Deum per amorem unitivum modo castissimo, singulari et individuo, remedium veniebat ex conjunctione divinae naturae et humanae in unitatem hypostasis et personae, unitatem, inquam, divina gratia introductam, ut singularem et individuam; hinc est, quod Deus ab initio instituit, ut propagatio fieret per conjunctionem maris et feminae individuam et singularem, quae significaret ante peccatum conjunctionem Dei et animae, seu Dei et supercoelestis [1]) hierarchiae, post peccatum vero conjunctionem Christi et humanae naturae, seu Christi et Ecclesiae; et ideo utrobique est sacramentum, scilicet ante et post, licet alio et alio modo, quantum ad significationem et usum. Cum enim esset sacramentum, antequam superveniret morbus; libido, quae supervenit per peccatum, potius habet per matrimonium excusari, quam ipsum valeat vitiare; quia non morbus medicamentum corrumpit, sed medicamentum habet curare morbum. Ex quo manifeste apparet,

1) Subcoelestis *ed. Rom.*; supercoelestis *ed. Ven.*

quid sit matrimonium, et qualiter divinitus sit introductum in esse.

Rursus, quia quaelibet praedictarum spiritualium unionum in sacramento matrimonii significatarum est unio unius sicut agentis et influentis, alterius sicut patientis et suscipientis, et hoc faciente amoris vinculo, qui ex mera voluntate procedit; hinc est, quod matrimonium debet esse conjunctio duplicis personae, differentis secundum rationem agentis et patientis, scilicet virilis sexus et muliebris, et hoc ex mero consensu voluntatis. Et quia voluntas exterius non apparet, nisi per signa ipsam exprimentia; hinc est, quod necesse est, ut consensus mutuus exterius exprimatur. Quia vero consensus ut de futuro non est proprie consensus, sed ipsius promissio, consensus vero ante commixtionem non facit plenariam unionem, quia nondum sunt una caro; hinc est, quod per verba de futuro dicitur matrimonium esse initiatum, de praesenti ratum vel confirmatum, sed in carnali copula consummatum, quia tunc sunt una caro, et unum corpus fiunt; ac per hoc plene significat unionem illam, quae est inter nos et Christum. Tunc enim plene traducitur corpus unius in corpus alterius secundum sui comparis potestatem ad procreandam prolem. Et ideo ipsius matrimonii sunt tria bona, scilicet sacramentum, propter vinculum insolubile; fides, propter debiti solutionem; proles vero, sicut effectus consequens ad utrumque.

Postremo, quia dicta conjunctio matrimonialis debet esse ex libero consensu procedens ad copulationem personarum distantium in unam matrimonii legem, et hoc potest duodecim modis impediri; hinc est, quod duodecim sunt impedimenta matrimonii, quod patet sic. Ad matrimonialem namque consensum requiritur libertas in consensu et libertas in consentiente, et idoneitas ad conjunctionem. Sed libertas in consensu tollitur per duo, secundum duas partes involuntarii, scilicet per ignorantiam, et per violentiam. Et sic sunt duo impedimenta, scilicet error et violentia. Libertas autem in consentiente tollitur per hoc, quod quis est alligatus alteri, et hoc, vel Deo vel homini. Si Deo, hoc est vel per votum expressum, vel per aliquid, quod habet votum annexum. Primum est in voto, secundum in ordine. Si autem homini, hoc est dupliciter, aut per ligamen existens, aut per ligamen praecedens. Primum est in ligamine, quo quis ligatus est uxori; secundum est in crimine, quando moechus vel moecha machinatus est in mortem conjugis, vel ipso vivente fidem de contrahendo dedit. Et sic sunt quatuor impedimenta, scilicet votum, ordo, ligamen, et crimen. Idoneitas autem ad unionem est distantia personarum conveniens, quae tollitur per nimiam proximitatem, vel per nimiam elongationem. Nimia autem proximitas venit sive per generationem, sive per aliquid simile generationi, ut est cognatio le-

galis et [1]) spiritualis; aut venit per commixtionem sexuum, aut per contractionem sponsalium. Et sic sunt tria impedimenta, scilicet cognatio, affinitas, et publicae justitiae honestas. Nimia autem distantia aut attenditur quantum ad ea, quae sunt naturae, ut cum non possunt commisceri carnaliter; aut quantum ad ea, quae sunt fortunae, quae non sunt in nostra potestate, ut patet, cum est unus servus et alter liber; aut quantum ad ea, quae sunt religionis Christianae, ut cum unus est baptizatus alter vero minime. Et sic sunt tria impedimenta, scilicet impotentia coëundi, error conditionis, et disparitas religionis. Ac per hoc sunt in universo duodecim impedimenta, quae Spiritu sancto dictante introducta sunt in Ecclesia Dei, cui scilicet Ecclesiae et si omnia sacramenta sunt commissa, potissime conjugii sacramentum commissum est regulandum propter varietates, quae circa hoc sacramentum incidere possunt, et propter morbum annexum, qui est maxime infectivus, et minime tenens modum; et ideo ipsius Ecclesiae est, gradus cognationum limitare, sicut pro tempore expedire videt, et personas legitimas vel illegitimas judicare, et divortia facere. Sed numquam debet nec potest matrimonium, quod legitime introductum est, annulare; quia quos Deus conjunxit, non potest homo, quantumcunque sit magnae potentiae, separare, cum ipsius Dei judicio judicandi remaneant universi.

1) *Ita editt. Arg. Aug. Ven.;* aut *ed. Rom.*

SEPTIMA PARS,

IN QUA TRACTATUR DE STATU FINALIS JUDICII.

Cap. I. De judicio in communi.

Postquam aliqua breviter dicta sunt de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de incarnatione Verbi, de gratia Spiritus sancti et de medicina sacramentali; restat nunc septimo et ultimo, aliqua breviter tangere de statu finalis judicii. De quo in summa tenendum est, quod sine dubio judicium universorum futurum est, in quo Deus Pater per Dominum nostrum Jesum Christum judicabit vivos et mortuos, bonos et malos, reddendo unicuique secundum exigentiam meritorum [1]). In hoc autem judicio fiet apertio librorum, scilicet conscientiarum, quibus merita et demerita universorum sibiipsis et ceteris innotescent; faciente hoc virtute illius libri vitae [2]), Verbi scilicet incarnati, qui in forma deitatis [3]) non videbitur, nisi a bonis; in forma vero humanitatis, in qua et sententiam pro-

1) *Apoc.* 20, 12. 2) l. c. 20, 15.
3) *Ita editt. Arg. Aug. Ven.*; divinitatis *ed. Rom.*

mulgabit, videbitur tam a bonis quam a malis, licet terribilis in eadem forma appareat reprobis, et blandus justis.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium cum hoc ipso, quod primum sit a seipso, secundum seipsum et propter seipsum, hoc ipso ipsum est efficiens, forma et finis, universa producens, regens et perficiens; ita quod sicut producit secundum altitudinem summae virtutis, sic etiam regit secundum rectitudinem veritatis, et consummat secundum plenitudinem bonitatis. Quoniam ergo altitudo summae virtutis requirebat, ut non tantum esset productio creaturae ad vestigium, verum etiam ad imaginem, non solum creaturae irrationalis, verum etiam rationalis, non solum creaturae, quae movetur secundum impetum naturalem, verum etiam secundum libertatem voluntatis, et creatura, quae est ad imaginem, quia capax est Dei est beatificabilis, creatura rationalis est disciplinabilis, creatura habens libertatem voluntatis est secundum legem justitiae ordinabilis et deordinabilis; hinc est, quod rectitudo veritatis legem homini imponere debuit, in qua ad beatitudinem invitaret, et ad veritatem erudiret, et ad justitiam obligaret; ita tamen quod libertatem voluntatis non cogeret, quin pro suo libito voluntatis justitiam relinquere posset et sequi, cum sic res, quas condidit, administrat, ut eas agere proprios motus sinat. Et quia plenitudo bonitatis in con-

summando operatur secundum quod exigit altitudo virtutis et rectitudo veritatis; hinc est, quod consummatio beatitudinis non datur a bonitate summa nisi his, qui servaverunt justitiam a rectitudine veritatis impositam, qui susceperunt disciplinam, et amaverunt illam summam et [1]) perpetuam felicitatem, plus quam bona transitoria.

Et quoniam quidam hoc agunt, quidam autem oppositum, pro suarum varietate voluntatum, quae interius occultantur, et in statu viae secundum suum arbitrium currunt; hinc est, quod ad manifestationem altitudinis virtutis, rectitudinis veritatis et plenitudinis bonitatis, necesse est universale judicium sequi; in quo fiant justae retributiones praemiorum, apertae declarationes meritorum et irrevocabiles lationes sententiarum, ut in justis retributionibus stipendiorum summae bonitatis appareat plenitudo, in apertis declarationibus meritorum veritatis appareat rectitudo, et in irrevocabilibus lationibus sententiarum summae virtutis et potestatis appareat altitudo. Primum igitur, quoniam justa retributio respicit culpam, cui debetur poena, vel justitiam, cui debetur gloria, et universi filii Adae habent hanc vel illam; hinc est, quod necesse est judicio retributionis omnes judicari, ut boni [2]) glorificentur et impii condemnentur. Rursus, quia aperta declaratio meritorum requirit, quod simul appareat quid agendum est, et quid

1) Summam et *om. ABCD et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
2) Justi *ABCD et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*

actum est vel omissum a libertate voluntatis humanae, secundum varietatem circumstantiarum; hinc est, quod et libri conscientiarum aperientur, ut appareant merita, et liber vitae, ut appareat ipsa justitia, secundum quam approbanda vel reprobanda sunt merita illa. Et quoniam ille liber vitae est liber, in quo scripta sunt omnia simul et lucidissime, et in conscientiis scribuntur veraciter; ideo ex concursu apertionis horum librorum fiet aperta declaratio omnium meritorum, ita quod occulta cordis cujuslibet et sibi et ceteris innotescant. Unde, ut vult Augustinus [1], liber ille est vis, qua fiet, ut ad memoriam cujuslibet cuncta mirabiliter revocentur, ut lucide appareat aequitas divinorum judiciorum in apertissimo lumine veritatis. Postremo, quia irrevocabilis latio sententiarum debet fieri ab eo, qui possit audiri et videri, et a quo non possit appellari, et videri ab universis non potest summa lux, quam tenebrosi oculi videre non possunt, pro eo quod facie ad faciem videri non potest sine deiformitate mentis et jucunditate cordis; necesse est, quod judex appareat in effigie creaturae. Quia vero pura creatura auctoritatem non habet summam, a qua appellari non possit; hinc oportet, quod judex noster et Deus sit, ut judicet per auctoritatem summam, et homo sit, ut videatur et disceptet cum peccatoribus in effigie humana. Et quia una vox disceptationis terret culpabiles, et assecurat innocentes;

1) *Aug*. Lib. 20. de Civ. Dei c. 14.

hinc est, quod una ejus effigies justos laetificabit, et econtrario impios deterrebit.

Cap. II. De antecedentibus ad judicium, cujusmodi est poena purgatoria.

Deinde in speciali circa statum finalis judicii consideranda sunt quaedam sicut praeambula, quaedam sicut concomitantia, et quaedam sicut consequentia. Praeambula autem sunt duo, scilicet poena purgatorii et suffragia ecclesiastica. Primo igitur de poena purgatorii hoc tenendum est, quod ignis purgatorius est ignis corporalis, quo tantum spiritus justorum, qui in hac vita non impleverunt poenitentiam et satisfactionem condignam, affliguntur secundum plus et minus, secundum quod plus vel minus de cremabili secum ex hac vita traxerunt. Affliguntur autem minus graviter, quam in inferno, et gravius, quam in hoc mundo; non tamen ita graviter, quin semper sperent et sciant se in inferno non esse, licet forte pro poenarum magnitudine hoc aliquotiens non advertant. Hac autem afflictione, ab igne corporali inflicta, purgantur spiritus a reatibus et scoriis, et etiam reliquiis peccatorum, quibus sufficienter expurgatis immediate evolant et introducuntur in gloriam Paradisi.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium eo ipso,

quod primum, sit optimum et perfectissimum, et eo ipso quod optimum, sit summe amativum boni et summe detestativum mali, sicut summa bonitas non patitur, quod bonum maneat irremuneratum, sic etiam non debet pati, quod malum remaneat impunitum. Quoniam ergo viri justi aliquando decedunt, qui in hac vita non totaliter poenitentiam impleverunt, cum meritum vitae aeternae in eis non possit remanere irremuneratum, et vitium culpae non possit remanere impunitum; ne perturbetur pulchritudo ordinis universi, necesse est, quod ipsi finaliter praemientur, necesse est etiam, quod iidem temporaliter puniantur secundum suarum culparum exigentiam et reatum.

Et quia culpa commissa[1]) et offensiva fuit majestatis divinae et damnificativa Ecclesiae et deformativa imaginis divinae menti nostrae impressae, maxime si fuit culpa mortalis, et venialis etiam disponit ad hoc, et de offensa requiritur punitio, de damno vero agenda est satisfactio, et de deformatione requirenda est expurgatio; hinc est, quod necesse est, quod poena illa sit juste punitiva, digne satisfactoria, et sufficienter expurgativa. Primum igitur, quoniam poena ista debet esse juste punitiva, et spiritus, qui contempto bono aeterno et summo se subjecit infimo, juste debet inferiori subjici, ut ab eis suscipiat poenam, ex quorum occasione perpetravit culpam, et ratione quorum et Deum con-

1) *Ita editt. Arg. Aug. Ven.*; commissiva *ed. Rom. male.*

tempsit et seipsum vilem fecit; hinc est, quod ordo divinae justitiae exigit, ut spiritus ab igne materiali habeat puniri, ut sicut secundum ordinem naturae anima unitur corpori, ut influat vitam ipsi corpori, sic uniatur igni materiali secundum ordinem justitiae, ut punibile punienti, a quo suscipiat poenam. Et quia viri justi qui sunt in gratia, non sunt digni nisi poena transitoria, et tanto majori digni sunt poena, quanto majora commiserunt peccata et minorem egerunt poenitentiam; hinc est, quod ab igni materiali puniuntur temporaliter, quidam tamen diutius, quidam vero brevius, quidam acerbius, quidam levius, secundum quod reatus exigit offensarum. Necesse enim est, ut dicit egregius doctor Augustinus, quod tantum urat dolor, quantum haeserat amor [1]). Tanto enim difficilius quis purgatur, quanto medullis cordis ejus intimius amor inhaeserat mundanorum. Amplius, quoniam poena illa debet esse satisfactoria, et satisfactio respicit libertatem voluntatis et statum viae, potissime cum ibi jam non sit status merendi, et poenae illae minime teneant rationem voluntarii; necesse est, quod illud, quod defecit ex parte libertatis in voluntate subsistente [2]), suppleatur in acerbitate ex parte poenae. Quia vero gratiam habent, qui purgantur, quam quidem ultra perdere non possunt; hinc est, quod nec a tristitia penitus absorberi, nec in desperationem incidere,

1) *Aug.* Lib. 21. de Civ. Dei c. 26. §. 4.
2) *Ita editt. Arg. Ven.*; sustinente *ed. Rom.*

nec in blasphemiam possunt nec volunt aliquatenus prosilire; ac per hoc licet graviter puniantur, longe tamen aliter et mitius quam in inferno; et statum etiam illum indubitanter sciunt alium esse, quam istum, in quo sunt illi, qui in inferno irremediabiliter cruciantur. Postremo, quia poena illa debet esse expurgatoria, et purgatio illa spiritualis; necesse est, vel quod ignis ille spiritualem habeat virtutem divinitus sibi datam, vel, ut magis credo, ipsa virtus gratiae interius habitantis adjuta a poena extrinseca ipsam animam jam pro offensis punitam et a reatuum onere alleviatam purget purgatione sufficienti, ut jam nulla remaneat dissimilitudo ad gloriam. Et quoniam tales spiritus dispositi sunt in summo ad deiformitatem gloriae suscipiendam in se, cum janua sit aperta et purgatio consummata; necesse est illos spiritus evolare, in quibus est [1]) caritatis ignis sursum levans, et nihil retardans ex parte impuritatis animae vel reatus. Nec enim decet divinam misericordiam seu justitiam, ut amplius differat gloriam, cum inveniat receptaculum idoneum, et magna sit poena in dilatione praemiorum, nec amplius puniri debeat spiritus jam purgatus.

1) Est *add. editt. Nor. Arg. Aug. Ven.*

Cap. III. De antecedentibus ad judicium, cujusmodi sunt suffragia ecclesiastica.

De suffragiis autem ecclesiasticis hoc tenendum est, quod suffragia Ecclesiae prosunt mortuis, suffragia dico, quae pro mortuis Ecclesia facit, sicut sunt sacrificia, jejunia, eleemosynae, et aliae orationes et poenae voluntarie assumptae pro eorum culpis celerius et facilius expiandis. Prosunt autem mortuis, non quibuscumque, sed mediocriter bonis; utpote illis, qui sunt in purgatorio; non valde malis, scilicet illis, qui sunt in inferno; nec valde bonis, scilicet his, qui sunt in coelo; quin potius econverso eorum merita et orationes suffragantur Ecclesiae militanti, cujus membris multa beneficia impetrant beati. Prosunt autem secundum magis et minus, vel pro diversitate meritorum in mortuis, vel pro caritate vivorum, quae magis solicitatur pro aliquibus, quam pro aliis, et hoc vel ad poenarum mitigationem, vel celeriorem liberationem, secundum quod supernae providentiae dispensatio melius eis viderit expedire.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quoniam primum principium cum sit optimum, ac per hoc summae severitatis contra malum, debet pariter summae suavitatis esse ad bonum; et ideo cum, ratione severitatis justitiae, justi in quibus est reatus culpae debeant post hanc vitam in purgatorio tormentari, debent etiam ratione suavitatis

misericordiae relevari, et habere auxilium et munimen, maxime quia in miseria sunt constituti, et suis operibus et meritis non possunt amplius se juvare. Disponere igitur debuit regimen divinae providentiae suffragia eis conferri ab eis, qui possunt, salva tamen rectitudine justitiae, a qua nec debet nec potest dulcedo misericordiae dissentire, nec aliquatenus separari. Quoniam igitur rectitudo justitiae exigit conservationem honoris divini, regiminis universi, et qualitatis meriti humani; ideo superni et primi principii providentia summa disposuit, haec suffragia valere defunctis secundum dulcedinem misericordiae et rectitudinem justitiae, servantis honoris divini dignitatem, universi regimen, et humani meriti qualitatem.

Primo igitur, quoniam in hujusmodi suffragiis servari debet justitia, quae divini praecipue est conservativa honoris, et honor divinus nihilominus exigit opera satisfactoria et poenalia sibi persolvi pro culpis; hinc est, quod per illa opera habent suffragia fieri, per quae potissime fit satisfactio, et honor recompensatur Deo. Quoniam igitur hujusmodi sunt tres partes satisfactionis, jejunium, oratio et eleemosyna, et altaris sacrificium, in quo maxime redditur honor debitus propter placentiam illius, qui in sacrificio illo offertur; hinc est, quod suffragia Ecclesiae consistunt in hujusmodi operibus satisfactoriis, et maxime in missis celebrandis, secundum quod Gregorius in dialogis insinuat aliquos propter

Missarum beneficia de poenis magnis celerrime liberatos [1]). Et per hoc pompa exequiarum et accuratio [2]) funeris, et hujusmodi non debent inter suffragia Ecclesiae computari. Propter quod et S. Augustinus dicit, quod curatio funeris, conditio sepulturae, et pompa exequiarum magis sunt solatia vivorum, quam subsidia mortuorum [3]).

Amplius, quia debet ibi servari justitia conservativa ordinis et regiminis universi, et hoc [4]) exigit, ut in communicatione influentiarum salvetur ordo, et symbolum inter ea, in quibus, et in quae influentiae illae manant, ac per hoc inferius non debeat influere in illud, quod est supra, neque in id, quod est per omnimodam distantiam elongatum; hinc est, quod suffragia Ecclesiae non possunt valere his, qui sunt in inferno, quia sunt a corpore Christi mystico penitus separati, unde nulla spiritualis influentia capitis ad eos pervenit, nec eis prodest, sicut nec influentia capitis prodest membris a corpore amputatis. Hinc est etiam, quod non prosunt beatis, quia sunt omnino superiores secundum statum, et jam in termino existentes non possunt ad altiora conscendere, sed magis econverso ipsi prosunt nobis et eorum orationes, nam et hoc meruerunt in carne; ideo disposuit ordo divinus, ut etiam ipsis Sanctis Dei orationes offerantur, ut et ipsi suffra-

1) *Greg.* Lib. IV. Dialog. cap. 55.
2) Curatio *ed. Ven.*
3) *August.* de cura pro mortuis agenda c. 2. §. 4.
4) *Ita editt. Arg. Aug. Ven.*; haec *ed. Rom.*

gentur nobis ad divina beneficia impetranda. Non prosunt ergo eis ecclesiastica suffragia, sed magis nobis prosunt sua. Restat igitur, quod prosunt solis justis, qui sunt in poenis purgatorii. Nam ibi [1]) ratione poenae, et impotentiae se juvandi sunt vivis inferiores, ratione vero justitiae ceteris membris Ecclesiae sunt conjuncti; ita ut merito eis Ecclesiae sanctae merita possint propter symbolum et ordinem suffragari.

Postremo, quoniam debet in his servari justitia, quae pensat exigentiam meritorum; hinc est, quod suffragia illa, quae communiter fiunt pro defunctis, licet omnibus bonis valeant pro modulo suo, his tamen amplius valent, qui magis meruerunt, ut sibi valerent et prodessent, dum erant in statu viae. Illa vero, quae specialiter fiunt pro aliquibus, quia intentio facientis est recta, et secundum Deum procedit, et ecclesiastica institutio absque dubio non est cassa; ideo plus valent illis, pro quibus determinate fiunt, licet etiam aliis aliquo modo communicentur. Nec tamen possunt ita aliis subvenire, sicut illi principali personae, pro eo quod licet sint spiritualia, tamen divina justitia pro majori culpa majorem exigit emendam, et pro pluribus culpis plures emendas. Unde exemplum de lumine, quod aequaliter illuminat ad unam mensam sedentes, non placet; quia hujusmodi suffragia potius assimilari habent pretiis redemptivis, quam hujusmodi influentiis dif-

1) Ipsi *editt. Arg. Aug. Ven.*

fusivis. Quantum autem cuilibet determinate valeant, ille certitudinaliter definire habet, cujus est in reatibus et poenis et suffragiis attendere pondus, numerum et mensuram.

Cap. IV. De concomitantibus judicium, sicut est conflagratio ignium.

Deinde aliquid dicendum est de concomitantibus judicium, quae sunt duo, scilicet conflagratio ignium mundanorum, et resurrectio corporum. De conflagratione igitur hoc tenendum est, quod ignis praecedet faciem judicis, quo terrae facies exuretur, ita quod figura hujus mundi mundanorum ignium [1]) conflagratione peribit, sicut factum est aquarum inundatione tempore diluvii. Dicitur autem transire figura hujus mundi, non quantum ad destructionem totalem hujus mundi sensibilis, sed quia per actionem illius ignis, omnia elementaria inflammantis, consumentur vegetabilia, et animalia purgabuntur, et innovabuntur elementa, maxime aër et terra, purgabuntur justi, et adurentur reprobi; quibus factis, cessabit etiam motus coeli, ut sic completo numero electorum fiat quodam modo innovatio et praemiatio corporum mundanorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium rerum universale, cum

1) Et *post* ignium *addit ed. Rom.*, *male.*

sit sapientissimum, et sic [1]) in omnibus, quae agit, attendit ordinem sapientiae, potissime tamen in his debet attendere, quae spectant ad consummationem; ut sic non discordet primum a medio, nec medium a postremo, sed in cunctis congruentissime ordinatis appareat illius primi principii sapientia ordinans, et bonitas, et altitudo. Quoniam ergo Deus secundum sapientiam suam ordinatissimam cunctum mundum istum sensibilem et majorem fecit propter mundum minorem, scilicet hominem, qui inter Deum et res istas inferiores in medio collocatus est; hinc est, quod ut omnia sibi invicem congruant, et habitatio cum habitatore habeat hormoniam, homine bene instituto debuit mundus iste in bono et quieto statu institui, homine labente debuit etiam mundus iste deteriorari, homine perturbato debuit perturbari, homine expurgato debuit expurgari, homine innovato debuit innovari, et homine consummato debuit quietari.

Primo ergo, quoniam mundus ille perturbari debet homine perturbato, sicut stetit cum stante, et quodammodo cecidit cum labente, et in futuro judicio propter severitatem judicis ostendendam necesse est omnium corda terreri, et peccatorum maxime, qui universorum Dominum contempserunt, ut sic omnis creatura divinum accipiat zelum, et conformetur auctori, conformetur etiam habitatori; necesse est totius orbis cardines horribilissime com-

1) Sic *editt. Arg. Ven.*; si *ed. Rom.*

moveri. Et quia nihil intensius et velocius et horribilius in agendo commovet alia elementa, quam ignis hinc inde ex omni parte concurrens; hinc est, quod necesse est, quod ipsius judicis faciem ignis praecedat, non ex una parte tantum, sed ex omni parte mundi, ut sit ibi concursus ignis elementaris et terrestris, ignis purgatorii et etiam infernalis; ut per infernalem reprobi adurantur, per purgatorium justi purgentur, per terrestrem haec terrae nascentia consumantur, per elementarem elementa subtilientur et ad innovationis faciem disponantur, et simul cum hoc cetera conturbentur, ut non solum homines et daemones, verum etiam Angeli videntes terreantur.

Rursus, quoniam mundus iste purgari debet cum homine expurgato, et homo in statu finalis temporis indiget purgari a scoria avaritiae et malitiae, sicut in primo tempore a faece luxuriae, indiget etiam purgari et velociter et intime et perfecte; hinc est, quod sicut mundus prius deletus est et quodam modo purgatus per elementum aquae [1], quod est frigidum contra ardorem et foetorem luxuriae, sic finalis mundus per ignem, propter refrigerium caritatis et frigus malitiae et avaritiae, quae regnabunt in fine quasi in ipsius mundi senectute. Quae quia maximae sunt adhaerentiae, necesse est, quod purgans sit actionis intimae, violentae et acceleratae, quod non contingit reperiri in elemento alio, quam

1) *Gen.* 7.

in igne. Et ideo sicut factum est aquarum inundatione diluvium, sic per actionem ignis mundi hujus sensibilis facies exuretur.

Amplius, quoniam mundus ille innovari debet cum homine innovato, nec innovari potest aliquid in novam formam, nisi perdat vetustam, et quodam modo disponatur dispositione nova superinducta; hinc est, quod cum ignis maxime habeat virtutem expulsivam formae extraneae, habeat etiam vim subtiliativam et coelesti naturae cognatam; ideo per ipsum debet fieri purgatio simul et innovatio, ita quod cum geminam habeat efficaciam, quantum ad aliquam judicis adventum praecedit, quantum autem ad reliquam habet sequi. Et cum innovatio sit ad novitatem, quae amplius non redit ad vetustatem, ac per hoc ad novitatem incorruptibilem, quam dare non est in potentia alicujus creaturae; hinc est, quod licet in illa purgatione et innovatione ignis aliquid agat per naturalem virtutem, ut inflammare, purgare, rarefacere et subtiliare, tamen necesse est quod cum illa virtute naturali sit virtus operans supra naturam, cujus imperio fiet conflagrationis initium, et cujus etiam virtute fiet nihilominus complementum.

Postremo, quoniam mundus ille debet consummari homine consummato, et tunc est homo consummatus, quando in gloria completus erit numerus electorum, ad quem quidem statum omnia tendunt, sicut ad finem ultimum et completum; necesse est, facta completione illius numeri, terminari et quietari

motus naturae coelestis, necesse est etiam terminari transmutationes elementares, necesse est etiam per consequens terminari generationem, quae est in animalibus et in plantis. Cum enim omnia ista ordinentur ad formam nobilissimam, quae quidem est anima rationalis, posito statu in animalibus necesse est et statum et complementum poni in ceteris praecedentibus. Et ideo corpora coelestia, habita quiete et luminis plenitudine, dicuntur remunerari. Elementa vero, quae amplius non habent vim multiplicandi per transmutationem mutuam, dicuntur interire, non quantum ad substantiam, sed quantum ad actionem et passionem mutuam, et hoc maxime quantum ad qualitates activas. Vegetabilia vero et sensibilia, quia non habent potestatem et vitam perpetuam et durationem sempiternam, qualis competit statui illius nobilitatis, necesse est in propria natura consumi; ita tamen, quod salventur in principiis, et quodam modo in simili, videlicet in homine, qui similitudinem habet cum omni genere creaturae; et ideo in ipsius innovatione et glorificatione possunt dici omnia innovari et quodam modo praemiari.

Cap. V. De concomitantibus judicium, sicut est resurrectio corporum.

De resurrectione autem corporum hoc tenendum est, quod omnium corpora hominum in generali

resurrectione resurgent, nulla in eis existente distantia quantum ad ordinationem temporis, sed magis quantum ad ordinationem dignitatis. Nam mali surgent cum suis deformitatibus et poenalitatibus, miseriis et defectibus, quos habuerant in statu viae. In bonis autem natura servabitur, et vitia detrahentur, et omnes resurgent integro corpore et plena aetate et debita mensura membrorum; ut sic omnes sancti occurrant in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi [1]. Surgent autem tam in bonis quam in malis corpora eadem numero, quae prius, et ex eisdem partibus constituta, salva totius veritate naturae, non solum quantum ad membra principalia, et humiditatem radicalem, verum etiam salvis capillis et ceteris membris, quae faciunt ad decentiam corporis; ita quod in quascumque auras vel sinus naturae pulvis humani corporis cedat, ad eam animam redibit, quae ipsum primitus, ut viveret et cresceret, animavit.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium eo ipso, quod primum et summum, est universalissimum et sufficientissimum, ac per hoc principium est naturarum, gratiarum et praemiorum, principium etiam potentissimum, clementissimum et justissimum, et licet secundum quandam appropriationem sit potentissimum in constitutione naturarum, et clementissimum in collatione gratiarum, et justissimum in retributione stipendio-

1) *Ephes.* 4, 7.

rum, tamen sigillatim singula sunt in singulis, quia summa potentia, clementia et justitia nullatenus possunt ab invicem separari; et ideo in opere retributionis necesse est, quod ipsa fiat secundum quod exigit rectitudo justitiae et reformatio gratiae et completio naturae. Quoniam ergo justitia necessario requirit, ut homo, qui meruit vel demeruit non in anima solum nec in corpore solum, sed in anima simul et corpore, puniatur vel praemietur in utroque, reformatio autem gratiae requirit, ut totum corpus assimiletur Christo capiti, cujus corpus mortuum necessarium fuit resurgere, cum unitum esset inseparabiliter deitati, completio vero naturae requirit, ut homo constet simul ex corpore et anima, tamquam ex materia et forma, quae mutuum habent appetitum et inclinationem mutuam; necesse est, resurrectionem esse futuram, exigente hoc [1]) constitutione naturae, infusione gratiae et retributione justitiae, secundum quas tota universitas habet regi. Et ideo ex his tribus omnia clamant hominem suscitandum, ut omnis tollatur excusatio illis, qui contra hanc veritatem fidei obsurdescunt, et merito contra tales universus *pugnet orbis terrarum* [2]).

Primo igitur, quoniam resurrectio debet esse secundum exigentiam ordinis divinae justitiae, et divina justitia reddit unicuique quod suum est, pro loco et tempore, et omnis anima corpori semel et

1) *Ita Arg. Aug. Ven.*; hac *ed. Rom.*
2) *Sap.* 5, 21.

ad punctum temporis unita, vel habet in eo culpam vel gratiam; necesse est, quod omnes resurgant. Et quia distinctus debet esse status retributionis a statu viae, et resurrectio spectat ad statum retributionis, ut non confundatur ordo universi, et ut fides habeat meritum, quae credit quod non videt, et ut certius et clarius appareat aequitas divinae justitiae, et ut simul fiat consummatio et retributio finalis in Angelis et hominibus; requirit hoc divina justitia, ut omnes resurgant simul, quantum est de lege communi. Quod dico propter Christum et ejus beatissimam matrem gloriosam virginem Mariam. Quia vero malis debetur poena et miseria, et bonis gloria; ideo etsi simul resurgant in tempore, valde tamen dissimiles erunt in conditione. Nam quia malis resurrectio non est ad vitam sed ad supplicium, necesse est, quod ipsi cum infirmitatibus et deformitatibus et defectibus suscitentur.

Rursus, quia resurrectio debet esse secundum exigentiam consummationis gratiae, et perfecta gratia facit nos conformes Christo capiti nostro, in quo nullus fuit defectus membrorum, sed perfecta aetas et statura debita et effigies formosa; opportunum est, quod boni suscitentur in optimis conditionibus, ac per hoc necesse est, quod in eis vitia detrahantur et natura servetur. Opportunum etiam est, ut si aliquod membrum deerat, suppleatur, si aliqua erat superfluitas, auferatur, si aliqua membrorum deordinatio, corrigatur, si parvulus erat, ad quantitatem

aetatis Christi, quam habebat in resurrectione, licet non in mole, divina virtute deducatur, si decrepitus, ad eandem aetatem reducatur, si gigas, si nanus, ad mensuram congruam limitetur, ut sic omnes integri et perfecti occurrant in virum perfectum in mensuram aetatis plenitudinis Christi [1].

Postremo, quia resurrectio debet esse secundum exigentiam perfectionis naturae, et natura spiritus rationalis exigit, quod vivificet corpus proprium, quia proprius actus in propria materia habet fieri; necesse est, quod idem corpus numero resurgat, alioquin non esset resurrectio vera. Requirit etiam natura animae rationalis et immortalis, quod sicut habet esse perpetuum, sic corpus habeat, cui perpetuo influat vitam, ac per hoc corpus, quod animae unitur, ex ipsa unione ordinationem habet ad incorruptionem perpetuam; ita tamen, quod illud, in quo consistit substantia totius corporis, sicut sunt membra principalia et etiam humiditas radicalis et caro secundum speciem, habeat ordinationem necessariam, alia vero, scilicet caro secundum materiam, et partes, quae sunt de bene esse corporis, habeant ordinationem de congruo; et ideo primae partes sunt ordinatae ad resurrectionem secundum ordinem necessitatis, aliae vero omnes secundum ordinem congruitatis. Quem quidem ordinem, quia Deus impressit naturae, et natura non potest perficere, quia non potest mortuum suscitare, et ipsa divina provi-

1) *Ephes.* 4, 7.

dentia nihil debuit facere frustra; necesse est, quod ipsius virtute reparetur corpus idem numero, et immortale et ex omnibus partibus constitutum, et salva tota veritate humanae naturae. Cum autem hoc [1]) natura non habeat in potestate, sed solum in appetitu, quia nec idem corpus numero destructum reparare potest, cum non possit in totam rei substantiam, nec corpus immortale possit efficere, cum omne per naturam generabile sit corruptibile, nec dispersa colligere potest; necesse est, quod resurrectio non seminalibus nec naturalibus causis, sed primordialibus attribuatur, ut fiat secundum cursum mirabilem et supernaturalem, et secundum divinae imperium voluntatis.

Cap. VI. De consequentibus ad judicium, scilicet de igne infernali.

Consequenter de consequentibus ad judicium est dicendum, quae sunt duo, scilicet poena infernalis et gloria coelestis. De poena igitur infernali hoc tenendum est, quod poena infernalis est in loco corporali deorsum, in quo aeternaliter affligentur omnes reprobi, tam homines quam spiritus mali. Affligentur autem eodem igne corporali, qui concremabit et affliget spiritus et etiam corpora; nec tamen corpora illa consumet, sed semper affliget, alios plus

1) Hoc *editt. Arg. Aug.*; haec *ed. Rom.*

alios minus secundum exigentiam meritorum. Hujusmodi autem afflictioni ignis conjuncta erit afflictio secundum omnes sensus, conjuncta erit poena vermis, et carentia visionis Dei; ita quod in his poenis erit varietas, et cum varietate acerbitas, et cum acerbitate interminabilitas, ut ad reproborum supplicium *tormentorum fumus ascendat in saecula saeculorum* [1].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium summum sit [2], quidquid habet, habet in summo; ideo necesse est, ipsum esse rectissimum. Cum ergo in retribuendo agat secundum rectitudinem, sicut contra se facere non potest, nec se negare, nec suam justitiam impugnare; sic necessario sua rectitudine exigente oportet, quod peccatum puniatur secundum quantitatem culpae, in his maxime, qui legem misericordiae contemnentes per impoenitentiam impegerunt in severitatem justitiae. Quoniam ergo severitatis justitiae est considerare culpam, non solum quantum ad radicem, verum etiam quantum ad circumstantias aggravantes; congruissimum est, ut judex justus poenas debitas ab impiis exigat usque ad ultimum quadrantem, ut sic non remaneat dedecus peccati sine decore justitiae, et sicut manifesta est potestas in creando et sapientia in gubernando et clementia in reparando, sic manifestetur summa justitia in puniendo. Quoniam ergo divina justitia peccato-

1) *Apoc.* 14, 11. 2) Eo quod primum sit, *add. ed. Ven.*

rem impium debet punire secundum exigentiam culpae, et culpa mortalis, ad quam succedit finalis impoenitentia, ipsa habet rationem deordinationis perpetuae, deordinationis libidinosae, deordinationis multimodae; necesse est, quod ipsa puniatur poenarum aeternitate, acerbitate et multiformitate.

Primo igitur deordinationis perpetuae poena debet esse perpetua, quia peccatum, quod quis committit, et de quo numquam poenitet, perpetuo in animo durat, et a vita perpetua, scilicet Deo, separat, et a voluntate procedit, quae in peccato vellet perpetuo delectari. Et licet delectatio illa transiens sit et [1]) momentanea, quia tamen deordinatio tenet rationem perpetuitatis, poena deordinationi respondens debet habere carentiam finis; ut sicut homo in suo perpetuo finem non apposuit a peccato recedendo, sic Deus in suo perpetuo non desistat a puniendo; et sicut homo contra infinitum peccavit, sic poenam habeat infinitam. Et quia non potest habere poenam infinitam intensive, habeat saltem duratione. Et sicut voluntas ejus post mortem semper malo adhaeret sine susceptione poenitentiae; sic Deus semper affligat sine immutatione sententiae, requirente hoc perpetuitate deordinationis in impiis damnatis.

Rursus, quoniam deordinationis libidinosae poena debet esse afflictiva, quia delectatio punitur per tristitiam contrariam, et spiritus rationalis in peccando

1) Et *bene add. ed. Ven.*

convertit se ad bonum proprium et commutabile [1] et partiale libidinose amandum, et ex hoc contemnit divinum imperium et dominium; hinc est, quod ad hoc, quod illa delectatio improba perfecte puniatur, in qua simul est delectatio cum contemptu, necesse est, quod ad punitionem illius contemptus et delectationis peccator, sive sit homo sive spiritus, praecipitetur in locum infimum, et maxime a statu gloriae longinquum, hoc est in profundissimum infernum. Necesse est etiam, quod ibi exponatur affligendus infimae naturae, ac per hoc non a substantia spirituali patiatur, sed a corporali et infima, hoc est a faecibus corporum mundanorum, ut in faecibus defigatur, et igne et sulphure concremetur. Et quoniam spiritus, qui per naturam praeponitur corpori, et in corpus habet influere et ipsum movere, dignitatem naturae per culpam pervertit et se subjicit quodam modo vilitati et nihilitati peccati; hinc est, quod secundum ordinem justitiae debet ordinari, ut tam peccator spiritus quam homo, igni corporeo alligetur, non ut in illum influat vitam, sed ut divino decreto suscipiat poenam. Cum enim rei, quam horret per timorem divinitus immissum, et quam sentit per vim naturalis sensus, sit inseparabiliter alligatus; necesse est, quod acriter tormentetur. Et quia ille ignis non agit nisi per dispositionem peccati et reatus et maculae, ex improbitate libidinis procedentis, et haec non est aequaliter in omnibus; hinc est,

1) *Ita ed. Aug.*; et ut nunc, *ed. Rom.*

quod ab eodem igne alii cremantur plus, alii vero minus, sicut ab eodem igne aliter uritur palea, et aliter comburitur lignum. Quoniam autem illa peccati distinctio et reatus, secundum quam actio ignis moderatur, est in eodem uniformis, et nunquam crescit nec decrescit nec mutatur; hinc est, quod divino imperio ordinante ignis ille sic agit, quod semper urit et non consumit, semper affligit et non interimit, quia non agit ad suae formae multiplicationem, sed ad pacis animae in corpore perturbationem, sive ipsius spiritus in seipso. Unde non fit nova ademptio, sed ademptae pacis continuatio; ut sic in eadem poena nec acerbitas aeternitatem, nec aeternitas tollat acerbitatem.

Postremo, quoniam deordinationis multimodae poena debet esse multimoda, et in omni peccato actuali mortali est deordinata aversio a summa luce et bonitate, et inordinata conversio ad bonum commutabile, et deordinatio voluntatis contra dictamen rationis rectae; hinc est, quod omnes actualiter peccantes, qui erunt damnati, punientur poena triplici: propter aversionem, carentia visionis Dei; propter conversionem, poena incendii materialis; propter pugnam voluntatis et rationis, poena vermis; ut sic ex hac multiplicitate poenarum afflicti et varie et acerbe et aeternaliter crucientur, et *tormentorum fumus ascendat in saecula saeculorum* [1]. Amen.

1) *Apoc.* 14, 11.

Cap. VII. De consequentibus ad judicium, scilicet gloria paradisi.

De gloria autem coelesti hoc in summa tenendum est, quod in ipsa est praemium substantiale, consubstantiale et accidentale. Praemium inquam substantiale consistit in visione, fruitione et tentione unius summi boni, scilicet Dei; quem beati videbunt *facie ad faciem* [1]), hoc est nude, et sine velamine fruentur avide et delectabiliter, quem etiam tenebunt sempiternaliter, ut sic verificetur illud Bernardi [2]), quod Deus futurus est rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, et memoriae continuatio aeternitatis. Praemium vero consubstantiale consistit in gloria corporis, quae secunda stola dicitur; qua resumpta, perfectius anima beata tendit in summum coelum. Et haec stola consistit in quadruplici dote corporis, scilicet in dote claritatis, subtilitatis, agilitatis et impassibilitatis; quae erunt secundum plus et minus in diversis, secundum majoritatem et minoritatem prius habitae caritatis. Praemium autem accidentale consistit in quodam decore speciali superadjecto, qui quidem aureola nuncupatur, et secundum Doctorum sententiam debetur triplici generi operum, scilicet martyrio, praedicationi et continentiae virginali. Et in omnibus praedictis servabitur gradus et distinctio, secundum exigentiam meritorum.

1) *I. Cor.* 13, 12. 2) *Bernard.* in Cant. serm. 11. §. 5.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium hoc ipso, quod primum, habet summam unitatem, veritatem et bonitatem, et hoc ipso in eo etiam est ponere summam potentiam, sapientiam, clementiam et justitiam. Quoniam autem haec *invisibilia Dei* [1]) manifestari decet per opera, ideo Deus mundum istum sensibilem principians, sic produxit, sic gubernat, sic reparat, sic remunerat et consummat, quod in productione manifestetur summa potentia, in gubernatione summa sapientia, in reparatione summa clementia, et in remuneratione justitia consummata. Ut ergo manifestaretur potentia ad suiipsius laudem et gloriam et honorem, omnia produxit de nihilo, faciens aliquid prope nihil, scilicet materiam corporalem, et aliquid prope se, scilicet substantiam spiritualem, et simul haec jungens in uno homine, in unitate naturae et personae, scilicet rationalem animam et materiam corporalem. Ut manifestaretur sapientia, ipse quidem providentissime omnia gubernat et ordinate. Nam ipse supremum hominis regit per seipsum, mentem scilicet, quam illustrat; et infimum, scilicet corpus, per liberum arbitrium voluntatis, ut sic corpus et corporalia quoad regimen subjaceant spiritui, spiritus vero Deo. Ut manifestaretur clementia, lapsum hominem reparavit, assumendo hominis naturam, suscipiendo poenalitates, et tandem perferendo poenam; ut sic summa misericordia misero misericordem faceret esse con-

1) *Rom.* 1, 20.

formem, ad revelationem miseriae, non solum in dignitate naturae conditae, verum etiam in defectibus naturae in miseria constitutae. Ut tandem manifestaretur justitia, retribuet unicuique secundum exigentiam meritorum, non solum malis poenam, verum etiam justis gloriam sempiternam. Sic enim exigit retributio aequa, et reparatio gratuita, et gubernatio ordinata, et productio virtuosa. Nam omnium horum consummatio est in fine.

Primum igitur, quoniam omnium justorum praemiatio fieri debet secundum quod exigit retributio justa et etiam productio virtuosa, et productio Dei fecit rationalem spiritum prope Deum capacem Dei, capacem scilicet secundum vim inditae imaginis ipsius B. Trinitatis, cui in justis totus hominis spiritus secundum integritatem imaginis deservivit; hinc est, quod a nullo minus Deo potest rationalis spiritus praemiari, nec impleri, nec ejus capacitas terminari; ideo in praemium datur ei deiformitas gloriae, per quam Deo effectus conformis, et ratione ipsum videat clare, et voluntate diligat plene, et memoria retineat in aeternum; ut sic anima tota vivat, tota dotetur in tribus animae viribus, tota Deo configuretur, tota illi uniatur, tota in illo requiescat, in ipso sicut in omni bono inveniens pacem, lucem et sufficientiam sempiternam, per quam in statu omnium bonorum congregatione perfecto constituta, et aeterna vita vivens, dicatur beata et etiam gloriosa [1].

1) *Boeth.* lib. 3. de consol. Philos. prosa 2.

Rursus, quoniam retributio illa debet fieri secundum quod exigit non solum retributio justa et productio virtuosa, verum etiam gubernatio ordinata, et Deus in productione corpus animae alligavit, et naturali et mutuo appetitu invicem copulavit, ad gubernationem vero subjecit, et in statu meriti fecit, ut spiritus condescenderet et intenderet corpori gubernando propter exercitium in merendo; nec naturalis appetitus patitur, quod anima sit plene beata, nisi restituatur ei corpus, ad quod resumendum habet inclinationem naturaliter insertam; nec regiminis ordo sustinet, quod restituatur corpus spiritui beato, nisi per omnia illi conforme et subjectum, quantum potest corpus spiritui conformari. Quoniam ergo spiritus est visione lucis aeternae clarificatus, ideo debet in ejus corpore claritas lucis permaxime resultare. Quia vero dilectione illius summi spiritus est summe spiritualis effectus, ideo in corpore habere debet correspondentem subtilitatem et spiritualitatem. Quia tentione aeternitatis factus est omnino impassibilis, ideo in corpore ejus debet esse impassibilitas omnimoda, tam intra quam extra. Quia vero ex his omnibus spiritus promptissimus est ad tendendum in Deum, ideo in corpore glorioso debet summa agilitas reperiri. Quoniam igitur per has quatuor proprietates fit corpus spiritui conforme et etiam subjectum; hinc est, quod in his quatuor praecipue dotari dicitur, ratione quorum idoneitatem habet sequi spiritum, et locari in regione coelesti, quae est regio

beatorum. In istis enim proprietatibus coelestibus corporibus assimilatur, per quas quasi gradatim distat corpus coeleste a quatuor elementis, et sic dos corporum quadruplicata et corpus in se perfectum reddit et conforme habitationi coelesti et spiritui beato, per quem a summo capite Deo usque in oram vestimenti, scilicet corporis, plenitudo dulcedinis et beatitudinis ebrietas redundat, et quantum est possibile derivatur.

Postremo, quoniam illa praemiatio debet fieri secundum quod exigit retributio justa, et productio virtuosa, et gubernatio ordinata, et etiam reparatio gloriosa, et in diversis Christi membris diversa sunt charismata gratiarum, non solum quantum ad interiora dona, verum etiam quantum ad exercitia exteriora, non solum quoad habitus, verum etiam quoad status, non solum quoad perfectionem caritatis in mente, verum etiam quoad perfectionis decorem et pulchritudinem in opere corporali; hinc est, quod aliquibus membris non solum stola animae cum tribus ejus dotibus, et stola corporis cum quatuor, verum etiam excellentia quaedam decoris et gaudii debetur, propter excellentiam perfectionis et decoris habiti in corpore virtuoso. Quoniam igitur triplex est genus operis praecellentis, perfectum et pulchrum et spirituali formositate formosum, secundum triplicem vim animae: secundum rationalem, praedicatio veritatis perducens alios ad salutem, secundum concupiscibilem, perfecta declinatio concupiscentiarum

per integritatem perpetuam continentiae virginalis, secundum irascibilem, perpessio mortis ad honorem Christi; hinc est, quod his tribus generibus justorum, scilicet praedicatoribus, virginibus et martyribus debetur illa excellentia praemii accidentalis, quod aureola nuncupatur, quod ad decorem facit non solum animae, verum etiam corporis; quia non redditur voluntati tantum, sed operi extrinseco, substernens sibi meritum et praemium caritatis, quod consistit in septiformi dote, triplici animae et quadruplici corporis, in quibus clauditur consummatio, integritas et plenitudo omnium bonorum spectantium ad gloriae complementum. Qualia autem et quanta sint illa, non verba mea, sed B. Anselmi ponantur. Ait enim in fine Proslogii: „Excitare nunc anima mea, et erige totum intellectum tuum, et cogita quantum potes, quale et quantum sit illud bonum. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente, quam delectabile illud bonum, quod continet jucunditatem omnium bonorum, non qualem in rebus creatis sumus experti, sed tanto differentem, quanto differt creator a creatura. Si enim bona est vita creata, quam bona est vita creatrix? Si jucunda est salus facta, quam jucunda est salus, quae fecit omnem salutem? Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditarum, quam amabilis est sapientia, quae omnia condit ex nihilo? Denique si multae et magnae delectationes sunt in rebus delectabilibus, qualis et quanta est delectatio in illo, qui fecit ipsa delec-

tabilia"? Qui hoc bono fruetur, quid illi erit, et quid illi non erit? Certe quidquid volet, erit, et quod nolet esse, non erit. Ibi quippe erunt bona corporis et animae, qualia *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec cor hominis cogitavit* [1]. Cur ergo per multa vagaris homuncio, quaerendo bona animae tuae et corporis tui? Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit. Desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et satis est. Quid enim amas caro mea, quid desideras anima mea? Ibi est, quidquid amatis, quidquid desideratis. Si delectat pulchritudo: *fulgebunt justi sicut sol* [2]. Si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obsistere possit: *erunt similes Angelis Dei* [3], *quia seminatur corpus animale, et resurget corpus spirituale* [4], potestate utique non natura; si longa et salubris vita, ibi erit sana aeternitas, et aeterna sanitas, quia justi in perpetuum vivent, et *salus justorum a Domino* [5]; si satietas: *satiabuntur, cum apparuerit gloria Dei* [6]; si ebrietas: *inebriabuntur ab ubertate domus Dei* [7]; si melodia, ibi Angelorum chori concinunt sine fine Deum laudantes; si quaelibet non immunda sed munda voluptas: *torrente voluptatis tuae potabis eos Deus* [8]; si sapientia, ipsa Dei sapientia ostendet eis seipsam; si amicitia, diligent Deum plus quam

1) *I. Cor.* 2, 9. 2) *Matth.* 13, 43. 3) *Matth.* 22, 30. 4) *I. Cor.* 15, 44. 5) *Psal.* 36, 39. 6) *Psal.* 16, 15. 7) *Psal.* 35, 9. 8) l. c.

seipsos, et invicem tamquam seipsos, et Deus illos plus quam seipsos, quia illi illum, et se invicem per illum, et ille se et illos per seipsum; si concordia, omnibus illis erit una voluntas, quia nulla illis erit nisi Dei voluntas; si potestas, omnipotentes erunt suae voluntatis, ut Deus suae. Nam sicut poterit Deus, quod volet per seipsum, ita poterunt illi per illum, quod volent; quia sicut illi non aliud volent, quam quod ille, ita ille volet, quidquid illi volent, et quod ille volet, non poterit non esse. Si honor et divitiae, Deus suos *servos bonos et fideles supra multa constituet* [1]), immo *filii Dei* et Dii *vocabuntur* [2]) et erunt, et ubi erit filius Dei, ibi erunt et illi, *haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi* [3]). Si vera securitas, certe ita certi erunt, numquam et nullatenus ista vel potius istud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt, se non sua sponte illud amissuros, nec delectorem Deum illud delectoribus suis invitis ablaturum, nec aliquid Deo potentius invitos Deum et illos separaturum. Gaudium vero quale aut quantum est, ubi tale ac tantum bonum est? Cor humanum, cor indigens, cor expertum aerumnas, immo obrutum aerumnis, quantum gauderes, si his omnibus abundares? Interroga intima tua, si capere possunt gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe si quis alius, quem omnino sicut te ipsum diligeres, eandem beatitudinem haberet, duplicaretur gaudium tuum, quia non minus gauderes

1) *Matth.* 25, 21. 2) *Matth.* 5, 9. 3) *Rom.* 8, 17.

pro eo, quam pro te ipso. Si vero duo, vel tres, vel multo plures idipsum haberent, tantumdem pro singulis, quantum pro de ipso gauderes, si singulos sicut te ipsum amares. Ergo in illa perfecta caritate innumerabilium Angelorum et hominum beatorum, ubi nullus minus alium quam seipsum diligit, non aliter gaudebit quisque pro singulis aliis, quam pro seipso. Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet suum gaudium, quo modo capax erit tot et tantorum gaudiorum? Et utique quia quantum quisque diligit aliquem, tantum de bono ejus gaudet, sicut in illa perfecta felicitate unusquisque plus amabit sine comparatione Deum, quam se et omnes alios secum; ita gaudebit plus absque aestimatione de felicitate Dei, quam de sua et omnium aliorum secum. Sed si Deum sic diligent toto corde, tota mente, tota anima, ut tamen totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat dignitati dilectionis, profecto sic gaudebunt toto corde, tota mente, tota anima, ut tamen totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat plenitudini gaudii... Nondum ergo, Domine, dixi aut cognovi, quantum gaudebunt illi beati tui; utique tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum cognoscent te. Quantum cognoscent te, et quantum amabunt te? Certe *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit* [1]) in hac vita, quantum te cognoscent et amabunt in illa vita. Oro, Deus, cognoscam te, amem te, ut gaudeam de

1) *I. Cor.* 2, 9.

te, et si non possum ad plenum in hac vita, ut proficiam in dies, usque dum veniat illud ad plenum; proficiat hic in me notitia tui, et ibi fiat plena; crescat hic amor tuus, et ibi fiat plenus; ut hic gaudium meum sit in spe magnum, et ibi sit in re plenum. Domine per filium tuum jubes, immo consulis petere, et promittis accipere, ut gaudium nostrum plenum sit. Deus verax, peto, accipiam, ut gaudium meum plenum sit. Peto Domine, quod per admirabilem consiliarium nostrum consulis; accipiam, quod promittis per veritatem tuam, ut gaudium meum plenum sit. Meditetur interim inde mens mea, loquatur inde lingua mea, amet illud cor meum, sermocinetur os meum, esuriat illud anima mea, sitiat caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem in gaudium Domini mei, qui est trinus et unus Deus benedictus in saecula saeculorum. Amen“ [1]).

1) *Anselm.* Proslog. c. 24—26.

SANCTI BONAVENTURÆ

ITINERARIUM MENTIS AD DEUM.

PROLOGUS.

In principio primum principium, a quo cunctae illuminationes descendunt tamquam a patre luminum, *a quo est omne datum optimum, et omne donum perfectum* [1]), Patrem scilicet aeternum invoco per Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, ut intercessione sanctissimae Virginis Mariae, genitricis ejusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi, et beati Francisci, ducis et patris nostri, det illuminatos oculos mentis nostrae, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis illius, quae exuperat omnem sensum; quam pacem evangelizavit et dedit Dominus noster Jesus Christus, cujus praedicationis repetitor fuit pater noster sanctus Franciscus, in omni sua praedicatione pacem in principio et fine annuncians, in omni salutatione pacem optans, in omni contemplatione ad ecstaticam pacem suspirans, tamquam civis illius Hierusalem, de qua dicit ille vir pacis, *qui cum his qui oderunt pacem erat pacificus* [2]): *Rogate quae ad pacem sunt Hierusalem* [3]). Sciebat enim, quod thronus Salomonis non erat nisi

1) *Jac.* 1, 17. 2) *Ps.* 119, 7. 3) *Ps.* 121, 6.

in pace, cum scriptum sit: *In pace factus est locus ejus, et habitatio ejus in Sion* [1]. Cum igitur exemplo beatissimi patris nostri Francisci hanc pacem anhelo spiritu quaerere, ego peccator, qui loco illius patris beatissimi post ejus transitum septimus in generali fratrum ministerio per omnia indignus succedo, contigit, ut nutu divino anno post ipsius beati patris transitum trigesimo tertio ad montem Alvernae, tamquam ad locum quietum, amore quaerendi pacem spiritus declinarem, ibique existens dum mente tractarem aliquas mentales ascensiones in Deum, inter alia occurrit illud miraculum, quod in praedicto contigit loco ipsi beato Francisco, de visione videlicet Seraph alati instar crucifixi. In cujus consideratione statim visum est mihi, quod visio illa praetenderet ipsius patris nostri suspensionem in contemplando, et viam per quam pervenitur ad eam. Nam per senas alas illas recte intelligi possunt sex illuminationum suspensiones, quibus anima quasi quibusdam gradibus et itineribus disponitur, ut transeat ad pacem, per ecstaticos excessus sapientiae Christianae. Via autem non est nisi per ardentissimum amorem crucifixi, qui adeo Paulum ad tertium coelum raptum transformavit in Christum, ut diceret: *Christo confixus sum cruci. Vivo ego, jam non ego; vivit autem in me Christus* [2]. Qui etiam adeo mentem Francisci absorbuit, quod mens in carne patuit, dum sacra-

1) *Ps.* 75, 3. 2) *Gal.* 2, 19. 20.

tissima passionis stigmata in corpore suo ante mortem per biennium deportavit. Effigies igitur sex alarum seraphicarum insinuat sex illuminationes scalares, quae a creaturis incipiunt et perducunt usque ad Deum, ad quem nemo intrat recte nisi per Crucifixum. *Nam qui non intrat per ostium in ovile, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro* [1]. Si quis vero per ostium introierit, ingredietur et egredietur, et pascua inveniet. Propter quod dicit Joannes in Apocalypsi: *Beati, qui lavant vestimenta sua in sanguine agni, ut sit potestas eorum in ligno vitae, et per portas ingrediantur civitatem* [2]. Quasi diceret, quod per contemplationem ingredi non potest Hierusalem supernam, nisi per sanguinem agni intret tamquam per portam. Non enim dispositus est aliquo modo ad contemplationes divinas, quae ad mentales ducunt excessus, nisi cum Daniele sit vir desideriorum [3]. Desideria autem in nobis inflammantur dupliciter, scilicet per clamorem orationis, quae rugire facit a gemitu cordis, et per fulgorem speculationis, qua mens ad radios lucis directissime et intentissime se convertit. Igitur ad gemitum orationis per Christum crucifixum, per cujus sanguinem purgamur a sordibus vitiorum [4], primum quidem lectorem invito, ne forte credat, quod sibi sufficiat lectio sine unctione, speculatio sine devotione, investigatio sine

1) *Joann.* 10, 1. 2) *Apoc.* 22, 14. 3) *Dan.* 9, 23.
4) *Hebr.* 1, 3.

admiratione, circumspectio sine exultatione, industria sine pietate, scientia sine caritate, intelligentia sine humilitate, studium absque divina gratia, speculum absque sapientia divinitus inspirata. Praeventis igitur divina gratia, humilibus et piis, compunctis et devotis, unctis oleo divinae laetitiae, et amatoribus divinae sapientiae, et ejus desiderio inflammatis, vacare volentibus ad Deum magnificandum, amandum et etiam degustandum, speculationes subjectas propono, insinuans, quod parum aut nihil est speculum exterius propositum, nisi speculum mentis nostrae tersum fuerit et politum. Exerce igitur te homo Dei prius ad stimulum conscientiae remordentem, antequam oculos eleves ad radios sapientiae in ejus speculo relucentes, ne forte ex ipsa speculatione radiorum in graviorem incidas foveam tenebrarum. Placuit autem distinguere tractatum in septem capitula, praemittendo titulos ad faciliorem intelligentiam dicendorum. Rogo igitur, quod magis pensetur intentio scribentis, quam opus; magis dictorum sensus, quam sermo incultus; magis veritas, quam sermonum venustas; magis exercitatio affectus, quam eruditio intellectus. Quod ut fiat, non est harum speculationum progressus perfunctorie transcurrendus, sed morosissime ruminandus.

Cap. I. De gradibus ascensionis in Deum, et de speculatione ipsius per vestigia ejus in universo.

Beatus vir, cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrymarum, in loco quem posuit [1]). Cum beatitudo nihil aliud sit, quam summi boni fruitio, et summum bonum sit supra nos; nullus potest effici beatus, nisi supra seipsum ascendat, non ascensu corporali, sed ascensu cordiali. Sed supra nos levari non possumus, nisi per virtutem superiorem nos elevantem. Quantumcumque enim gradus interiores disponantur, nihil fit nisi divinum auxilium comitetur. Divinum autem auxilium comitatur eos, qui petunt ex corde humiliter et devote, et hoc est ad ipsum suspirare in hac lacrymarum valle, quod fit per ferventem orationem. Oratio igitur mater et origo est sursum actionis in Deum. Ideo Dionysius in libro de mystica Theologia, volens nos instruere ad excessus mentales, primo praemittit orationem [2]). Oremus igitur et dicamus ad Dominum Deum nostrum: *Deduc me Domine in via tua, et ingrediar in veritate tua. Laetetur cor meum, ut timeat nomen tuum* [3]). In hac oratione orando illuminamur ad cognoscendum divinae ascensionis gradus. Cum enim secundum statum conditionis

1) *Psal.* 83, 6. 7. 2) *Dionys. Areopag.* de myst. Theol. c. 1.
3) *Psal.* 85, 11.

nostrae ipsa rerum universitas sit scala ad ascendendum in Deum, et in rebus quaedam sint vestigium, quaedam imago, quaedam corporalia, quaedam spiritualia, quaedam temporalia, quaedam aeviterna, ac per hoc quaedam extra nos, quaedam intra nos; ad hoc quod perveniamus ad primum principium considerandum, quod est spiritualissimum et aeternum et supra nos, oportet nos transire per vestigium, quod est corporale et temporale et extra nos, et hoc est deduci in via Dei. Oportet etiam nos intrare ad mentem nostram, quae est imago Dei aeviterna, et spiritualis, et intra nos, et hoc est ingredi in veritatem Dei. Oportet etiam nos transcendere ad aeternum spiritualissimum et supra nos, aspiciendo ad primum principium, et hoc est laetari in Dei notitia et reverentia majestatis. Haec est igitur via trium dierum in solitudine [1]. Haec est triplex illuminatio unius diei, et prima est sicut vespera, secunda sicut mane, tertia sicut meridies. Haec respicit triplicem rerum existentiam, scilicet in materia, in intelligentia, et in arte divina, secundum quam dictum est: fiat, fecit, et factum est. Haec etiam respicit triplicem substantiam in Christo, qui est scala nostra, scilicet corporalem, spiritualem, et divinam.

Secundum hunc triplicem progressum mens nostra tres habet aspectus principales. Unus est ad corporalia exteriora, secundum quem vocatur ani-

1) *Exod.* 3, 18.

malitas seu sensualitas. Alius intra se et in se, secundum quem dicitur spiritus. Tertius est supra se, secundum quem dicitur mens. Ex quibus omnibus disponere se debet ad conscendendum in Deum, ut ipsum diligat ex tota mente, ex toto corde et ex tota anima, in quo consistit perfecta legis observatio, et simul cum hoc sapientia Christiana.

Quoniam autem quilibet praedictorum modorum geminatur, secundum quod contingit considerare Deum ut α et ω, seu in quantum contingit videre Deum in unoquoque praedictorum modorum ut per speculum, et ut in speculo, seu quia unaquaeque istarum considerationum habet commisceri alteri sibi conjunctae, et habet considerari in sua puritate; hinc est, quod necesse est, hos tres gradus principales ascendere ad senarium, ut sicut Deus sex diebus perfecit universum mundum et in septimo requievit, sic minor mundus sex gradibus illuminationum sibi succedentium ad quietem contemplationis ordinatissime perducatur. In cujus rei figura sex gradibus ascendebatur ad thronum Salomonis [1]). Seraphin, quae vidit Isaias, senas alas habebant [2]). Post sex dies vocavit Deus Moysen de medio caliginis [3]). Et Christus post sex dies, ut dicitur in Matthaeo, *duxit discipulos in montem, et transfiguratus est ante eos* [4]).

Juxta igitur sex gradus ascensionis in Deum

1) *III. Reg.* 10, 19. 2) *Isai.* 6, 2. 3) *Exod.* 24, 16. 4) *Matth.* 17, 1.

sex sunt gradus potentiarum animae, per quos ascendimus ab imis ad summa, ab exterioribus ad intima, a temporalibus ad aeterna, scilicet sensus, imaginatio, ratio, intellectus, intelligentia, apex mentis seu synteresis scintilla [1]. Hos gradus habemus in nobis plantatos per naturam, deformatos per culpam, reformatos per gratiam, purgandos per justitiam, exercendos per scientiam, perficiendos per sapientiam. Secundum etiam primam naturae institutionem creatus fuit homo habilis ad contemplationis quietem, et ideo posuit eum Deus in paradiso deliciarum. Sed avertens se a vero lumine ad commutabile bonum, incurvatus est ipse per culpam propriam, et totum genus suum per originale peccatum, quod dupliciter infecit humanam naturam, scilicet ignorantia mentem, et concupiscentia carnem; ita quod excaecatus homo et incurvatus in tenebris sedet, et coeli lumen non videt, nisi sibi succurrat gratia cum justitia contra concupiscentiam, et scientia cum sapientia contra ignorantiam, quod totum fit per Jesum Christum, *qui factus est nobis a Deo sapientia et justitia, et sanctificatio et redemptio* [2]. Qui cum sit Dei virtus et sapientia, cum sit verbum incarnatum plenum gratiae et veritatis, gratiam et veritatem fecit: gratiam scilicet caritatis infudit, quae cum sit de *corde puro et conscientia bona et fide non ficta* [3], totam animam rectificat secundum triplicem ipsius aspectum supradictum;

1) *Cfr. p. 85 Not. 4.* 2) *I. Cor.* 1, 30. 3) *I. Tim.* 1, 5.

scientiam veritatis edocuit secundum triplicem modum Theologiae, scilicet symbolicae, propriae et mysticae, ut per symbolicam recte utamur sensibilibus, per propriam recte intelligibilibus, per mysticam rapiamur ad supermentales excessus.

Quicumque ergo vult in Deum ascendere, necesse est, ut vitata culpa deformante naturam, naturales potentias supradictas exerceat, ad gratiam reformantem, et hoc per orationem; ad justitiam purificantem, et hoc in conversatione; ad scientiam illuminantem, et hoc in meditatione; ad sapientiam perficientem, et hoc in contemplatione. Sicut igitur ad sapientiam nemo venit nisi per gratiam, justitiam et scientiam; sic ad contemplationem nemo venit nisi per meditationem perspicuam, conversationem sanctam et orationem devotam. Sicut igitur gratia fundamentum est rectitudinis voluntatis, et illustrationis perspicuae rationis; sic primo orandum est nobis, deinde sancte vivendum, tertio spectaculis veritatis intendendum, et intendendo gradatim ascendendum, quousque veniatur ad montem excelsum, *ubi videatur Deus Deorum in Sion* [1]).

Quoniam igitur prius est ascendere quam descendere in scala Jacob, primum gradum ascensionis collocemus in imo, ponendo totum istum mundum sensibilem nobis tamquam speculum, per quod transeamus ad Deum opificem summum, ut simus veri Hebraei transeuntes de Aegypto ad terram patribus

1) *Ps.* 83, 8.

repromissam, simus et Christiani, cum Christo transeuntes ex hoc mundo ad patrem, simus et sapientiae amatores, quae vocat et dicit: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini* [1]. *A magnitudine enim speciei et creaturae cognoscibiliter poterit horum creator videri* [2]. Relucet autem creatoris summa potentia, sapientia et benevolentia in rebus creatis, secundum quod hoc tripliciter nunciat sensus carnis sensui interiori. Sensus enim carnis aut deservit intellectui rationabiliter investiganti aut fideliter credenti aut intellectualiter contemplanti. Contemplans considerat rerum existentiam actualem, credens rerum decursum habitualem, ratiocinans rerum praecellentiam potentialem.

Primo modo aspectus contemplantis, res in seipsis considerans, videt in eis pondus, numerum et mensuram. Pondus quoad situm ubi inclinantur, numerum quo distinguuntur, et mensuram qua limitantur. Ac per hoc videt in eis modum, speciem et ordinem, nec non substantiam, virtutem et operationem; ex quibus consurgere potest, sicut ex vestigio, ad intelligendum potentiam, sapientiam et bonitatem creatoris immensam.

Secundo modo aspectus fidelis considerans hunc mundum, attendit originem, decursum et terminum. Nam fide credimus, *aptata esse saecula verbo vitae* [3]. Fide credimus trium legum tempora, sci-

1) *Eccli.* 24, 26. 2) *Sap.* 13, 5. 3) *Hebr.* 11, 3.

licet naturae, scripturae et gratiae, sibi succedere et ordinatissime decurrisse. Fide credimus, mundum per finale judicium terminandum fore. In primo potentiam, in secundo providentiam, in tertio justitiam summi principii advertentes.

Tertio modo aspectus ratiocinantis investigans videt, quaedam tantum esse, quaedam tantum esse et vivere, quaedam vero esse, vivere et discernere; et prima quidem esse minora, secunda media, tertia meliora. Videt iterum, quaedam tantum esse corporalia, quaedam partim corporalia partim spiritualia, ex quo advertit, aliqua esse mere spiritualia tamquam utriusque meliora et digniora. Videt nihilominus, quaedam esse mutabilia et corruptibilia, ut terrestria, quaedam mutabilia et incorruptibilia, ut coelestia, ex quo advertit, quaedam esse immutabilia et incorruptibilia, ut supercoelestia. Ex his ergo visibilibus consurgit ad considerandum Dei potentiam, sapientiam et bonitatem, ut entem, viventem et intelligentem, mere spiritualem et incorruptibilem et intransmutabilem. Haec autem consideratio dilatatur secundum septiformem conditionem creaturarum, quae est divinae potentiae, sapientiae et bonitatis testimonium septiforme, si consideretur cunctarum rerum origo, magnitudo, multitudo, pulchritudo, plenitudo et operatio et ordo. Origo namque rerum secundum creationem, distinctionem et ornatum, quantum ad opera sex dierum, divinam praedicat potentiam cuncta de nihilo producentem, sapientiam

cuncta lucide distinguentem, et bonitatem cuncta largiter adornantem. Magnitudo autem rerum secundum molem longitudinis, latitudinis et profunditatis, secundum excellentiam virtutis longe lateque et profunde se extendentis, sicut patet in diffusione lucis, secundum efficaciam operationis intimae, continuae et diffusae, sicut patet in operatione ignis, manifeste indicat immensitatem potentiae, sapientiae et bonitatis trini Dei, qui in cunctis creaturis per potentiam, praesentiam et essentiam incircumscriptus existit. Multitudo vero rerum secundum diversitatem generalem, specialem et individualem, in substantia, in forma seu figura, et efficacia ultra omnem humanam aestimationem, manifeste trium praedictarum conditionum in Deo immensitatem insinuat et ostendit. Pulchritudo autem rerum secundum varietatem luminum, figurarum et colorum, in corporibus simplicibus, mixtis et etiam complexionatis, sicut in corporibus coelestibus, et mineralibus, sicut lapidibus et metallis, plantis et animalibus, tria praedicta evidenter proclamat. Plenitudo autem rerum, secundum quod materia est plena formis secundum rationes seminales, forma est plena virtute secundum activam potentiam, virtus est plena effectibus secundum efficientiam, idipsum manifeste declarat. Operatio multiplex, secundum quod est naturalis, secundum quod est artificialis, secundum quod est moralis, sua multiplicissima varietate ostendit immensitatem illius virtutis, artis et bonitatis, quae quidem est omnibus

causa essendi, ratio intelligendi, et ordo vivendi. Ordo autem secundum rationem durationis, situationis et influentiae, scilicet per prius et posterius, superius et inferius, nobilius et ignobilius, in libro creaturae insinuat manifeste primi principii primitatem quantum ad infinitatem potentiae; ordo vero divinarum legum, praeceptorum et judiciorum in libro scripturae immensitatem sapientiae; ordo autem divinorum sacramentorum, beneficiorum et retributionum in corpore Ecclesiae immensitatem bonitatis; ita quod ipse ordo nos in primum et summum potentissimum et sapientissimum et optimum evidentissime manuducit. Qui igitur tantis rerum creatarum splendoribus non illustratur, caecus est; qui tantis clamoribus non evigilat, surdus est; qui ex omnibus his effectibus Deum non laudat, mutus est; qui ex tantis indiciis primum principium non advertit, stultus est.

Aperi ergo oculos, aures spirituales admove, labia tua solve, et cor tuum appone, ut in omnibus creaturis Deum tuum videas, audias, laudes, diligas et colas, magnifices et honores, ne forte contra te universus orbis terrarum consurgat. Nam ob hoc pugnabit orbis terrarum contra insensatos, et econtra sensatis erit materia gloriae, qui secundum Prophetam possunt dicere: *Delectasti me Domine in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo. Quam magnificata sunt opera tua Domine,*

omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua [1]).

Cap. II. De speculatione Dei in vestigiis suis in hoc sensibili mundo.

Sed quoniam circa speculum sensibilium non solum contingit contemplari Deum per ipsa tamquam per vestigia, verumetiam in ipsis inquantum est in eis per essentiam, potentiam et praesentiam, et hoc considerare est altius quam praecedens, ideo hujusmodi consideratio secundum tenet locum, tamquam secundus contemplationis gradus, quo debemus manuduci ad contemplandum Deum in cunctis creaturis, quae ad mentem nostram intrant per corporales sensus.

Notandum igitur, quod iste mundus sensibilis, qui dicitur macrocosmus, id est longus mundus, intrat ad animam nostram, quae dicitur microcosmus, id est minor mundus, per portas quinque sensuum, secundum ipsorum sensibilium apprehensionem, oblectationem et dijudicationem. Quod patet sic. Nam in eo quaedam sunt generantia, quaedam generata, et quaedam regentia haec et illa. Generantia sunt corpora simplicia, scilicet corpora coelestia et quatuor elementa. Nam ex elementis per virtutem lucis, reconciliantis contrarietatem elementorum in mixtis,

1) *Psal.* 91, 6. 7. 103, 24.

habent generari et produci quaecumque generantur et producuntur per operationem virtutis naturalis. Generata vero sunt corpora ex elementis composita, sicut mineralia, vegetabilia, sensibilia et corpora humana. Regentia haec et illa sunt substantiae spirituales, sive omnino conjunctae, ut sunt animae brutales, sive conjunctae separabiliter, ut sunt animae rationales, sive omnino separatae, ut sunt spiritus coelestes, quos philosophi intelligentias, nos Angelos appellamus. Quibus secundum philosophos competit movere corpora coelestia, ac per hoc eis attribuitur administratio universi, suscipiendo a prima causa scilicet Deo virtutis influentiam, quam refundunt secundum opus gubernationis, quod respicit rerum consistentiam naturalem. Secundum autem theologos attribuitur eisdem regimen universi, secundum imperium summi Dei, quantum ad opera reparationis, secundum quae dicuntur administratorii spiritus, *missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis* [1].

Homo igitur, qui dicitur minor mundus, habet quinque sensus quasi quinque portas, per quas intrat cognitio omnium, quae sunt in mundo sensibili, in animam ipsius. Nam per visum intrant corpora sublimia et luminosa, et cetera colorata; per tactum vero corpora solida et terrestria; per tres vero sensus intermedios intrant intermedia, ut per gustum aquea, per auditum aërea, per odoratum vaporabilia, quae aliquid habent de natura humida, aliquid de

1) *Hebr.* 1, 14.

aërea, aliquid de ignea seu calida, sicut patet in fumo ex aromatibus resoluto. Intrant igitur per has portas tam corpora simplicia, quam etiam composita ex his mixta. Quia vero sensu percipimus non solum haec sensibilia particularia, quae sunt lux, sonus, odor, sapor et quatuor primariae qualitates, quas apprehendit tactus, verum etiam sensibilia communia, quae sunt numerus, magnitudo, figura, quies et motus, et omne quod movetur ab alio movetur, et quaedam seipsis moventur et quiescunt, ut sunt animalia, dum per hos quinque sensus motus corporum apprehendimus, manuducimur ad cognitionem motorum spiritualium, tamquam per effectum in cognitionem causarum.

Intrat igitur quantum ad tria rerum genera in animam humanam per apprehensionem totus mundus iste sensibilis. Haec autem sensibilia exteriora sunt, quae primo ingrediuntur ad animam per portas quinque sensuum. Intrant, inquam, non per substantias suas, sed per similitudines suas, primo generatas in medio, et de medio in organo exteriori, et de organo exteriori in interiori, et de hoc in potentia apprehensiva, et sic generatio speciei in medio, et de medio in organo, et conversio potentiae apprehensivae super illam facit apprehensionem omnium eorum, quae exterius anima apprehendit.

Ad hanc apprehensionem si sit rei convenientis, sequitur oblectatio. Delectatur autem sensus in objecto per similitudinem abstractam percepto, vel

ratione speciositatis, sicut in visu, vel ratione suavitatis, sicut in odoratu et auditu, vel ratione salubritatis, sicut in gustu et tactu appropriate loquendo. Omnis autem delectatio est ratione proportionalitatis. Sed quoniam species tenet rationem formae, virtutis et operationis, secundum quod habet respectum ad principium a quo manat, ad medium ad quod transit, et ad terminum in quem agit; ideo proportionalitas aut attenditur in similitudine, secundum quod tenet rationem speciei seu formae, et sic dicitur speciositas, quia pulchritudo nihil est aliud quam aequalitas numerosa, seu quidam partium situs cum coloris suavitate; aut attenditur proportionalitas inquantum tenet rationem potentiae seu virtutis, et sic dicitur suavitas, cum virtus agens non improportionaliter excedit recipientem, quia sensus tristatur in extremis, et in mediis delectatur; aut attenditur proportionalitas inquantum tenet rationem efficaciae et impressionis, quae tunc est proportionalis, quando agens imprimendo replet indigentiam patientis, et hoc est salvare et nutrire ipsum, quod maxime apparet in gustu et tactu. Et sic apparet, quomodo per oblectationem delectabilia exteriora, secundum triplicem rationem delectandi, per similitudinem intrant in animam.

Post hanc apprehensionem et delectationem fit dijudicatio, qua non solum dijudicatur utrum hoc sit album vel nigrum, quia hoc solum pertinet ad sensum exteriorem, non solum utrum sit salubre vel

nocivum, quia hoc pertinet ad sensum interiorem, verum etiam qua dijudicatur et ratio redditur, quare hoc delectat. Et in hoc actu inquiritur de ratione delectationis, quae in sensu percipitur ab objecto. Hoc est autem cum quaeritur ratio pulchri, suavis et salubris, et invenitur, quia haec est proportio aequalitatis. Ratio autem aequalitatis est eadem in magnis et parvis, nec extenditur dimensionibus, nec succedit seu transit cum transeuntibus, nec motibus alteratur. Abstrahit igitur a loco, tempore et motu, ac[1]) per hoc est incommutabilis, incircumscriptibilis, interminabilis, et omnino spiritualis. Dijudicatio igitur est actio, quae speciem sensibilem, sensibiliter per sensus acceptam, introire facit, deputando et abstrahendo, in potentiam intellectivam. Et sic totus iste mundus introire habet in animam humanam per portas quinque sensuum, secundum tres operationes praedictas.

Haec autem omnia sunt vestigia, in quibus speculari possumus Deum nostrum. Nam cum species apprehensa sit similitudo in medio genita, et deinde ipsi organo impressa, et per illam impressionem in suum principium, scilicet in objectum cognoscendum deducat, manifeste insinuat, quod illa lux aeterna generat ex se similitudinem, seu splendorem coaequalem, consubstantialem et coaeternalem. Et quod ille, qui est imago et similitudo invisibilis Dei, *et splendor gloriae et figura substantiae ejus* [2]),

1) *Ita ed. Argent. a. 1489; ed. Rom.* at. 2) *Hebr.* 1, 3.

qui ubique est per primam sui generationem, sicut objectum in toto medio suam generat similitudinem, per gratiam unionis unitur, sicut species corporali organo, individuo rationalis naturae, ut per illam unionem nos reduceret ad Patrem, sicut ad fontale principium et objectum. Si ergo omnia cognoscibilia habent sui speciem generare, manifeste proclamant, quod in illis tamquam in speculis videri potest aeterna generatio Verbi, imaginis et Filii, a Deo Patre aeternaliter emanantis.

Secundum hunc modum species delectans ut speciosa, suavis et salubris insinuat, quod in illa prima specie est prima speciositas, suavitas et salubritas, in qua est summa proportionalitas et aequalitas ad generantem, in qua est virtus, non per phantasma, sed per veritatem apprehensionis illabens, in qua est impressio salvans et sufficiens et omnem apprehendentis indigentiam expellens. Si ergo delectatio est conjunctio convenientis cum conveniente, et solius Dei similitudo tenet rationem summe speciosi, suavis et salubris, et unitur secundum veritatem, et secundum intimitatem, et secundum plenitudinem replentem omnem capacitatem; manifeste videri potest, quod in solo Deo est fontalis et vera delectatio, et quod ad ipsam ex omnibus delectationibus manuducimur requirendam.

Excellentiori autem modo et immediatiori dijudicatio ducit nos in aeternam veritatem certius speculandam. Si enim dijudicatio habet fieri per

rationem abstrahentem a loco, tempore et mutabilitate, ac per hoc a dimensione, successione et transmutatione, per rationem immutabilem et incircumscriptibilem et interminabilem, nihil autem est omnino immutabile, incircumscriptibile et interminabile, nisi quod est aeternum, omne autem quod est aeternum, est Deus vel in Deo; si ergo omnia quaecumque certius dijudicamus, per hujusmodi rationem dijudicamus, patet quod ipse est ratio omnium rerum, et regula infallibilis, et lux veritatis, in qua cuncta relucent infallibiliter, indelebiliter, indubitanter, irrefragabiliter, indijudicabiliter, incommutabiliter, incoarctabiliter, interminabiliter, indivisibiliter et intellectualiter. Et ideo leges illae, per quas judicamus certitudinaliter de omnibus sensibilibus in nostram considerationem venientibus, cum sint infallibiles et indubitabiles intellectui apprehendentis, sint indelebiles a memoria recolentis tamquam semper praesentes, sint irrefragabiles et indijudicabiles intellectui judicantis, quia, ut dicit Augustinus, nullus de eis judicat, sed per illas [1]); necesse est, eas esse incommutabiles et incorruptibiles tamquam necessarias, et [2]) incoarctabiles tamquam incircumscriptas, et interminabiles tamquam aeternas, ac per hoc indivisibiles tamquam intellectuales et incorporeas, non factas sed increatas, aeternaliter existentes in arte aeterna, a qua, per quam et secundum quam

1) *Aug.* lib. de vera relig. c. 31.
2) *Ita edit. Argent. a. 1489;* tamquam et, *ed. Rom.*

formantur speciosa omnia vel formosa. Et ideo nec certitudinaliter judicari possunt, nisi per illam, quae non tantum fuit forma cuncta producens, verumetiam cuncta conservans et distinguens, tamquam ens in omnibus formam tenens, et regula dirigens, et per quam dijudicat mens nostra cuncta, quae per sensus intrant in ipsam.

Haec autem speculatio dilatatur secundum considerationem septem differentiarum numerorum, quibus quasi septem gradibus conscenditur in Deum, secundum quod ostendit Augustinus in libro de vera religione, et in sexto musicae, ubi assignat differentias numerorum gradatim conscendentium ab his sensibilibus usque ad opificem omnium, ut in omnibus videatur Deus. Dicit enim numeros esse in corporibus et maxime in sonis et vocibus, et hos vocat sonantes; numeros ab his abstractos et in sensibus nostris receptos, et hos vocat occursores; numeros ab anima procedentes in corpus, sicut patet in gesticulationibus et saltationibus, et hos vocat progressores; numeros in delectationibus sensuum et conversione intentionis super speciem receptam, et hos vocat sensuales; numeros in memoria retentos, et hos vocat memoriales; numeros etiam per quos de his omnibus judicamus, et hos vocat judiciales, qui, ut dictum est, necessario sunt supra mentem, tamquam infallibiles et indijudicabiles. Ab his autem imprimuntur mentibus nostris numeri artificiales, quos tamen inter illos gradus non enumerat

Augustinus, quia connexi sunt judicialibus, et ab his manant numeri progressores, ex quibus creantur numerosae formae artificiatorum, ut a summis per media ordinatus fiat descensus ad infima. Ad hos etiam gradatim ascendamus a numeris sonantibus, mediantibus occursoribus, sensualibus et memorialibus.

Cum ergo omnia sint pulchra et quodam modo delectabilia, et pulchritudo et delectatio non sint absque proportione, et proportio primo sit in numeris; necesse est omnia esse numerosa, ac per hoc numerus est praecipuum in animo conditoris exemplar, et in rebus praecipuum vestigium ducens in sapientiam. Quod cum sit omnibus evidentissimum, et Deo propinquissimum, propinquissime quasi per septem differentias ducit in Deum, et facit eum cognosci in cunctis corporalibus et sensibilibus; dumque numerosa apprehendimus, numerosis proportionibus delectamur, et per numerosarum proportionum leges irrefragabiliter judicamus.

Ex his duobus gradibus primis, quibus manuducimur ad speculandum Deum in vestigiis, quasi ad modum duarum alarum descendentium circa pedes, colligere possumus, quod omnes creaturae istius sensibilis mundi animum contemplantis et sapientis ducunt in Deum aeternum, pro eo quod illius primi principii potentissimi, sapientissimi, optimi, illius aeternae originis, lucis et plenitudinis, illius inquam artis efficientis, exemplantis et ordinantis, sunt um-

brae, resonantiae et picturae, sunt vestigia, simulacra et spectacula nobis ad contuendum Deum proposita, et signa divinitus data. Quae, inquam, sunt sicut exemplaria vel potius exempla, proposita mentibus adhuc rudibus et sensibilibus, ut per sensibilia, quae vident, transferantur ad intelligibilia, quae non vident, tamquam per signa ad signata. Significant autem hujusmodi creaturae hujus mundi sensibilis invisibilia Dei; partim quia Deus est omnis creaturae origo, exemplar et finis, et omnis effectus est signum causae et exemplatum exemplaris, et via finis ad quem ducit; partim ex propria repraesentatione; partim ex prophetica praefiguratione; partim ex angelica operatione; et. partim ex superaddita institutione. Omnis enim creatura ex natura, est illius aeternae sapientiae quaedam effigies et similitudo; sed specialiter illa, quae in libro scripturae per spiritum prophetiae assumpta est ad spiritualium praefigurationem; specialius autem illae creaturae, in quarum effigie Deus angelico ministerio voluit apparere; specialissime vero ea, quam voluit ad signandum instituere, quae tenet non solum rationem signi secundum nomen commune, verumetiam sacramenti. Ex quibus omnibus colligitur, quod *invisibilia Dei a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur* [1]; ita quod qui nolunt ista advertere, et Deum in his omnibus cognoscere, benedicere et amare, inexcusabiles sint,

1) *Rom.* 1, 20.

dum nolunt transferri de tenebris in admirabile lumen Dei. Deo autem gratias per Jesum Christum Dominum nostrum, qui nos de tenebris transtulit in admirabile lumen suum, dum per haec lumina exterius data, ad speculum mentis nostrae, in quo relucent divina, disponimur ad reintrandum.

Cap. III. De speculatione Dei per suam imaginem, naturalibus potentiis insignitam.

Quoniam autem duo gradus praedicti, ducendo nos in Deum per vestigia sua, per quae in cunctis creaturis relucet, manuduxerunt nos usque ad hoc, ut ad nos reintraremus, in mentem scilicet nostram, in qua divina relucet imago; hinc est, quod jam tertio loco ad nosmetipsos intrantes, et quasi atrium forinsecus relinquentes, in sanctis, scilicet anteriori parte tabernaculi, conari debemus per speculum videre Deum, ubi ad modum candelabri relucet lux veritatis in facie nostrae mentis, in qua scilicet resplendet imago beatissimae Trinitatis.

Intra igitur ad te, et vide, quoniam mens tua amat ferventissime semetipsam, nec se posset amare nisi se nosceret, nec se nosceret nisi sui meminisset, quia nihil capimus per intelligentiam, quod non sit praesens apud nostram memoriam. Et ex hoc advertis animam tuam triplicem habere potentiam, non

oculo carnis, sed oculo rationis. Considera igitur harum trium potentiarum operationes et habitudines, et videre poteris Deum per te tamquam per imaginem, quod est videre *per speculum et in aenigmate* [1]).

Operatio autem memoriae est retentio et repraesentatio, non solum praesentium, corporalium et temporalium, verumetiam succedentium, simplicium et sempiternalium. Retinet namque memoria praeterita per recordationem, praesentia per susceptionem, futura per praevisionem; retinet etiam simplicia, sicut principia quantitatum continuarum et discretarum, ut punctum, instans et unitatem, sine quibus impossibile est meminisse, aut cogitare ea, quae principiantur per haec; retinet nihilominus scientiarum principia et dignitates, ut sempiternalia et sempiternaliter, quia numquam potest sic oblivisci eorum, dummodo ratione utatur, quin ea audita approbet, et eis assentiat, non tamquam de novo percipiat, sed tamquam sibi innata et familiaria recognoscat. Sicut patet si proponatur alicui: de quolibet affirmatio vel negatio; vel: omne totum est majus sua parte; vel quaecumque alia dignitas, cui non est contradicere, admittitur ratione. Ex prima igitur retentione actuali omnium temporalium, praeteritorum scilicet, praesentium et futurorum, habet effigiem aeternitatis, cujus praesens indivisibile ad omnia tempora se extendit. Ex secunda

1) *I. Cor.* 13, 12.

apparet, quod ipsa non solum habet ab exteriori formari per phantasmata, verumetiam a superiori suscipiendo et in se habendo simplices formas, quae non possunt introire per portas sensuum et sensibilium phantasias. Ex tertia habetur, quod ipsa habet lucem incommutabilem sibi praesentem, in qua meminit invariabilium veritatum. Et sic per operationes memoriae apparet, quod ipsa anima est imago Dei et similitudo, adeo sibi praesens et eum habens praesentem, quod eum actu capit, et per potentiam capax ejus est, et particeps esse potest.

Operatio autem virtutis intellectivae est in perceptione intellectus terminorum, propositionum et illationum. Capit autem intellectus terminorum significata, cum comprehendit, quid est unumquodque per diffinitionem. Sed diffinitio habet fieri per superiora, et illa per superiora diffiniri habent, usquequo veniatur ad superna et generalissima, quibus ignoratis non possunt intelligi diffinitive inferiora. Nisi igitur cognoscatur, quid est ens per se, non potest plene sciri diffinitio alicujus specialis substantiae. Nec ens per se cognosci potest, nisi cognoscatur cum suis conditionibus, quae sunt unum, verum, bonum. Ens autem cum possit cogitari ut diminutum et ut completum, ut imperfectum et ut perfectum, ut ens in potentia et ut ens in actu, ut ens secundum quid et ut ens simpliciter, ut ens in parte et ut ens totaliter, ut ens transiens et ut ens manens, ut ens per aliud et ut ens per se, ut ens

permixtum non enti et ut ens purum, ut ens dependens et ut ens absolutum, ut ens posterius et ut ens prius, ut ens mutabile et ut ens immutabile, ut ens simplex et ut ens compositum; cum privationes et defectus nullatenus possint cognosci nisi per positiones, non venit intellectus noster ut plene resolvens intellectum alicujus entium creatorum, nisi juvetur ab intellectu entis purissimi, actualissimi, completissimi et absoluti, quod est simpliciter et aeternum ens, in quo sunt rationes omnium in sua puritate. Quomodo autem sciret intellectus, hoc esse ens defectivum et incompletum, si nullam haberet cognitionem entis absque omni defectu? Et sic de aliis conditionibus praelibatis. Intellectum autem propositionum tunc intellectus noster dicitur veraciter comprehendere, cum certitudinaliter scit illas veras esse; et hoc scire est scire, quoniam non potest falli in illa comprehensione. Scit enim, quod veritas illa non potest aliter se habere. Scit igitur veritatem illam esse incommutabilem. Sed cum ipsa mens nostra sit commutabilis, illam sic incommutabiliter relucentem non potest videre, nisi per aliquam aliam lucem omnino incommutabiliter radiantem, quam impossibile est esse creaturam mutabilem. Scit igitur in illa luce, *quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* [1]), quae est lux vera, et verbum in principio apud Deum. Intellectum autem illationis tunc veraciter

1) *Joann.* 1, 9.

percipit noster intellectus, quando videt, quod conclusio necessario sequitur ex praemissis, quod non solum videt in terminis necessariis, verumetiam in contingentibus, ut si homo currit, homo movetur. Hanc autem necessariam habitudinem percipit non solum in rebus entibus, verumetiam in non entibus. Sicut enim in homine existente sequitur: si homo currit, homo movetur; sic etiam non existente. Hujusmodi igitur illationis necessitas non venit ab existentia rei in materia, quia est contingens, nec ab existentia rei in anima, quia tunc esset fictio, si non esset in re. Venit igitur ab exemplaritate in arte aeterna, secundum quam res habent aptitudinem et habitudinem adinvicem, ad illius aeternae artis repraesentationem. Omnis igitur, ut dicit Augustinus in libro de vera religione, vere ratiocinantis lumen accenditur ab illa veritate, et ad ipsam nititur pervenire [1]). Ex quo manifeste apparet, quod conjunctus sit intellectus noster ipsi aeternae veritati, dum nisi per illam docentem nihil verum potest certitudinaliter capere. Videre igitur per te potes veritatem, quae te docet, si te concupiscentiae et phantasmata non impediant, et se tamquam nubes inter te et veritatis radium non interponant.

Operatio autem virtutis electivae attenditur in consilio, judicio et desiderio. Consilium autem est in inquirendo, quid sit melius, hoc an illud. Sed melius non dicitur, nisi per accessum ad optimum.

1) *Aug.* lib. de vera relig. c. 39.

Accessus autem est secundum majorem assimilationem. Nullus igitur scit, utrum hoc sit illo melius, nisi sciat illud optimo magis assimilari. Nullus autem scit, aliquid alii magis assimilari, nisi illud cognoscat. Non enim scio, hunc similem esse Petro, nisi sciam vel cognoscam Petrum. Omni igitur consilianti necessario est impressa notitia summi boni. Judicium autem certum de consiliabilibus est per aliquam legem. Nullus autem certitudinaliter judicat per legem, nisi certus sit, quod illa lex recta sit, et quod ipsam judicare non debet. Sed mens nostra judicat de seipsa. Cum igitur non possit judicare de lege per quam judicat, lex illa superior est mente nostra, et per hanc judicat, secundum quod sibi impressa est. Nihil autem est superius mente humana, nisi solus ille qui fecit eam. Igitur in judicando deliberativa nostra pertingit ad divinas leges, si plena resolutione dissolvat. Desiderium autem principaliter est ipsius, quod maxime ipsum movet. Maxime autem movet, quod maxime amatur. Maxime autem amatur, esse beatum. Beatum autem esse non habetur, nisi per optimum et finem ultimum. Nihil autem appetit humanum desiderium, nisi summum bonum, vel quod est ad illud, vel quod habet aliquam effigiem illius. Tanta est vis summi boni, ut nihil nisi per illius desiderium a creatura possit amari. Quae tunc fallitur et errat, cum effigiem et simulacrum pro veritate acceptat.

Vide ergo, quomodo anima Deo est propinqua,

et quomodo memoria in aeternitatem, intelligentia in veritatem, electiva potentia ducit in bonitatem summam secundum operationes suas. Secundum autem harum potentiarum ordinem, originem et habitudinem, ducit in ipsam beatissimam Trinitatem. Nam ex memoria oritur intelligentia, ut ipsius proles; quia tunc intelligimus, cum similitudo, quae est in memoria, resultat in acie intellectus, quae nihil aliud est quam verbum. Ex memoria et intelligentia spiratur amor, tamquam nexus amborum. Haec tria, scilicet mens generans, verbum et amor, sunt in anima quoad memoriam, intelligentiam et voluntatem, quae sunt consubstantiales, coaequales et coaevae, se invicem circumincedentes [1]. Si igitur Deus perfectus est spiritus, habet memoriam, intelligentiam et voluntatem, habet et verbum genitum, et amorem spiratum, qui necessario distinguuntur, cum unus ab altero producatur, non essentialiter, non accidentaliter, ergo personaliter. Dum igitur mens seipsam considerat per se tamquam per speculum, consurgit ad speculandam Trinitatem beatam, Patris, Verbi et Amoris, trium personarum coaeternarum, coaequalium et consubstantialium, ita quod quilibet trium in quolibet est aliorum, unus tamen non est alius, sed ipsi tres sunt unus Deus.

Ad hanc speculationem, quam habet anima de

1) Περιχώρησις, circumincessio, i. e. mutua personarum commeatio sive inter se incessus; *cfr. Kuhn, Dogm. Bd. II. Trinitätslehre p. 447.*

suo principio trino et uno, per trinitatem suarum potentiarum, per quas est imago Dei, juvatur per lumina scientiarum, quae ipsam perficiunt et informant, et Trinitatem beatissimam tripliciter repraesentant. Nam omnis philosophia aut est naturalis, aut rationalis, aut moralis. Prima agit de causa essendi, et ideo ducit in potentiam Patris; secunda de ratione intelligendi, et ideo ducit in sapientiam Verbi; tertia de ordine vivendi, et ideo ducit in bonitatem Spiritus sancti. Rursus prima dividitur in Metaphysicam, Mathematicam, et Physicam. Et prima est de rerum essentiis, secunda de numeris et figuris, tertia de naturis, virtutibus et operationibus diffusivis. Et ideo prima in primum principium Patrem, secunda in ejus imaginem Filium, tertia ducit in Spiritus sancti donum. Secunda dividitur in Grammaticam, quae facit potentes ad exprimendum; Logicam, quae facit perspicaces ad arguendum; Rhetoricam, quae facit habiles ad persuadendum sive monendum. Et haec similiter insinuat mysterium beatissimae Trinitatis. Tertia dividitur in monasticam, oeconomicam et politicam. Et prima insinuat primi principii innascibilitatem, secunda Filii familiaritatem, tertia Spiritus sancti liberalitatem. Omnes autem istae scientiae habent regulas certas et infallibiles, tamquam lumina, et radios descendentes a lege aeterna in mentem nostram. Et ideo mens nostra tantis splendoribus irradiata et superfusa, nisi sit caeca, manuduci potest per seipsam, ad con-

templandam illam lucem aeternam. Hujus autem lucis irradiatio et consideratio sapientes suspendit in admirationem, et econtra insipientes, qui non credunt ut intelligant, ducit in perturbationem, ut impleatur illud propheticum: *Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis, turbati sunt omnes insipientes corde* 1).

Cap. IV. De speculatione Dei in sua imagine, donis gratuitis reformata.

Sed quoniam non solum per nos transeundo, verumetiam in nobis, contingit contemplari primum principium, et hoc majus est quam praecedens; ideo hic modus considerandi quartum obtinet contemplationis gradum. Mirum autem videtur, cum ostensum sit, quod Deus ita propinquus sit mentibus nostris, quod tam paucorum est, in seipsis primum principium speculari. Sed ratio est in promptu, quia mens humana solicitudinibus distracta non intrat ad se, per memoriam phantasmatibus obnubilata non redit ad se per intelligentiam, concupiscentiis illecta nequaquam revertitur ad seipsam per desiderium suavitatis internae et laetitiae spiritualis. Ideo totaliter in his sensibilibus jacens non potest ad se tamquam ad Dei imaginem reintrare.

Et quoniam ubi quis ciciderit, necesse habet ibidem recumbere, nisi apponat quis et adjiciat ut

1) *Psal.* 75, 5. 6.

resurgat, non potuit anima nostra perfecte ab his sensibilibus relevari ad contuitum sui et aeternae veritatis in seipsa, nisi veritas, assumpta forma humana in Christo, fieret sibi scala reparans priorem scalam, quae facta fuerat in Adam. Unde quantumcumque sit illuminatus quis lumine naturae et scientiae acquisitae, non potest intrare in se, ut in seipso delectetur in Domino, nisi mediante Christo, qui dicit: *Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet* [1]). Ad hoc autem ostium non appropinquamus, nisi in ipsum credamus, speremus et amemus. Necesse est igitur, si reintrare volumus ad fruitionem veritatis, tamquam ad paradisum, quod ingrediamur per fidem, spem et caritatem mediatoris Dei et hominum Jesu Christi, qui est tamquam lignum vitae in medio paradisi.

Supervestienda est igitur imago mentis nostrae tribus virtutibus theologicis, quibus anima purificatur, illuminatur et perficitur, et sic imago reformatur, reficitur et conformis supernae Hierusalem efficitur, et pars Ecclesiae militantis, quae est proles, secundum Apostolum, Hierusalem coelestis. Ait enim: *Illa quae sursum est Hierusalem, libera est, quae est mater nostra* [2]). Anima igitur credens, sperans et amans Jesum Christum, qui est verbum Patris incarnatum, increatum et inspiratum, scilicet via, veritas et vita, dum per fidem credit in

1) *Joann.* 10, 9. 2) *Gal.* 4, 26.

Christum tamquam in verbum increatum, quod est verbum et splendor Patris, recuperat spiritualem auditum et visum, auditum ad suscipiendum Christi sermones, visum ad considerandum ipsius lucis splendores. Dum autem spe suspirat ad suscipiendum verbum inspiratum, per desiderium et affectum recuperat spiritualem olfactum. Dum caritate complectitur verbum incarnatum, ut suscipiens ab ipso delectationem, et ut transiens in illud per ecstaticum amorem, recuperat gustum et tactum. Quibus sensibus recuperatis, dum sponsum suum videt et audit, odoratur, gustat et amplexatur, decantare potest tamquam sponsa Canticum Canticorum, quod factum fuit ad exercitium contemplationis secundum hunc quartum gradum, quem nemo capit, nisi qui accipit, quia magis est in experientia affectuali, quam in consideratione rationali. In hoc namque gradu recuperatis sensibus interioribus, ad videndum summe pulchrum, ad audiendum summe harmoniacum, ad odorandum summe odoriferum, ad degustandum summe suave, ad apprehendendum summe delectabile, disponitur anima ad mentales excessus, scilicet per devotionem, admirationem et exultationem, secundum illas tres exclamationes, quae fiunt in Canticis Canticorum. Quarum prima fit per superabundantiam devotionis, per quam fit anima sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris [1]. Secunda per excellentiam admirationis, per quam fit anima

1) *Cant.* 8, 6.

sicut aurora, luna et sol, secundum processum illuminationum suspendentium animam ad admirandum sponsum consideratum [1]. Tertia per superabundantiam exultationis, per quam fit anima suavissimae delectationis deliciis affluens, innixa totaliter super dilectum suum [2]. Quibus adeptis efficitur spiritus noster hierarchicus ad conscendendum sursum, secundum conformitatem ad illam Hierusalem supernam, in quam nemo intrat, nisi prius per gratiam ipsa in cor descendat, sicut vidit Joannes in Apocalypsi sua [3]. Tunc autem in cor descendit, quando per reformationem imaginis, per virtutes theologicas, et per oblectationes spiritualium sensuum, et suspensiones excessuum efficitur spiritus noster hierarchicus, scilicet purgatus, illuminatus et perfectus. Sic etiam gradibus novem ordinum insignitur, dum ordinate in eo interius disponitur nunciatio, dictatio, ductio, ordinatio, roboratio, imperatio, susceptio, revelatio et unitio, quae gradatim correspondent novem ordinibus angelorum, ita quod trium primo dictorum gradus respiciunt in mente humana naturam, tres sequentes industriam, et tres postremi gratiam. Quibus habitis anima intrando in seipsam, intrat in supernam Hierusalem, ubi ordines angelorum considerans videt in eis Deum, qui habitans in eis omnes eorum operatur operationes. Unde dicit Bernardus ad Eugenium, quod Deus in Seraphim amat ut caritas, in Cherubim novit ut veritas, in

1) *Cant.* 6, 9. 2) *Cant.* 8, 5. 3) *Apoc.* 21, 27.

Thronis sedet ut aequitas, in Dominationibus dominatur ut majestas, in Principatibus regit ut principium, in Potestatibus tuetur ut salus, in Virtutibus operatur ut virtus, in Archangelis revelat ut lux, in Angelis assistit ut pietas [1]. Ex quibus omnibus videtur *Deus omnia in omnibus* [2] per contemplationem ipsius, in mentibus, in quibus habitat per dona affluentissimae caritatis.

Ad hujus autem speculationis gradum specialiter et praecipue adminiculatur consideratio sacrae scripturae divinitus immissae, sicut philosophia ad praecedentem. Sacra enim scriptura principaliter est de operibus reparationis. Unde et ipsa praecipue agit de fide, spe et caritate, per quas virtutes habet anima reformari, et specialissime de caritate. De qua dicit Apostolus, quod est *finis praecepti,* secundum quod est de *corde puro, conscientia bona et fide non ficta* [3]. Ipsa est *plenitudo legis,* ut dicit idem [4]. Et Salvator noster asserit, totam legem Prophetasque pendere in duobus praeceptis ejusdem, scilicet in dilectione Dei et proximi [5]; quae duo innuuntur in uno sponso Ecclesiae Jesu Christo, qui simul est proximus et Deus, simul frater et Dominus, simul etiam rex et amicus, simul verbum increatum et incarnatum, formator noster et reformator, α et ω. Qui etiam summus hierarcha est, purgans, illuminans et perficiens sponsam, scilicet

1) *Bern.* de consider. lib. 5. c. 5. 2) *I. Cor.* 15, 28.
3) *I. Tim.* 1, 5. 4) *Rom.* 13, 10. 5) *Matth.* 22, 40.

totam Ecclesiam et quamlibet animam sanctam. De hoc igitur hierarcha et ecclesiastica hierarchia est tota sacra scriptura, per quam docemur purgari, illuminari et perfici, et hoc secundum triplicem legem in ea traditam, scilicet naturae, scripturae et gratiae; vel potius secundum triplicem partem ejus principalem, scilicet legem Mosaicam purgantem, revelationem propheticam illustrantem, et eruditionem Evangelicam perficientem; vel potissimum secundum triplicem ejus intelligentiam spiritualem, scilicet tropologicam, quae purgat ad honestatem vitae, allegoricam, quae illuminat ad claritatem intelligentiae, et anagogicam, quae perficit per excessus mentales et sapientiae perceptiones suavissimas; secundum tres virtutes praedictas theologicas, et sensus spirituales reformatos, et excessus tres supradictos, et actus mentis hierarchicos, quibus ad interiora regreditur mens nostra, ut ibidem speculetur Deum in splendoribus sanctorum, et in eisdem tamquam in cubilibus dormiat in pace et requiescat, sponso adjurante, quod non excitetur, donec de ejus voluntate procedat [1]).

Ex his autem duobus gradibus mediis, per quos ingredimur ad contemplandum Deum intra nos tamquam in speculis imaginum creatarum, et hoc quasi ad modum alarum expansarum ad volandum, quae tenebant medium locum, intelligere possumus, quod in divina manuducimur per ipsius animae rationalis

1) *Cant.* 2, 7.

potentias naturaliter insitas, quantum ad earum operationes, habitudines et habitus scientiales; secundum quod apparet ex tertio gradu. Manuducimur etiam per ipsius animae potentias reformatas, et hoc gratuitis virtutibus, sensibus spiritualibus et mentalibus excessibus; sicut patet ex quarto. Manuducimur nihilominus per hierarchicas operationes, scilicet purgationis, illuminationis et perfectionis mentium humanarum; per hierarchicas revelationes sacrarum scripturarum nobis per angelos datarum, secundum illud Apostoli, quod lex data est *per angelos in manu mediatoris* [1]). Et tandem manuducimur per hierarchias et hierarchicos ordines, qui in mente nostra disponi habent instar supernae Hierusalem. Quibus omnibus luminibus intellectualibus mens nostra repleta a divina sapientia, tamquam domus Dei inhabitatur, effecta Dei filia, sponsa et amica; effecta Christi capitis membrum, soror et coheres; effecta nihilominus Spiritus sancti templum, fundatum per fidem, elevatum per spem, et Deo dicatum per mentis et corporis sanctitatem. Quod totum facit sincerissima caritas Christi, quae *diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* [2]), sine quo spiritu scire non possumus secreta Dei. Sicut enim *quae sunt hominis nemo scire potest, nisi spiritus hominis qui est in illo; ita et quae sunt Dei, nemo scit nisi spiritus Dei* [3]). *In caritate igitur radice-*

1) *Gal.* 3, 19. 2) *Rom.* 5, 5. 3) *I. Cor.* 2, 11.

mur et fundemur, ut possimus comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit longitudo aeternitatis, quae *latitudo* liberalitatis, quae *sublimitas* majestatis, et quod *profundum* sapientiae judicantis [1]).

Cap. V. De speculatione divinae unitatis, per ejus nomen primarium, quod est Esse.

Quoniam autem contingit contemplari Deum non solum extra nos et intra nos, verumetiam supra nos: extra nos per vestigium, intra nos per imaginem, et supra nos per lumen, quod est signatum supra mentem nostram, quod est lumen veritatis aeternae, cum ipsa mens nostra immediate ab ipsa veritate formetur; qui exercitati sunt in primo modo, intraverunt jam in atrium ante tabernaculum [2]), qui vero in secundo, intraverunt in sancta, qui autem in tertio, intrant cum summo Pontifice in sancta Sanctorum, ubi supra arcam sunt Cherubim gloriae, obumbrantia propitiatorium [3]), per quae intelligimus duos modos seu gradus contemplandi Dei invisibilia et aeterna, quorum unus versatur circa Dei essentialia, alius vero circa propria personarum. Primus modus primo et principaliter defigit aspectum in ipsum esse, dicens quod, qui est, est primum

1) *Ephes.* 3, 17. 18. *Cfr. Breviloq. Prooem. init.*
2) *Exod.* 27, 9. 3) *Exod.* 25, 8—20.

nomen Dei. Secundus modus defigit aspectum in ipsum b o n u m, dicens, hoc esse primum nomen Dei. Primum spectat potissime ad vetus testamentum, quod maxime praedicat divinae essentiae unitatem. Unde dictum est Moysi: *Ego sum, qui sum* [1]). Secundum ad novum, quod determinat personarum pluralitatem, baptizando in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ideo magister noster Christus volens adolescentem, qui servaverat legem, ad Evangelicam levare perfectionem, nomen bonitatis Deo principaliter et praecise attribuit. *Nemo,* inquit, *bonus, nisi solus Deus* [2]). Damascenus igitur sequens Moysen dicit, quod, q u i e s t, est primum nomen Dei [3]), Dionysius sequens Christum dicit, quod b o n u m est primum nomen Dei [4]).

Volens igitur contemplari Dei invisibilia quo ad essentiae unitatem, primo defigat aspectum in ipsum e s s e, et videat ipsum esse adeo in se certissimum, quod non potest cogitari non esse, quia ipsum e s s e [5]) purissimum non occurrit nisi in plena fuga (τȣ̃) non esse, sicut et n i h i l (sc. occurrit) in plena fuga (τȣ̃) esse. Sicut igitur omnino n i h i l, nihil habet de esse nec de ejus conditionibus; sic e contra ipsum e s s e nihil habet de non esse, nec actu, nec potentia; nec secundum veritatem rei, nec secundum aestimationem nostram. Cum

1) *Exod.* 3, 14. 2) *Marc.* 10, 18.
3) *Damasc.* lib. 1. de fide orthod. c. 12.
4) *Dionys.* de div. nom. c. 4.
5) *Ita ed. Argent. a. 1489;* est, *ed. Rom.*

autem n o n e s s e privatio sit essendi, non cadit in intellectum nisi per e s s e; e s s e autem non cadit per aliud, quia omne quod intelligitur, aut intelligitur ut non ens, aut ut ens in potentia, aut ut ens in actu. Si igitur non ens non potest intelligi nisi per ens, et ens in potentia non nisi per ens in actu, et esse nominat ipsum purum actum entis; e s s e igitur est quod primo cadit in intellectu, et illud e s s e est quod est purus actus. Sed hoc non est e s s e particulare, quod est e s s e arctatum, quia permixtum est cum potentia, nec e s s e analogum, quia minime habet de actu, eo quod minime est. Restat igitur quod illud e s s e, est e s s e divinum. Mira igitur est caecitas intellectus, qui non considerat illud quod prius videt, et sine quo nihil potest cognoscere. Sed sicut oculus intentus in varias colorum differentias lucem, per quam videt cetera, non videt, et si videt, non tamen advertit; sic oculus mentis nostrae intentus in ista entia particularia et universalia ipsum e s s e extra omne genus, licet primo occurrat menti et per ipsum alia, tamen non advertit. Unde verissime apparet, quod sicut oculus vespertilionis se habet ad lucem, ita se habet oculus mentis nostrae ad manifestissima naturae [1]. Quia assuefactus ad tenebras entium et phantasmata sensibilium, cum ipsam lucem summi e s s e intuetur, videtur sibi nihil videre; non intelligens, quod ipsa caligo summa est mentis nostrae illuminatio, sicut

1) *Aristot.* lib. 2. Metaph. c. 1.

quando videt oculus puram lucem, videtur sibi nihil videre.

Vide igitur ipsum purissimum esse, si potes, et occurret tibi, quod ipsum non potest cogitari, ut ab alio acceptum; ac per hoc necessario cogitatur ut omnimode primum, quod nec de nihilo nec ab alio potest esse. Quid enim est per se, si ipsum esse non est per se nec a se? Occurret etiam tibi ut carens omnino (τῷ) non esse, ac per hoc ut numquam incipiens, numquam desinens, sed aeternum. Occurret etiam tibi ut nullo modo in se habens nisi quod est ipsum esse, ac per hoc ut cum nullo compositum, sed simplicissimum. Occurret etiam ut nihil habens possibilitatis, quia omne possibile aliquo modo habet aliquid de non esse: ac per hoc ut summe actualissimum. Occurret ut nihil habens defectibilitatis, ac per hoc ut perfectissimum. Occurret postremo ut nihil habens diversificationis, ac per hoc ut summe unum.

Esse igitur, quod est esse purum et esse simpliciter et esse absolutum, est esse primarium, aeternum, simplicissimum, actualissimum, perfectissimum et summe unum. Et sunt haec ita certa, quod non potest ab intelligente ipsum esse cogitari horum oppositum, et unum horum necessario infert aliud. Nam quia simpliciter est esse, ideo simpliciter primum; quia simpliciter primum, ideo non est ab alio factum, nec a seipso potuit, ergo aeternum. Item quia primum et aeternum, ideo non ex aliis, ergo

simplicissimum. Item quia primum, aeternum et simplicissimum, ideo nihil est in eo possibilitatis cum actu permixtum, et ideo actualissimum. Quia primum, aeternum, simplicissimum, actualissimum; ideo perfectissimum. Tali omnino nihil deficit, nec aliqua potest fieri additio. Quia primum, aeternum, simplicissimum, actualissimum, perfectissimum; ideo summe unum. Quod enim per omnimodam superabundantiam dicitur, dicitur respectu omnium. Quod etiam simpliciter per superabundantiam dicitur, impossibile est ut conveniat nisi uni soli. Unde si Deus nominat esse primarium, aeternum, simplicissimum, actualissimum, perfectissimum; impossibile est ipsum cogitari non esse, nec esse nisi unum solum. *Audi igitur, Israel, Deus tuus, Deus unus est* [1]. Si haec vides in pura mentis simplicitate, aliqualiter perfunderis aeternae lucis illustratione. Sed habes unde subleveris in admirationem. Nam ipsum esse est primum et novissimum, est aeternum et praesentissimum, est simplicissimum et maximum, est actualissimum et immutabilissimum, est perfectissimum et immensum, est summe unum et tamen omnimodum. Si haec pura mente miraris, majore luce perfunderis, dum ulterius vides, quia ideo est novissimum, quia primum. Quia enim est primum, omnia operatur propter seipsum; et ideo necesse est quod sit finis ultimus, initium et consummatio, α et ω. Ideo est praesentissimum, quia

1) *Deut.* 6, 34.

aeternum. Quia enim aeternum non finitur ab alio, nec deficit a seipso, nec decurrit ab uno in aliud, ergo nec habet praeteritum, nec futurum, sed esse praesens tantum. Ideo maximum, quia simplicissimum. Quia enim simplicissimum in essentia, ideo maximum in virtute, quia virtus quanto plus est unita, tanto plus est infinita. Ideo immutabilissimum, quia actualissimum. Quia enim actualissimum est, ideo est actus purus. Et quod tale est, nihil novi acquirit, nihil habitum perdit, ac per hoc non potest mutari. Ideo immensum, quia perfectissimum. Quia enim perfectissimum, ideo nihil potest cogitari ultra ipsum melius, nobilius, nec dignius, ac per hoc nihil majus, et omne tale est immensum. Ideo omnimodum, quia summe unum. Quia enim summe unum, ideo est omnis multitudinis universale principium. Ac per hoc ipsum est universalis omnium causa efficiens, exemplans et terminans, sicut causa essendi, ratio intelligendi, et ordo vivendi. Est igitur omnimodum non sicut omnium essentia, sed sicut cunctarum essentiarum superexcellentissima et universalissima et sufficientissima causa. Cujus virtus, quia summe unita in essentia, ideo summe infinitissima et multiplicissima in efficacia.

Rursus revertentes dicamus, quia igitur esse purissimum et absolutum, quod est simpliciter esse, est primarium et novissimum, ideo est omnium origo et finis consummans. Quia aeternum et praesentissimum, ideo omnes durationes ambit et intrat, quasi

simul existens earum centrum et circumferentia. Quia simplicissimum et maximum, ideo totum intra omnia, et totum extra omnia, ac per hoc est sphaera intelligibilis, cujus centrum est ubique et circumferentia nusquam. Quia actualissimum et immutabilissimum, ideo stabile manens moveri dat universa. Quia perfectissimum et immensum, ideo est intra omnia, non inclusum, extra omnia, non exclusum, supra omnia, non elatum, infra omnia, non prostratum. Quia vero est summe unum et omnimodum, ideo est omnia in omnibus; quamvis omnia sint multa, et ipsum non sit nisi unum, et hoc quia per simplicissimam unitatem, serenissimam veritatem et sincerissimam bonitatem est in eo omnis virtuositas, omnis exemplaritas et omnis communicabilitas, ac per hoc *ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* [1]). Et hoc quia omnipotens, omnisciens et omnimode bonum, quod perfecte videre est esse beatum, sicut dictum est Moysi: *Ego ostendam tibi omne bonum* [2]).

Cap. VI. De speculatione beatissimae Trinitatis in ejus nomine, quod est Bonum.

Post considerationem essentialium elevandus est oculus intelligentiae ad contuitionem beatissimae

1) *Rom.* 11, 36. 2) *Exod.* 33, 19.

Trinitatis, ut alter Cherub juxta alterum statuatur. Sicut autem visionis essentialium ipsum esse est principium radicale, et nomen per quod cetera innotescunt; sic contemplationis emanationum ipsum bonum est principalissimum fundamentum. Vide igitur et attende, quoniam optimum, quod simpliciter est, quo nihil melius cogitari potest, et hoc tale sic est, quod non potest cogitari non esse, quia omnino melius est esse quam non esse, — sic est, quod non potest recte cogitari, quin cogitetur trinum et unum. Nam bonum dicitur diffusivum sui. Summum igitur bonum summe diffusivum est sui. Summa autem diffusio non potest esse, nisi sit actualis et intrinseca, substantialis et hypostatica, naturalis et voluntaria, liberalis et necessaria, indeficiens et perfecta. Nisi igitur in summo bono aeternaliter esset productio actualis et consubstantialis et hypostaticalis aeque nobilis, sicut est producens per modum generationis et spirationis, ita quod sit aeternalis principii aeternaliter conprincipiantis, ita quod esset dilectus et condilectus, genitus scilicet et spiratus, hoc est Pater et Filius et Spiritus sanctus, nequaquam esset summum bonum, quia non summe se diffunderet. Nam diffusio ex tempore in creatura non est nisi centralis vel punctalis respectu immensitatis bonitatis aeternae. Unde et non potest aliqua diffusio cogitari major illa, ea videlicet in qua diffundens communicat alteri totam substantiam et naturam. Non igitur summum bonum esset, si re vel intellectu illa

carere posset. Si igitur potes mentis oculo contueri puritatem bonitatis, quae est actus purus principii caritative diligentis amore gratuito et debito et ex utroque permixto, qui est diffusio plenissima per modum naturae et voluntatis, quae est diffusio per modum verbi, in quo omnia dicuntur, et per modum doni, in quo cetera dona donantur, potes videre per summam boni communicabilitatem necesse esse Trinitatem Patris et Filii et Spiritus sancti. In quibus necesse est propter summam bonitatem esse summam communicabilitatem, et ex summa communicabilitate summam consubstantialitatem, et ex summa consubstantialitate summam configuralitatem, et ex his summam coaequalitatem, ac per hoc summam coaeternitatem, atque ex omnibus praedictis summam cointimitatem, qua unus est in altero necessario per summam circumincessionem [1]), et unus operatur cum alio, per omnimodam indivisionem substantiae et virtutis et operationis ipsius beatissimae Trinitatis.

Sed cum haec contemplaris, vide ne te existimes comprehendere incomprehensibilem. Habes enim adhuc in his sex conditionibus considerare, quod vehementer in stuporem admirationis inducit oculum mentis nostrae. Nam ibi est summa communicabilitas cum personarum proprietate, summa consubstantialitas cum hypostasum pluralitate, summa configuralitas cum discreta personalitate, summa coae-

1) *Cfr. supra p. 324.*

qualitas cum ordine, summa coaeternitas cum emanatione, summa cointimitas cum emissione. Quis ad tantorum mirabilium aspectum non consurgat in admirationem? Sed haec omnia certissime intelligimus esse in beatissima Trinitate, si levamus oculos ad superexcellentissimam bonitatem. Si enim ibi est summa communicatio et vera diffusio, vera est ibi origo et vera distinctio. Et quia totum communicatur, non pars, idem ipsum datur quod habetur, et totum. Igitur emanans et producens et distinguuntur proprietatibus, et sunt essentialiter unum. Quia igitur distinguuntur proprietatibus, ideo habent personarum proprietates, et hypostasum pluralitatem, et originis emanationem, et ordinem non posterioritatis sed originis, et emissionem non localis mutationis sed gratuitae inspirationis, per rationem auctoritatis producentis, quam habet mittens respectu missi. Quia vero sunt unum substantialiter, ideo oportet, quod sit unitas in essentia et forma et dignitate et aeternitate et existentia et incircumscriptibilitate. Dum ergo haec per se singillatim consideras, habes unde veritatem contempleris. Dum haec adinvicem confers, habes unde in admirationem altissimam suspendaris. Et ideo ut mens tua per admirationem in admirabilem ascendat contemplationem, haec simul sunt consideranda. Nam et Cherubim hoc designant, quae se mutuo aspiciebant [1]). Nec hoc vacat a mysterio, quod respiciebant se

1) *Exod.* 25, 20.

versis vultibus in propitiatorium, ut verificetur illud, quod dicit Dominus in Joanne: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* [1]. Nam admirari debemus non solum conditiones Dei essentiales et personales in se, verumetiam per comparationem ad supermirabilem unionem Dei et hominis in unitate personae Christi.

Si enim Cherub es, essentialia Dei contemplando, et miraris quia simul est divinum esse primum et novissimum, aeternum et praesentissimum, simplicissimum et maximum seu incircumscriptum, totum ubique et nusquam comprehensum, actualissimum et nunquam motum, perfectissimum et nihil habens superfluum nec diminutum, et tamen immensum et sine termino infinitum, summe unum et tamen omnimodum, ut omnia in se habens, ut omnis virtus, ut omnis veritas, ut omne bonum; — respice ad propitiatorium et mirare, quod in ipso principium primum junctum est cum postremo, Deus cum homine sexto die formato, aeternum junctum est cum homine temporali, in plenitudine temporum de Virgine nato, simplicissimum cum summo composito, actualissimum cum summe passo et mortuo, perfectissimum et immensum cum modico, summe unum et omnimodum cum individuo composito et a ceteris distincto, homine, scilicet Jesu Christo.

Si autem alter Cherub es, personarum propria

1) *Joann.* 17, 3.

contemplando, et miraris communicabilitatem esse cum proprietate et consubstantialitatem cum pluralitate, configurabilitatem cum personalitate, coaequalitatem cum ordine, aeternitatem cum productione, cointimitatem cum emissione, quia Filius missus est a Patre, et Spiritus sanctus ab utroque, qui tamen semper est cum eis et numquam recedit ab eis; — respice in propitiatorium et mirare, quia in Christo stat personalis unio cum Trinitate substantiarum et naturarum dualitate, stat omnimoda consensio cum pluralitate voluntatum, stat Dei et hominis compraedicatio cum pluralitate proprietatum, stat coadoratio cum pluralitate nobilitatum, stat coexaltatio super omnia cum pluralitate dignitatum, stat condominatio cum pluralitate potestatum. In hac autem consideratione est perfectio illuminationis mentis, dum quasi in sexta die videt hominem factum ad imaginem Dei. Si enim imago est similitudo expressiva, dum mens nostra contemplatur in Christo filio Dei (qui est imago Dei invisibilis per naturam) humanitatem nostram tam mirabiliter exaltatam, tam ineffabiliter unitam, videndo simul in unum primum et ultimum, summum et imum, circumferentiam et centrum, α et ω, causatum et causam, creatorem et creaturam, librum scilicet scriptum intus et extra; — jam pervenit (sc. mens) ad quandam rem perfectam, ut cum Deo ad perfectionem suarum illuminationum in sexto gradu quasi in sexta die perveniat, nec aliquid jam amplius restet nisi dies requiei, in qua per

mentis excessum requiescat humanae mentis perspicacitas ab omni opere quod patrarat.

Cap. VII. De excessu mentali et mystico, in quo requies datur intellectui, affectu totaliter in Deum per excessum transeunte.

His igitur sex considerationibus excursis tamquam sex gradibus throni veri Salomonis [1]), quibus pervenitur ad pacem, ubi verus pacificus in mente pacifica tamquam in interiori Hierosolyma requiescit, tamquam etiam sex alis Cherub, quibus mens veri contemplativi plena illustratione supernae sapientiae valeat sursum agi, tamquam etiam sex diebus primis, in quibus mens exercitari habet, ut tandem perveniat ad sabbatismum quietis; postquam mens nostra contuita est Deum extra se per vestigia et in vestigiis, intra se per imaginem et in imagine, supra se per divinae lucis similitudinem super nos relucentem et in ipsa luce, secundum quod possibile est secundum statum viae et exercitium mentis nostrae; cum tandem in sexto gradu ad hoc pervenerit, ut speculetur in principio primo et summo, et mediatore Dei et hominum Jesu Christo ea, quorum similia in creaturis nullatenus reperiri possunt, et quae omnem perspicacitatem humani intellectus excedunt; —

1) *III. Reg.* 10, 19.

restat ut haec speculando transcendat et transeat non solum mundum istum sensibilem, verumetiam semetipsam, in quo transitu Christus est via et ostium, Christus est scala et vehiculum, tamquam propitiatorium super arcam Dei collocatum, et sacramentum a saeculis absconditum. Ad quod propitiatorium qui aspicit, plena conversione vultus aspiciendo ad eum in cruce suspensum, per fidem, spem et caritatem, devotionem, admirationem, exultationem, appretiationem, laudem et jubilationem, pascha, hoc est transitum cum eo facit, ut per virgam crucis transeat mare rubrum, ab Aegypto intrans desertum, ubi gustet *manna absconditum* [1]), et cum Christò requiescat in tumulo, quasi exterius mortuus, sentiens tamen quantum possibile est secundum statum viae, quod in cruce dictum est latroni cohaerenti Christo: *Hodie mecum eris in paradiso* [2]). Quod etiam ostensum est beato Francisco, cum in excessu contemplationis in monte excelso (ubi haec, quae scripta sunt mente tractavi) apparuit Seraph sex alarum in cruce confixus, ut ibidem a socio ejus, qui tunc cum eo fuit, ego et plures alii audivimus, ubi in Deum transiit per contemplationis excessum, et positus est in exemplum perfectae contemplationis, sicut prius fuerat actionis, tamquam alter Jacob mutatus in Israel [3]), ut omnes viros vere spirituales Deus per eum invitaret ad hujusmodi transitum et mentis excessum, magis

1) *Apoc.* 2, 17. 2) *Luc.* 23, 43. 3) *Gen.* 35, 10.

exemplo quam verbo. In hoc autem transitu, si sit perfectus, oportet quod relinquantur omnes intellectuales operationes, et apex affectus totus transferatur et transformetur in Deum. Hoc autem est mysticum et secretissimum, quod nemo novit nisi qui accipit; nec accipit nisi qui desiderat; nec desiderat nisi quem ignis Spiritus sancti medullitus inflammat, quem Christus misit in terram. Et ideo dicit Apostolus, hanc mysticam sapientiam esse per Spiritum sanctum revelatam [1]). Quoniam igitur ad hoc nil potest natura, modicum potest industria, parum est dandum inquisitioni, et multum unctioni; parum dandum est linguae, et plurimum internae laetitiae; parum dandum est verbo et scripto, et totum Dei dono, scilicet Spiritui sancto; parum aut nihil dandum est creaturae, et totum creatrici essentiae, Patri et Filio et Spiritui sancto, dicendo cum Dionysio ad Deum Trinitatem: „Trinitas superessentialis, et superdeus, et superoptime christianorum inspector theosophiae, dirige nos in mysticorum eloquiorum superincognitum et superlucentem et supersublimissimum verticem, ubi nova et absoluta et inconversibilia et incommutabilia theologiae mysteria, secundum superlucentem absconduntur [2]) occulte docentis silentii caliginem, in obscurissimo, quod est supermanifestissimum, supersplendentem, et in qua omne relucet,

1) *I. Cor.* 2, 10.
2) *Ita versio Scoti Erigenae, quam Noster sequitur. Editi male:* absconditam.

et invisibilium superbeatorum splendoribus superimplentem invisibiles intellectus.“ Hoc ad Deum. Ad amicum autem, cui haec scribuntur, dicatur cum eodem: „Tu autem, o amice, circa mysticas visiones corroborato itinere et sensus desere et intellectuales operationes et sensibilia et invisibilia, et omne non ens et ens, et ad unitatem, ut possibile est, inscius restituere ipsius, qui est super omnem essentiam et scientiam. Etenim te ipso et omnibus immensurabili et absoluto purae mentis excessu [1]), ad superessentialem divinarum tenebrarum radium, omnia deserens et ab omnibus absolutus ascendes“ [2]). Si autem quaeris, quomodo haec fiant, interroga gratiam non doctrinam, desiderium non intellectum, gemitum orationis non studium lectionis, sponsum non magistrum, Deum non hominem, caliginem non claritatem, non lucem sed ignem totaliter inflammantem, et in Deum excessivis unctionibus et ardentissimis affectionibus transferentem. Qui quidem ignis Deus est, et hujus caminus est in Hierusalem, et Christus homo hunc accendit in fervore suae ardentissimae passionis, quem solus ille vere percipit, qui dicit: *Suspendium elegit anima mea et mortem ossa mea* [3]). Quam mortem qui diligit, videre

1) *Τῇ γὰρ ἑαυτοῦ καὶ πάντων ἀσχέτῳ καὶ ἀπολύτῳ καθαρῶς ἐκστάσει*, i. e. excessu tui ipsius et omnium rerum = te ipsum et omnia supergrediens *etc. Bonaventura versionem Scoti Erigenae sequitur.*
2) *Dionys. Areop.* de mystica theolog. c. 1.
3) *Job* 7, 15.

potest Deum, quia indubitanter verum est: *Non videbit me homo, et vivet* [1]). Moriamur ergo, et ingrediamur in caliginem, imponamus silentium solicitudinibus, concupiscentiis et phantasmatibus, transeamus cum Christo crucifixo ex hoc mundo ad Patrem, ut ostenso nobis Patre dicamus cum Philippo: *Sufficit nobis* [2]). Audiamus cum Paulo: *Sufficit tibi gratia mea* [3]). Exultemus cum David dicentes: *Defecit caro mea et cor meum, Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum. Benedictus Dominus in aeternum, et dicat omnis populus: fiat, fiat* [4]).

1) *Exod.* 33, 22. 2) *Joann.* 14, 8. 3) *II. Cor.* 12, 9. 4) *Psal.* 72, 26. 88, 53.

INDEX

A. BREVILOQUII.

SECUNDA PARS,
IN QUA DE CREATURA MUNDI AGITUR.

TERTIA PARS,

IN QUA DE CORRUPTELA PECCATI AGITUR.

QUARTA PARS,

IN QUA DE INCARNATIONE VERBI AGITUR.

QUINTA PARS,

IN QUA DE GRATIA SPIRITUS SANCTI AGITUR.

SEXTA PARS,

IN QUA DE MEDICINA SACRAMENTALI AGITUR.

SEPTIMA PARS,

IN QUA TRACTATUR DE STATU FINALIS JUDICII.

INDEX

B. ITINERARII MENTIS AD DEUM.